

ISSN 2516-9009

ਅਨੁਹਦ

ਈ-ਮੈਗਜ਼ੀਨ

ਸਾਲ 5, ਅੰਕ 3

ਜੁਲਾਈ-ਸਤੰਬਰ 2022

Coordinator

Gagan Brar (London)
khushwinder74@yahoo.co.uk
Khuswinder Brar, 17 Byron Avenue,
Hounslow, TW4 6LT, London, UK

Chief Editor

Dr. Parminder Singh
Vill. Fatehgarh Chhanna, (Sangrur)
parmindersinghshonkey@gmail.com

Sub Editor

Amanpreet Singh Faridkot
Balraj Singh Kokri

Editorial Panel

Prof. Jaspal Kaur
Dr. Harpal Singh Pannu
Dr. Ishwar Dayal Gaur
Dr. Bhim Inder Singh
Dr. Ashish Kumar
Dr. B.S.Chowhan
Dr. Pritam Singh
Dr. Jasvinder Kaur
Dr. Amarjit Singh
Dr. Sarabeet Singh
Dr. Major Singh
Dr. Balwinder Singh
Dr. Lakhwinder Singh
Gul Chowhan
Gurpreet (Poet) Mansa
Dr. Anureet Kaur
Jasvir Singh Rana
Dr. Kawaljeet Kaur

Supporting Panel

Simranjeet Kaur
Manpreet Kaur
Rajinder Singh
Manjinder Singh
Gurtej Singh
Jasvir Singh Longowal
Shamsher Singh
Prabjot Kaur
Baldeep Singh Ramuwalia
Simran Kaur
Harman Singh Cholha
Bhula Mani Sampla
Veerpal Kaur

Legal Advisor

Adv. Molsari S.Chabba Chowhan
Supreme Court, New Delhi-110001

A Peer Reviewed Punjabi Research Journal
E-mail: anhadmagazine@gmail.com
Website: anhadmagazine.blogspot.com
follow us: www.facebook.com/anhadmagazine
Contact: 94643-46677

ISSN 2516-9009

ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਈ-ਮੈਗਜ਼ੀਨ

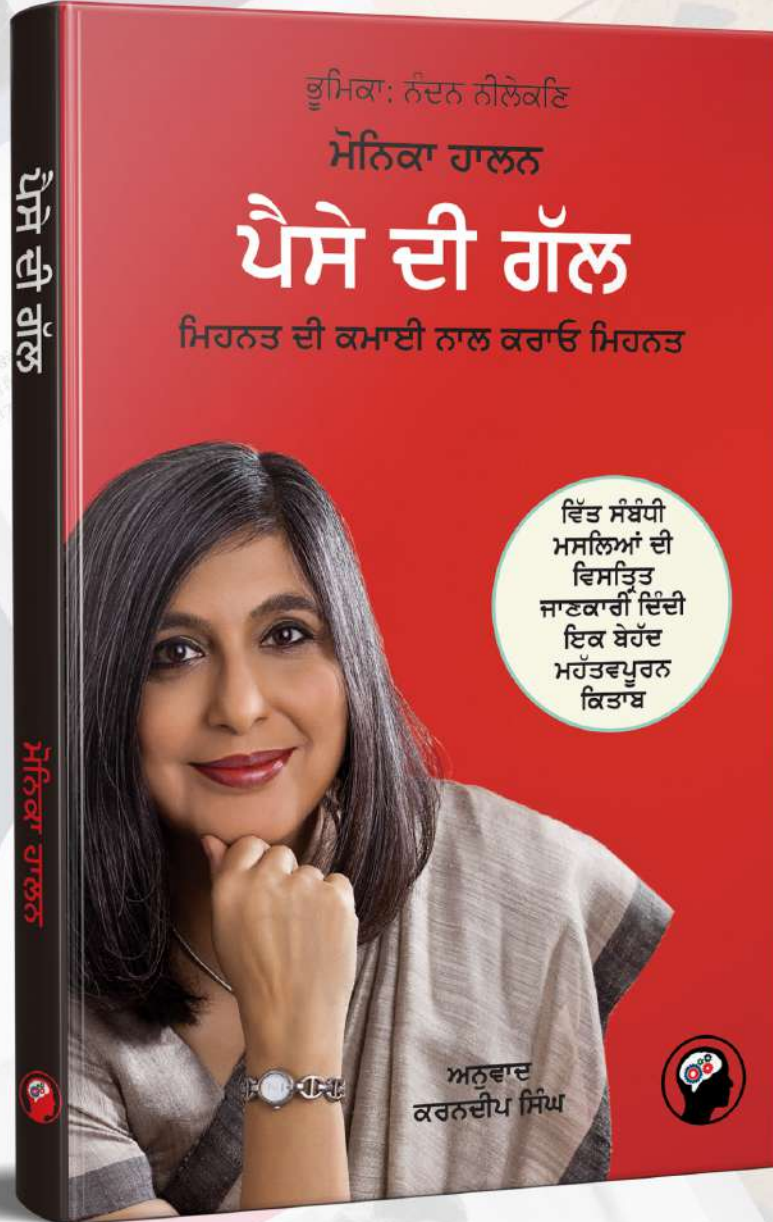
ਅਨਹਦ

ਸਾਲ 5, ਅੰਕ 3

ਜੁਲਾਈ-ਸਤੰਬਰ 2022

I Khuswinder Brar(London) is publishing this
E-journal from London. This is a literary journal.
The language of this journal will be Punjabi.

-ਅਨਹਦ ਈ-ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਮੇ ਆਰਜ਼ੀ ਤੌਰ 'ਤੇ
ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮੁਆਵਜ਼ੇ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।
-ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਲਈ ਆਪ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।
-ਅਨਹਦ ਈ-ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ
ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ
ਸਕੇਗੀ।

ਕਿਤਾਬ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ

info@rethinkfoundation.net

94648-95424

www.rethinkfoundation.net

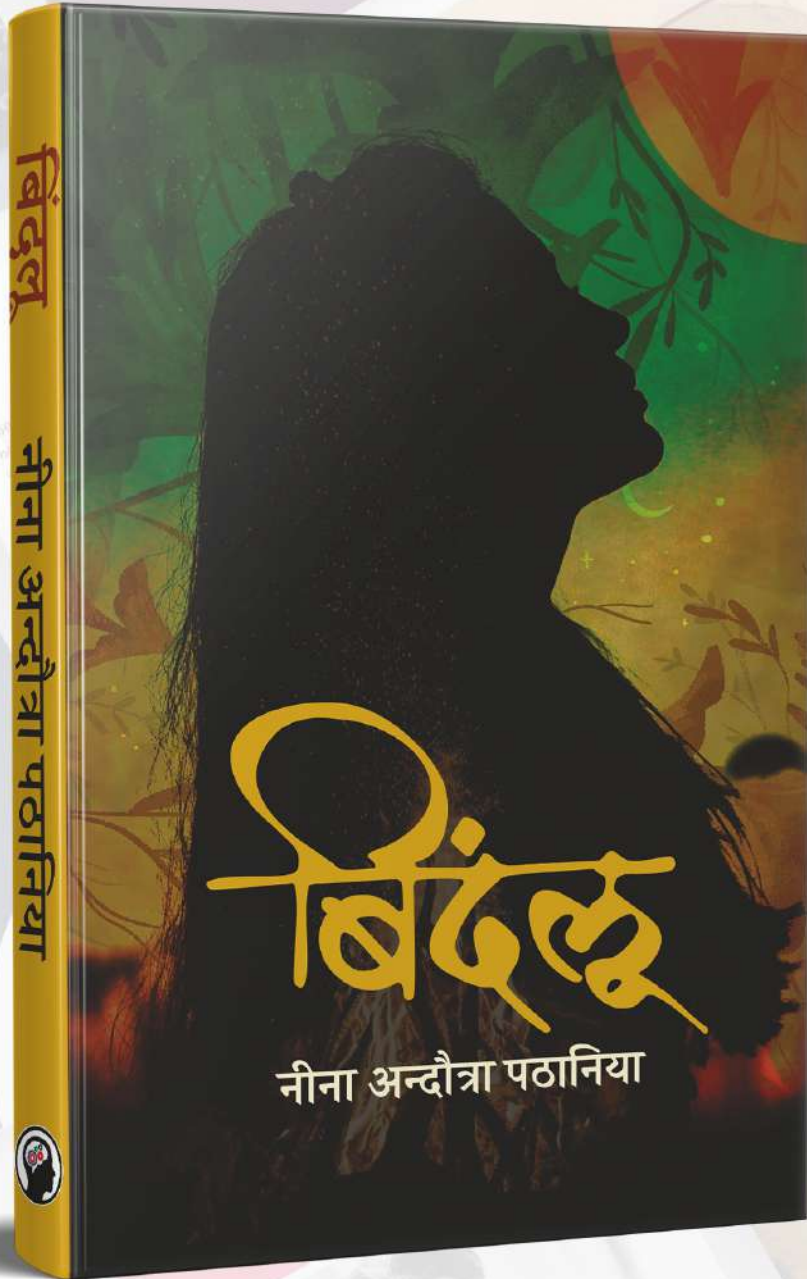
ਕਿਤਾਬ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ

info@rethinkfoundation.net

94648-95424

www.rethinkfoundation.net

ਕਿਤਾਬ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ

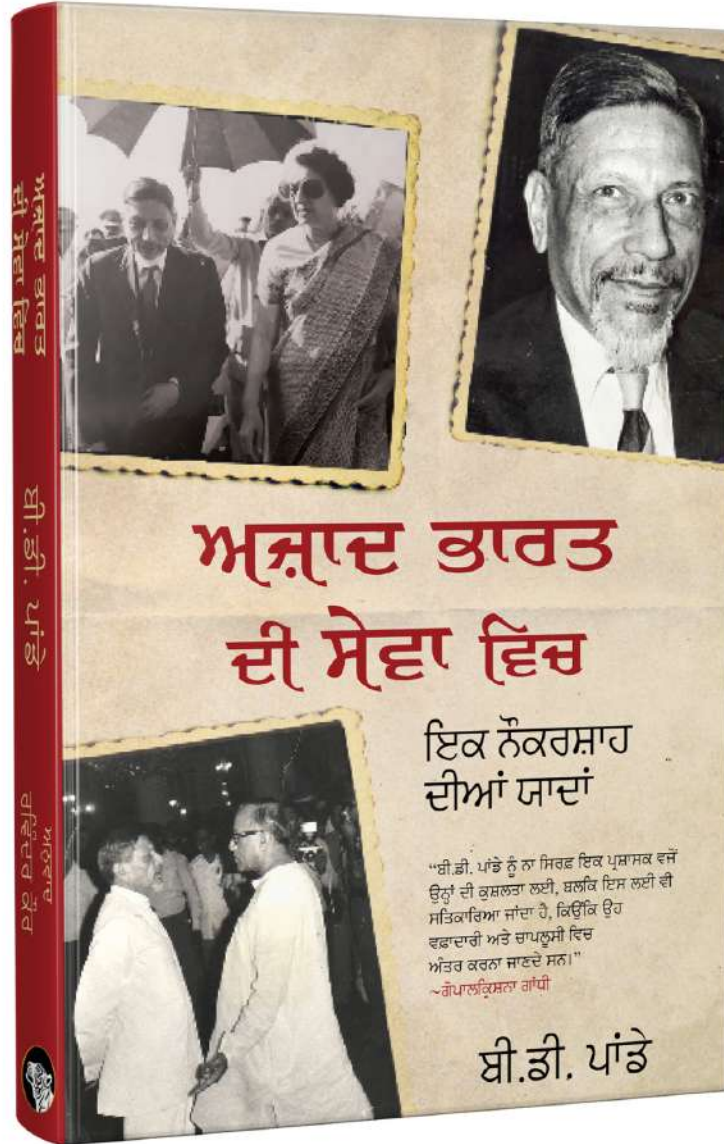
info@rethinkfoundation.net

94648-95424

www.rethinkfoundation.net

ਕਿਤਾਬ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ

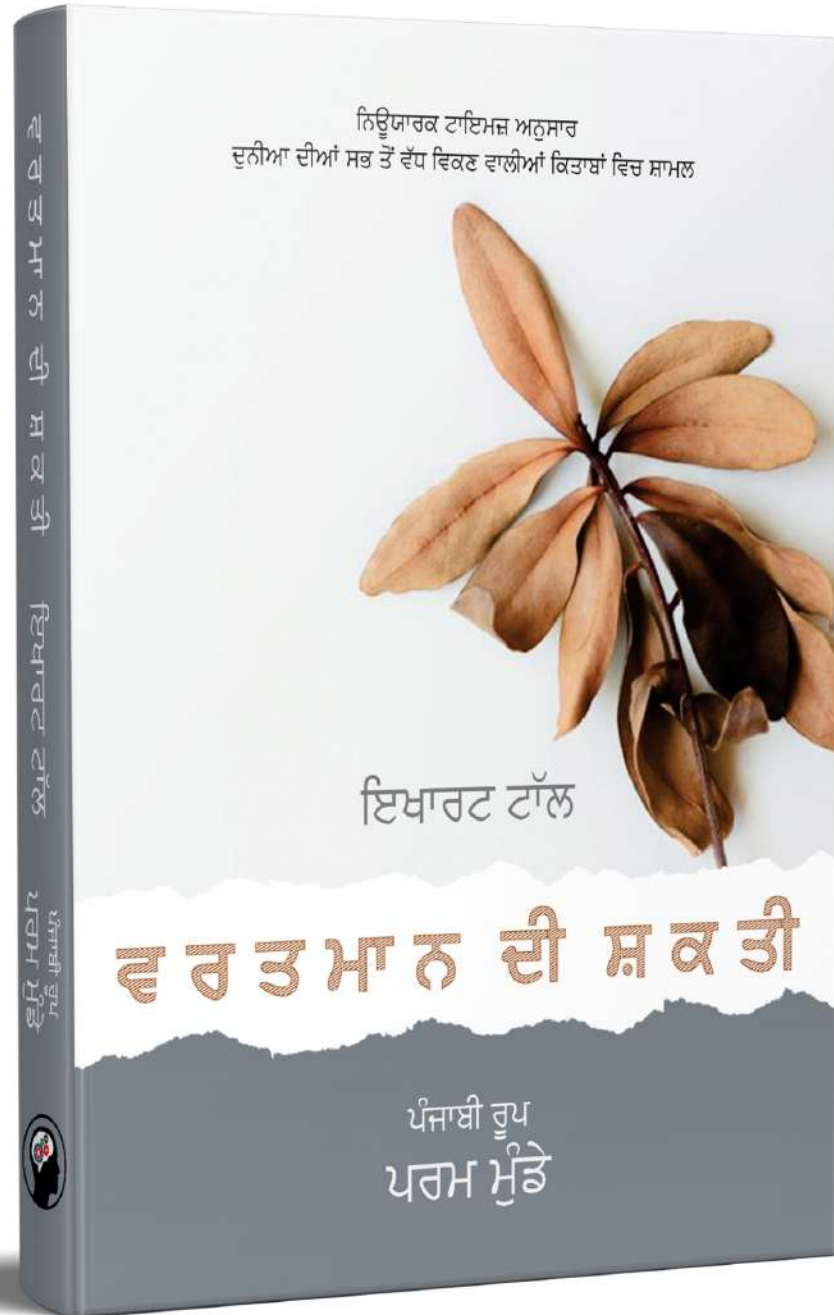
info@rethinkfoundation.net

94648-95424

www.rethinkfoundation.net

ਕਿਤਾਬ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ

info@rethinkfoundation.net

94648-95424

www.rethinkfoundation.net

ਸੰਪਾਦਕੀ ਸ਼ਬਦ

ਆਮ ਆਦਮੀ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਸੁਚੇਤ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਵਿਕਾਸ ਜਾਂ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਮ ਆਦਮੀ ਪਾਰਟੀ ਜਿਸ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪਰਨਾਈ ਹੋਈ ਪਾਰਟੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਕਦੀ ਵੀ ਇਮਾਨਦਾਰਾਨਾ ਹਿਤ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ. ਇਹ ਪਾਰਟੀ ਉਸ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਅੱਗੇ 1947, 1984 ਤੇ ਹੁਣ 2022 ਦਾ ਕੁਲਹਿਣਾ ਦੌਰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ. ਇਹੀ ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਾਡੀ ਸੁਤੰਤਰ ਹਸਤੀ, ਸ਼ੈਲੀ, ਜੀਵਨ ਜਾਚ, ਧਰਮ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਨੈਤਿਕਤਾ, ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕੇ ਸੋਚ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦਾ ਸੂਖਮ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਾਗੂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਸੀਮਤ ਬੁੱਧੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ.

ਪਿਛਲੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਗਲੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ, ਸਿਹਤ, ਸਿੱਖਿਆ ਜਿਹੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਅਕਸਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਮੌਕੇ ਉਹ ਇਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸਹੂਲਤਾਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਸਾਡੇ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼, ਹਰ ਦਿਨ ਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਏਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀ ਮਹਿਜ਼ ਇੱਕ ਸਾਲ ਦੇ ਕਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਇਹ ਮੰਗਾਂ ਕਦੀ ਮੰਗਾਂ ਹੀ ਨਾ ਰਹਿਣ, ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਪੱਟੀ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਗਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਬੰਨ੍ਹੀ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਕਿ ਅਕਸਰ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਬਦਲਾਅ ਨਾਲ ਜੋੜ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ.

ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ 75 ਸਾਲ ਗੁਜਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜੇਕਰ ਇਹ ਸੀਮਤ ਸਹੂਲਤਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਬਦਲਾਅ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਘਰ ਕਰ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਰਾਜਸੀ ਵਿਧਾਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇਹ ਪਾਰਟੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ. ਇਸ ਲਈ ਰਾਜਸੀ ਵਿਧਾਨ ਨਾਲ ਲੜੇ ਬਗ਼ੈਰ ਆਮ ਆਦਮੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋ ਨਹੀਂ

ਬੇਸ਼ੱਕ ਅਸੀਂ ਦਸ ਮੌਕੇ ਦੇ ਦੇਈਏ, ਸਾਡੀਆਂ ਇਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੀ ਰਹਿਣਗੀਆਂ.

ਇਸ ਰਾਜਸੀ ਵਿਧਾਨ ਨਾਲ ਲੜਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਪਰ ਇਹ ਏਨਾ ਸਰਲ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਇਹ ਵਿਧਾਨ ਇਸ ਵਿਧਾਨ ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜਸੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ. ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਦੀ ਜੈ, ਬੰਦੇ ਮਾਤਰਮ ਜਿੱਥੇ ਘਰ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਇਸ ਸਥਾਪਿਤ ਰਾਜਸੀ ਵਿਧਾਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਮ ਤੋੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ. ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੀ ਮੁਢਲੀ ਲੋੜ ਹੁਣ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਦਲਣ ਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਵੇਗੀ.

ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਏ ਬਿਹਤਰ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸੱਪ ਲੰਗਣ ਮਗਰੋਂ ਲੀਕ ਪਿੱਟਣ ਦੀ ਸਾਡੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਵੈਸੇ ਹੀ ਸਭ ਜਾਣੂ ਹਨ.

~ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ੌਂਕੀ

ਤਤਕਰਾ

1. ਹੰਨੈ ਹੰਨੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ: ਗਲਪ ਦੇ ਨਵੇਂ ਦਿਸਹੱਦੇ 11
ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ
2. ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਚਾਰਨ: ਇਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ 35
ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ,
3. ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ 52
ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਐਡਵੋਕੇਟ
4. ਫ਼ਰੀਦ: ਫ਼ਰੀਦਗੀ ਅਤੇ ਫ਼ਰੀਦਤਾ 59
ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਤੁਲੀ
5. ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸੰਕਟ 66
ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ
6. ਬੇਰੰਗ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਗਾਡੀ ਲੁਹਾਰ ਕਬੀਲਾ 75
ਨਵਦੀਪ ਕੌਰ, ਪ੍ਰੋ. ਨਵਦੀਪ ਕੌਰ ਸਰਪੰਚ
7. ਪੰਜਾਬੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ 'ਹੈਵਨ ਆਨ ਅਰਥ' ਵਿੱਚ 81
ਪਰਵਾਸੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਯਥਾਰਥਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ:
ਚਿਹਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ
ਭਵਨਦੀਪ ਕੌਰ
8. ਗੁਰੂਤਾਕਰਸ਼ਣ ਤਰੰਗਾਂ 89
ਲਵ ਕੁਮਾਰ
9. ਸਿਹਤ ਖ਼ਰਚ ਦਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਚੱਕਰ 91
ਮੋਨਿਕਾ ਹਾਲਨ
ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ: ਕਰਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
10. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਧਿਰਾਂ ਦਾ ਕੁਤਰਕ 109
ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ੌਂਕੀ

ਹੰਨੈ ਹੰਨੈ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ: ਗਲਪ ਦੇ ਨਵੇਂ ਦਿਸਹੱਦੇ

ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਖੋਜਾਰਥੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਿੱਖ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ (ਪੰਜਾਬ)

+91-98885-57630

1

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੌਲਿਕ ਨਾਵਲ 'ਸੁੰਦਰੀ' 1898 ਈ. ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਥੀਮ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਪਾਤਰ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਆਈ ਅਧੋਗਤੀ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ (ਥੀਮ) ਬਾਰੇ ਤੋਮਾਸ਼ੇਵਸਕੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ, “ਥੀਮ ਬਾਰੇ ਰੂਪਵਾਦੀ ਤੋਮਾਸ਼ੇਵਸਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਉਸਦੀ ਥੀਮ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਆਦਿ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤਕ ਸਮਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਥੀਮ ਦੀ ਚੋਣ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਸੁਹਜ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।”¹

‘ਹੰਨੈ ਹੰਨੈ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ’ ਨਾਵਲ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਸੁੰਦਰੀ ਨਾਵਲ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਸੁੰਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਵਲ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਹਿਲਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਵੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਉਥੇ ਹੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਆਲੋਚਕਾਂ ਦੇ ਸਵੈ-ਘੜੇ ਸਾਂਚੇ ਵਿਚ ਫਿੱਟ ਨਾ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਅਲੋਚਨਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਵੀ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਆਪਣੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਿਤਾਬ ‘ਨਾਵਲ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ’ ਵਿਚ ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦਵੇਸ਼ਵਰ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਵਲ ਸੁੰਦਰੀ (1898) ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਕੇ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ (1899), ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ (1899) ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ (1917) ਬਾਰੇ ਸਾਂਝੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਿਹੀ ਉਦੇਸ਼ਮੁੱਖਤਾ

ਇਹਨਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸੰਰਚਨਾ ਦੀਆਂ ਕਲਾਤਮਕ ਤੰਦਾਂ; ਜੁਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਬਿਰਤੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫਿਰਕੇ ਤੀਕ ਸੀਮਤ ਹੋਣ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਬਾਕੀ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਨਾਲ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਸੇ ਅਣਦਿਸਦੀ ਖੁਣਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸੰਕੀਰਣ ਤੇ ਘਟਾਓਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਕਰਬੀਨ 15 ਹੋਰ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹਰੇਕ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਉਦੇਸ਼ਮੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਨਾਵਲ 'ਤੇ ਪਏ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।² ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਵਲ ਚਾਹੇ ਉਹ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ, ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ, ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ, ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਆਦਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਧਾ ਦੇ ਹੋਣ, ਉਹ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਉਦੇਸ਼ਮੁੱਖਤਾ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਬੂਲਣ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਰੇਕ ਨਾਵਲ ਆਪਣੀ ਵਿਧਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀਮਤ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਦੀ ਰੁਚੀ ਦਾ ਹੀ ਕੇਂਦਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਟੀ.ਆਰ. ਵਿਨੋਦ ਦਾ ਕਥਨ, “ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਪੁਰਵ-ਕਲਪਿਤ ਸਿੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਉਹ ਪਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਮ ਖੇਤਰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।”³ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੀ ਕੁਝ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਆਲੋਚਕ ਗਾਹੇ-ਬਗਾਹੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਫਰਤੀ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਨੂੰ ਅਲੌਕਿਕ ਤੇ ਯਥਾਰਥ ਤੋਂ ਉਪਰਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿ ਰੁਮਾਂਸਵਾਦੀ ਨਾਵਲ ਕਹਿਣਾ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੁਸਾਂਝ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਜਾਤੀ ਸੰਕੀਰਣਤਾ ਵਾਲਾ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਫਰਤੀ ਲਹਿਜੇ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੋਣਾ ਮੰਨਦੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੱਖ-ਪਾਤੀ ਐਲਾਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ ਵੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਤਿਮਾਨਕਾਂ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਸੰਕੀਰਣ ਤੇ ਪੱਖਪਾਤੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕੁਝ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਭਰੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰਿਤ ਜ਼ਿਕਰ ਇਥੇ ਕਰਨਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ 'ਤੇ ਲਾਏ ਇਲਜ਼ਾਮਾਂ ਪਿੱਛੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫਰਤ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਸਵੈ-ਸਿਰਜੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਠੋਸ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ

ਲੱਗਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜਨਮਸਾਖੀ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਨਾਵਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2

ਹੈਡੇਨ ਵਾਇਟ ਅਨੁਸਾਰ “ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਸਰਬਵਿਆਪਕ ਕਾਰਨ/ਕਾਰਜ ਦੇ ਨਿਯਮ ਰਾਹੀਂ ਦਲੀਲਯੁਕਤ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਇਕ ਗਲਪੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ।”⁴ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਗਲਪ ਦਾ ਮੁੱਖ ਤੱਤ ‘ਕਲਪਨਾ’ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਲਿਖਣਾ, ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸੰਜੀਦਾ ਤੇ ਬਾਰੀਕਬੀਨੀ ਵਾਲਾ ਔਖਾ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣਾ ਵਿਚ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਕਾਰਜ ਤੱਥਾਂ ਦੁਆਲੇ ਗਲਪ ਸਿਰਜਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਅਤੇ ਸਰਵ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਵਿਗੜ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਲਗਾਤਾਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਲੜੀਵਾਰ ਘਟਿਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਦੇ ਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦੀ ਤੋਰ ਨੂੰ ਡੂੰਘੀ ਨੀਝ ਨਾਲ ਖੋਜਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਲਿਖਣਾ ਦੂਸਰੇ ਨਾਵਲ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਬਹੁਪਰਤੀ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਜਿਹਾ ਭੇਦ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਅਜੋੜ ਪਦ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ “ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸਮੋਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂਹੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ; ਇਸ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭਾਗ ਤੇ ਗਲਪ ਭਾਗ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਓਤਪੋਤ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”⁵ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੰਤਵ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੰਤਵ ਸਾਧਾਰਣ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਭਾਵੁਕ ਤੇ ਬੌਧਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਅਤੀਤ ‘ਚੋਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਰੋਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹ ਬਬਾਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਪੁੱਤ ਸਪੁੱਤ ਕਰਦੇ ਹਨ”⁶ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਧਾਰ ਮੰਨਕੇ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ

ਇਤਿਹਾਸ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ: ਤੱਥ ਪੂਜਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ, ਬੇ-ਮਤਲਬ ਬੈਰਾਗ ਵਾਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ। ਪ੍ਰੋ. ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਹਿਬੂਬ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ-ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਅਜਿਹੇ ਤੱਥ ਪੂਜਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੱਡੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਉਦੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਉਤੇ ਵਧੇਰੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਦਿਖਾਈ। ਖ਼ਿਆਲ ਦੇ ਪੇਤਲੇਪਣ ਸਦਕਾ ਅਖ਼ਬਾਰੀ ਸੁਭਾ ਤੇ ਸਤਹੀ ਤਰਕ ਰਾਹੀਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਬਿੰਬ ਦਾ ਸਰਸਬਜ਼ ਚਿਹਰਾ ਵਲੂੰਧਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।⁷ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵਾਰ, ਤਾਰੀਖ਼ਾਂ, ਸਾਲ ਤੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੇਰਸ ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨੀਰਸ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਬੇਮਿਸਾਲ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਬੇਨਜ਼ੀਰ ਸੱਚ ਨੂੰ, ਘਟਾਓਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਸਦਕਾ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਅਪੂਰੇਪਣ ਕਰਕੇ ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਟਪਲਾ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਉਹ ਕੌਮ ਦੇ ਸਮੂਹਿਕ ਅਵਚੇਤਨ ਅਤੇ ਸਾਂਝੇ ਸ਼ੁੱਧ ਅਨੁਭਵ {ਪ੍ਰੋ. ਮਹਿਬੂਬ ਇਸਨੂੰ ਸਿੱਖ-ਯਾਦ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ} ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਅੱਖੋਂ-ਪਰੋਖੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਕਸਰ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਕਾਦਮਿਕਤਾ ਦੀ ਥੱਕੀ-ਟੁੱਟੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਮੂਲ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਵਿਰਵੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਲਿਖਾਰੀ ਅਕਸਰ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਬੋਝਲ ਕਾਰਜ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮੂਲ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖ-ਯਾਦ ਵਿਚ ਪਏ ਉਸ ਘਟਨਾ ਦੇ ਦੈਵੀ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਕੜਣ ਦਾ ਯਤਨ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦੈਵੀ-ਸੱਚ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਮਿੱਥ ਘੜ੍ਹਣ ਦੀ ਅਸਫਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦਕਿ ਲੈਵੀ ਸਤ੍ਰਾਸ ਅਨੁਸਾਰ “ਲੋਕ ਚੇਤਨ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਮਿੱਥਾਂ ਨਹੀਂ ਘੜਦੇ ਭਾਵ ਉਹ ਮਿੱਥ ਘੜਨ ਲਈ ਕਹਾਣੀ ਨਹੀਂ ਘੜਦੇ ਸਗੋਂ ਉਹ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।”⁸ ਭਾਵ ਮਿੱਥ ਸਹਿਜੇ ਬਣਦੀ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦਿਮਾਗੀ ਜੋੜ-ਘਟਾਓ ਸਦਕਾ ਇਸਨੂੰ ਬੁਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਵੀ ਵਡੇਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਿੱਥ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬੁਣਿਆ ਅਸਲ-ਸੱਚ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਭਾਵ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਅੰਦਰ ਇਹ ਬੇ-ਮਤਲਬ ਵੈਰਾਗ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਪੌਰਾਣ ਮਿੱਥ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਅਤਿਕਥਨੀ ਵਧੇਰੇ ਜਾਪਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਫ਼ਿਰ ਗੁਰੂ-ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ, ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਸੂਖਮ ਤੱਥ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਭਣ ਵਾਲੇ ਸੱਚੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ (ਇਤਿਹਾਸਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ) ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੂਝ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਓਟ ਆਸਰੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖ-ਯਾਦ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਅਨੁਭਵ ਸਦਕਾ ਬੀਤੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਨਕਸ਼ ਪਛਾਨਣ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਦਿਖਦੇ ਹਨ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਰੂਪ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਰਮਜ਼ ਦਾ ਝਲਕਾਰਾ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਦਿਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਲਿਵ ਨੂੰ ਮਾਣਦੀਆਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਮਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ-ਯਾਦ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸਦਕਾ ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੂਝ ਨਾਲ ਝੂਠ-ਸੱਚ ਦਾ ਨਿਤਾਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਨੁਭਵ (ਭਾਵੇਂ ਸਾਰੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ) ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹਾ ਅਨੁਭਵ ਪੁਰਾਣੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਜੀ ਦਾ “ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼” ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਛਪਿਆ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼, 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ (1809-1841 ਈ.) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਭਾਈ ਰਾਇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਮੀਰਾਂਕੋਟ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਬਾ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ (ਕਰੋੜਸਿੰਘੀਆਂ ਮਿਸਲ) ਦੇ ਦੋਹਤੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ-ਕਾਲ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਦਾਦਕੇ ਤੇ ਨਾਨਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੁਣਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚਾ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਆਪਣੇ ਸਾਂਝੇ ਅਵਚੇਤਨ ਦੀ ਤਰਜ਼ਮਾਨੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਪੰਥ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ, ਅਮੋਲ ਖਜ਼ਾਨੇ, ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਰਚਨਾ ‘ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਕੇ ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ‘ਨਾਨਕ ਰਾਜ ਚਲਾਇਆ’ ਨਾਵਲ ਲੜੀ ਤਹਿਤ ਆਪਣਾ ਪਲੇਠਾ ਨਾਵਲ “ਹੰਨੈ ਹੰਨੈ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ” ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ‘ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨਾਵਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਾਡੇ ਸਮਕਾਲ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਨੌਜਵਾਨ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ ਵੱਲ ਘੱਟ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਹੀਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ

ਸਕਦੀ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਲਿਖਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਲੰਮੇ ਦੌਰ ਤੋਂ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਪੰਥ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਸਰਮਾਇਆ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਰੋਤ ਹਰੇਕ ਦੌਰ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਪਰ ਆਪਣੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਜਾਂ ਮਨੋਰਥਾਂ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਇਹਨਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਲਾਹਾ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕੇ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਲਿਆ ਹੈ।

3

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਬਾਰੇ ਬੋਲਦੇ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ: ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਹ’ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਤਿਮਾਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਸਾਰ ਲਈ ਵਰਤਣ ਦੀ ਗਲਪ-ਬਿਰਤੀ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ.....ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਗਲਪ ਬੋਧ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਗਲਪ-ਬਿਰਤੀ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”⁹ ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਸੇ ਪਰਪਾਟੀ ਦਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਗਲਪ-ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗਲਪ-ਬਿਰਤੀ ਦੀ ਕਨਸੋਅ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਕਾਲ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਵੱਖਰੀ-ਵੱਖਰੀ ਪਰ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ: ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਣ, ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਬਾਤ ਪਉਣਾ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲ ਵਿਚ ਦਰਪੇਸ਼ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣਾ।

ਇਹ ਨਾਵਲ ਲਿਖਦਿਆਂ ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਵਿਧਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਨਿਰਵਿਘਨ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਲਿਖਤ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹੀ ਹੈ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਦੇ ਧੁਰੇ ਦੁਆਲੇ ਬੇਬਾਕੀ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਮੌਲਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਤਿੱਥਾਂ, ਮਹੀਨਿਆਂ, ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ-ਮਿਣਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਬੇਰਸੀ ਉਲਝਣ ਵਿਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਆਪਣੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸੁਖੜਤਾ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨਾਵਲਕਾਰ ਤੇ ਆਲੋਚਕ, ਫਾਸਟਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਕਹਾਣੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।¹⁰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਜਿਸ ਕਾਲ-ਖੰਡ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ

ਪੰਥ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ-ਚੜ੍ਹਤਲ ਦਾ ਸੁਨਿਹਰੀ ਕਾਲ ਹੈ, ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਕੌਮ ਦੀ ਸਮੂਹਿਕ ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਬਿਆਨੇ ਤੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਸਾਖੀਆਂ ਸੀਨਾ-ਬ-ਸੀਨਾ ਚਲਦੀਆਂ ਸਾਡਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੇ ਚੇਤਿਆਂ 'ਚ ਚੌਤੋ ਪਹਿਰ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਸੁਖਾਲਾ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲਿਖਾਰੀ ਦਾ ਇਹ ਨਾਵਲ ਲੜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਰਤਿ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖ, ਗੁਰੂ-ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਡਭਾਗੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਵਰਸੇਈ ਧਰਤੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਗ ਵਿਚ ਬਿਤਾਏ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਿਤ ਸੁੱਚੀ ਨੀਅਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਟੀ. ਆਰ. ਵਿਨੋਦ ਅਨੁਸਾਰ “ਨਾਵਲਕਾਰ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ, ਚੁਣੇ ਅੰਗ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਰੁਚੀ ਤੇ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਉਂਤਦਾ ਸੰਵਾਰਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।”¹¹ ਨਾਵਲਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਦੀ ਸਖਸ਼ੀ-ਪੰਥਕ ਰਹਿਣੀ-ਸਹਿਣੀ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਜਾਨਣ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਪਿਛਲੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਰਮਜ਼ ਦੀ ਬਾਰੀਕਬੀਨੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਦੀਨ ਪਾਲਦਿਆਂ ਖਾਲਸੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦੈਵੀ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਗਾਲਪਨਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰ, ਉਹਨਾਂ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅਸਲ-ਸੱਚ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਇਕ ਯਤਨ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ।

ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਹ ਪਲੇਠਾ ਨਾਵਲ ਉਸਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਹਲਕਿਆਂ 'ਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਵਾਉਂਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੌਲਿਕ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਹਲਾਂਕਿ ਉਸਨੇ ਫ਼ਰੀਦ-ਉਦ-ਦੀਨ ਅੱਤਾਰ ਦੀ 'ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਮਜਲਿਸ' ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਅਨੁਵਾਦ-ਕਲਾ ਦਾ ਲੋਹਾ ਮੰਨਵਾਇਆ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਗਲਪ-ਸੂਝ ਦੀ ਛਾਪ ਛੱਡਦਾ ਨਾਵਲ “ਹੰਨੈ ਹੰਨੈ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ” ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਨਾਵਲ ਲੜੀ 'ਨਾਨਕ ਰਾਜ ਚਲਾਇਆ' ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋਕੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੀਕ ਦੇ ਕਾਲ-ਖੰਡ ਨੂੰ ਚੁਣਦਾ ਹੈ। ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਇਹ ਗੌਰਵਮਈ ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪਹਿਲਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਨਾਵਲਕਾਰ ਇਸ ਕਥਾ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਗਲਪ ਬਿੰਬ 'ਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ

ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਹ ਕਥਾ ਇਕ ਨਵੀਂ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀ ਹੋਈ ਨਵਾਂ ਸੰਦਰਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਸ ਵਕਫ਼ੇ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਇਕ ਅਕਹਿ ਅਹਿਸਾਸ ਪਾਠਕ ਮਨ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਕਥਾ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਤੁਰਦੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗਲਪ-ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। “ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਸਿਰਜਨ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਗਲਪ ਚੇਤਨਾ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਇਕ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਲੇਖਕ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਲਘੂ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਫੈਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਾਰਜ ਉਸਦੀ ਗਲਪ ਚੇਤਨਾ ਉਪਰ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”¹² ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਹਰੇਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਗੁਰੂ-ਆਦਰਸ਼ੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਸਦਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦਾ ਨਿਵੇਕਲਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਗਲਪ ਤੱਥ ਜੋੜਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਚੁਣੌਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਲਪ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਸਮਾਸ ਨਾਵਲਕਾਰ ਲਈ ਦੋ ਧਾਰੀ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਤੁਰਨ ਜਿਹਾ ਕਠਿਨ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਭਿਆਸ ਬਿਨਾਂ ਸੁਖਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਤਕਰੀਬਨ ਡੇਢ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਨਿਰਵਿਘਨ ਚੱਲਦਾ ਉਸਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਸਰਵੋਤਮ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਅਧਿਐਨ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਇਹ ਵਿਲੱਖਣ ਢੰਗ ਉਸਨੇ ਜੀਵਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਉਸਦੇ ਆਮ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਤੋਂ ਹਵਾ ਦੇ ਰੁਮਕਣ ਜਿਹੀ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਗਲਪ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਪਲੇਠੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਪਰ ਗਾਹੇ-ਬਗਾਹੇ, ਅਖਬਾਰਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ ਤੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚ ਛਪੇ ਆਰਟੀਕਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਸਦੀ ਗਲਪ-ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਾਤਰਾਂ ਤੇ ਥਾਂਵਾਂ ਲਈ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਸਲ ਨਾਮ ਹੀ ਵਰਤੇ ਹਨ। ਟੀ. ਆਰ. ਵਿਨੋਦ, ਮਿੱਤਰ ਸੈਨ ਮੀਤ ਦੇ ਨਾਵਲ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਜ਼ਿਕਰ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਦੀ ਖੋਟ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਵਲ ਵਾਸਤਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਵਾਸਤਵ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।¹³ ਪਰ ਨਾਵਲ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਾਵਾਂ ਥਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ, ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਤੇ ਰੋਮਾਂਚਕ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਾਠਕ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਨਾਵਲ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਅਪਣੱਤ ਭਰਿਆ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਕੁਝਾਂ

ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ 'ਪੰਜਵਾਂ ਸਹਿਬਜ਼ਾਦਾ' ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਲਤੀ ਜਗਦੀਪ ਨੇ ਹੰਨੈ ਹੰਨੈ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਬਿਆਨੀ ਕੋਈ ਵੀ ਘਟਨਾ ਨਿਰੋਲ ਮਨੋ-ਘੜਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਬੀਤੀ ਕੋਈ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਨੁਭਵ ਅਨੁਸਾਰ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਤੇ ਨਾਟਕੀ ਭਾਂਤ ਰੋਚਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਹੋਂਦ ਪਿਛਲੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਘੋਖਦਿਆਂ ਇਕ ਅਹਿਮ ਖਿਆਲ ਧਿਆਨਗੋਚਰੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਕਟਰ ਹਿਊਗੋ ਦੇ ਨਾਵਲ *Les Misérables* ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ 'ਦੁਖੀਏ' ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਉਸ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ, ਦਾਨਾਈ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਝਾਤੀ ਮਾਰਿਆਂ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਦਿਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੀ ਕੌਮ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਦੇ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਐਨ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਕਮਾਲ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਵਧਿਆ ਫੁਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕੌਮ ਡਿੱਗੀ ਹੋਈ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਖਾਸ ਲਿਆਕਤ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜੇ ਹੋਏ ਆਤਮਿਕ ਦਿਉ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਕੇ ਤੇ ਸਦਾ ਹਰੀ ਆਸ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ, ਕੌਮ ਨੂੰ ਹਲੂਣਾ ਦੇ ਕੇ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਰਾਹੇ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰ ਕੇ ਤੁਰਨ ਦਾ ਉਮਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹਲੂਣਾ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਨਾਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਸ, ਉਤਸ਼ਾਹ, ਸੱਤਿਆ, ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਇਖਲਾਕ ਦੀ ਲਗਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਾਹਿਤ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੌਮ ਇਸ ਜਾਦੂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਮਸਤ ਹੋਈ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉਂਦੀ ਉਤਾਂਹ ਨੂੰ, ਤਰੱਕੀ ਵੱਲ ਸਫਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੇ ਨਿੱਗਰ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਇਹ ਸੁਧਾਰ ਆਪਣੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਮੁੜ ਧਿਆਕੇ, ਗੁਰੂ-ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸਦਕਾ ਇਲਾਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੋਇਆ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਜ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਨਾਵਲ ਲੜੀ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਕਾਰਨ ਡਾ. ਰਜਨੀਸ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲੇਖ 'ਨਾਵਲ ਦੀ ਹੋਂਦ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ' ਵਿਚਲੇ ਕਥਨ¹⁴ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਹੀ ਨਾਵਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ 'ਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਸਦਕਾ ਆਏ ਵਸਤੂਗਤ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਅਰਥਚਾਰੇ ਵਿਚ ਜਟਿਲ ਹੋਏ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਤਣਾਅ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਨਿਗੂਣੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪਿਛਲੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਘੋਖਦਿਆਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਮਨੋ-ਸਰੰਚਨਾ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦੈਵੀ-ਬਚਨਾਂ 'ਤੇ ਅਸੀਮ ਅਟੁੱਟ ਭਰੋਸੇ ਸਦਕਾ ਕੌਮ ਦੇ ਬੇਮਿਸਾਲ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਿਰੰਤਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੰਡ ਬਾਰੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਗਾਲਪਨਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਗੂੜ੍ਹ-ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹੋ ਨਿਬੱੜਦਾ ਹੈ।

4

ਹੰਨੈ ਹੰਨੈ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਕੁਝ ਵਿਲੱਖਣ ਪੱਖਾਂ, ਇਤਿਹਾਸ ਪ੍ਰਤੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ, ਗਲਪ-ਜੁਗਤਾਂ, ਬਿਰਤਾਂਤ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਣ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ, ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਗਾਲਪਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖਣ-ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ

ਨਾਵਲ ਲੜੀ 'ਨਾਨਕ ਰਾਜ ਚਲਾਇਆ' ਦਾ ਨਾਮ ਪਾਵਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੱਤੇ ਬਲਵੰਡ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਆਈ ਪੰਗਤੀ "ਨਾਨਕਿਰਾਜਚਲਾਇਆਸਚੁਕੋਟਸਤਾਣੀਨੀਵਚੈ॥"¹⁵ ਵਿੱਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਆਰੰਭਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਭਾਵ-ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਜ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਚਲਾਇਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਨੇ ਦੁਹਰਾਉਂਦਿਆਂ 'ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ' ਉਚਾਰਦੇ ਹੋਏ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਵਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਿਸ 'ਤੇ ਟੇਕ ਰੱਖਦੇ ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਅਸੀਮ ਭਰੋਸੇ ਵਿਚ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦੇ ਸੰਗ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:

“ਹਮ ਰਾਖਤ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਾਵਾ।

ਜਾਂ ਇਤਕੋ ਜਾਂ ਅਗਲੋ ਪਾਵਾ।”

ਇਸ ਨਾਵਲ 'ਹੰਨੈ ਹੰਨੈ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ' ਦਾ ਨਾਮ ਬਾਬਾ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਆਏ ਇਸ ਦੋਹਰੇ:

'ਹਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸਤਿਗੁਰੁ ਦਈ ਹੰਨੈ ਹੰਨੈ ਲਾਇ।

ਜਹਿ ਜਹਿ ਬਹੈ ਜ਼ਮੀਨ ਪਰ ਤਹਿ ਤਹਿ ਤਖਤ ਬਿਠਾਏਂ।'

ਵਿੱਚੋਂ ਕਸੀਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਦੋਹਰਾ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਉਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਤੇ ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹੰਨੈ ਤੋਂ ਭਾਵ ਘੋੜੇ ਦੀ ਕਾਠੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਦਾ ਕੀਲਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਲਗਾਮ ਨੂੰ ਅਟਕਾਈਦਾ ਹੈ।¹⁶ ਇਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖ ਯੋਧੇ ਖਾਲਸਾਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸੇ ਸਦਕਾ ਆਪਣੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਦਾਵਾ ਹੰਨੈ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੂਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਤੀਕਰ ਮੰਨਦੇ, ਰੱਖਦੇ ਤੇ ਮਾਣਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਦਾਅਵੇ ਦੀਆਂ ਬੇਮਿਸਾਲ ਸਾਖੀਆਂ, ਜੋ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦੇਹਾਂ ਤੇ ਹੰਢਾਈਆਂ, ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਅਲੋਕਾਰੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ-ਖੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਦੌਰ ਦੇ ਪਾਤਰ ਇੱਕੋ ਵੇਲੇ ਇਕੱਠੇ ਦਿਖਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵੇਲਿਆਂ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬਿਠਾਕੇ ਨਾਵਲ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਕਰਨਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਕਾਲਪਨਿਕ ਗਲਪ ਜੁਗਤ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਉਂਦਿਆ ਉਹ ਤਿੰਨ ਪਾਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਫੌਰੀ ਪ੍ਰਗਟਾਓ (Immediate exposition) ਸਦਕਾ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦਿੰਦਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾ ਪਾਤਰ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਮੋਰਚੇ ਵੇਲੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਕਾਕਾ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਰਨਾਲ ਹਨ। ਤੀਜੇ ਪਾਤਰ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵਿਲੰਬਿਤ ਪ੍ਰਗਟਾਓ (Delayed exposition) ਜੁਗਤ ਵਰਤਦਿਆਂ ਪਰਦੇ ਪਿਛੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਲੜੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੀਕ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸ਼ਪਸ਼ਟ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਵੀ ਪਾਠਕਾਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਪ੍ਰਤੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਨਾਵਲਕਾਰ ਖੁਦ ਵਕਤਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਸਗੋਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਕਥਾ ਤੀਜੇ ਪਾਤਰ (ਜਿਸਦਾ ਤੁਆਰਫ਼ ਹਾਲੇ ਹੋਣਾ ਹੈ) ਰਾਹੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਕੇ ਕੰਦੀ ਬਾਬਾ ਰਾਹੀਂ ਤੁਰਦੀ, ਕਾਕਾ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਰਨਾਲ ਤੇ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ,

ਨਾਵਲ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਥਾਕਾਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਕਥਾ ਦਾ ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਨਾਵਲ ਦੀ ਗੋਂਦ ਦੀ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਥਾਕਾਰ ਬਾਬਾ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਹੈ, ਨਾਵਲ ਦੇ ਕਥਾਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਕੇਂਦਰੀ ਪਾਤਰ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕਥਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਨਾਵਲ 'ਚ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਣ, ਬਿਆਨਣ 'ਚ ਮਹਿਦੂਦ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ 'ਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਜੁਗਤ ਬਾਰੇ ਦੇਖਦਿਆਂ ਉਸਦੇ ਗਲਪ ਸਿਰਜਣਾ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾਵਲ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਸਨੇ ਕਮਾਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ, ਨਵਾਬੀ ਵੇਲੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਗੱਲਬਾਤ, ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੇ ਨਵਾਬੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਚਰਨੀ ਛੁਹਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਿੱਖ ਰਾਹੀਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮਿਲਣ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਗਾਲਪਨਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਸਰਵ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸਾਖੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇਣ ਦਾ ਢੰਗ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਗਲਪ-ਜੁਗਤ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇੰਝ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਵੀ ਭਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਓਟ ਆਸਰੇ ਨਾਲ ਚੱਲਦਿਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨਤਾ (Manifestation) ਹੈ।

ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ (ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ) ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਥ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਹੱਸਕੇ ਮੰਨਦਿਆਂ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਜੋ ਸਿਖਿਆ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ ਧਰਵਾਸ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਬਖਸ਼ੀ ਖਾਲਸ-ਨਿਆਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਜੋ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੇ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿਚ ਉਕਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਮੱਸੇ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢਣ ਪਿਛੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ

ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਵਿਚ ਤੁਰਦਿਆਂ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਵੱਲੋਂ ਗਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ, ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਬਚਨਾਂ ਦੇ ਬਲੀ ਹੋਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਪਿਛਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸਾਹਿਬ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਲਾ ਰਾਮਰੋਣੀ ਦੇ ਉਸਰਣ ਵੇਲੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਇੱਟਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਿੱਖ ਵੱਲੋਂ ਪੜ੍ਹੇ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਕਰਾਉਣਾ, ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਵਾਂਙ ਲਾੜੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖੀ ਬੈਠੇ ਨਿਹੰਗ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਆਹ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੁਆਰਾ ਘੋੜੀਆਂ ਬਾਣੀ ਗਾਈ ਜਾਣੀ, ਗਿਲਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰਣ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਪਿਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ 'ਤੋਂ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗਾਇਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਯੁੱਧ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾਂ ਹੀ ਲਾਵਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦਾ। ਇਹ ਕੁਝ ਕੁ ਹਵਾਲੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਜੁਗਤ ਦੇ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਨੋਬਿਰਤੀਆਂ 'ਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਗਾਲਪਨਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ, ਉਸ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਹੀ ਰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਥਾ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸਹਿਜ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਹਰ ਵੇਲੇ, ਹਰ ਕੰਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਕਾਰਜ ਦੀ ਆਰੰਭਤਾ ਵੇਲੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਬਿੰਬ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੇ ਬਚਨਾਂ 'ਤੇ ਖਰੇ ਉਤਰਣ ਦੀ ਅਰਜ਼ੋਈ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ, ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਵਾਬੀ ਦੇਣ ਵੇਲੇ, ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਵੇਲੇ, ਮੱਸੇ ਰੰਘੜ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢਣ ਲਈ ਤੁਰਨ ਵੇਲੇ, ਗਿਲਜੇ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਉਣ ਵੇਲੇ, ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਵੰਗਾਰ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਰਨ ਵੇਲੇ, ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਦੇ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਕਰਾਉਣ ਲਈ, ਲੰਗਰ ਚੱਲਦੇ ਰੱਖਣ ਤੇ ਸਿਰਾਂ ਬਦਲੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਿਦਕ ਬਖਸ਼ਣ ਦੀ ਮੰਗ ਵੇਲੇ, ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਿਹੰਗ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅੱਗੇ

ਕੀਤੀ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ਿਕਰ ਨੂੰ, ਨਾਵਲਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰੂ-ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਚੈਖੇਵ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜਣਾ ਕੰਧ ਵਿਚ ਕਿੱਲ ਠੋਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅੰਤ ਵਿਚ ਹੀਰੋ ਨੂੰ ਇਸੇ ਕਿੱਲ ਨਾਲ ਲਟਕ ਕੇ ਮਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਭਾਵ ਸਹਿਜੇ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਹਰੇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿੰਨੀ ਇਕਾਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ; ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਇਹੀ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਕਾਲਪਨਿਕ ਪਾਤਰ ਕੰਦੀ ਬਾਬਾ, ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਵੱਲੋਂ ਨਾਮ ਬਦਲੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਆਏ ਅਕੱਥ ਬਦਲਾਵ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਇਸਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਵਿਚ ਹੀ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਢਹਿੰਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੇ ਨਾਮ ਬਦਲਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਾਸਰੀਰਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਿਰਜਦੇ ਹੋਏ ਨਾਵਲਕਾਰ ਸਿੱਖ ਯਾਦ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਬਿਆਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘ ਲੈਣ ਆਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਡਿਊਢੀਦਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੀ ਗਈ। ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਡਿਊਢੀਦਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਕੇ, ਫਿਰ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬਾਕੀ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਨਿਹੰਗ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਲੈਣ ਆਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਲਿਖਤ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਬਦਾਲੀ ਤੇ ਉਸਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਗਿਲਜ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਾਵਲਕਾਰ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਦਾ ਕਿ ਇਹ ਗਿਲਜ਼ੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਦਾ ਬਾਬਾ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕਰ, ਇਸ ਜਹਾਨੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲੇ ਹਨ। ਉਹ ਬਾਬਾ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਹਨੂੰਵਾਨ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਫੱਟੜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਹੰਨੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀ ਲੱਤ ਨੂੰ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਜੈਤੋਂ ਪਿੰਡ ਜਾਕੇ ਉਤਾਰਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਖੁਲਵਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਇਸੇ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਿਰਜਦਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਦਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਪਾਠਕ ਦੇ ਚੇਤਿਆਂ 'ਚ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਜੇ ਗਾਲਪਨਿਕ ਬਿੰਬ ਗਹਿਰਾ ਅਸਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਸਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਘੜਦਾ ਗਾਲਪਨਿਕ ਰਚਨਾ ਜੁਗਤ ਤੋਂ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਵਾਕਫ਼ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਥਾ ਦੌਰਾਨ ਹਰੇਕ ਨਿੱਕੀ ਇਕਾਈ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੇ ਗਲਪ-ਜੁਗਤ ਦੀ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਮੁਹਾਰਤਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਦਿਨਾਂ, ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੇ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਬੇਰਸ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਈ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਘਟਨਾ ਦੇ ਵਾਪਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਚਲਦੀ ਕਥਾ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਗਲਪ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕਥਾ-ਕਾਲ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਨੂਰਦੀਨ ਦੀ ਸਰਾਂ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਭੰਨਣ ਲਈ, ਰਾਹਗੀਰਾਂ ਤੋਂ ਕਰ ਵਸੂਲਣ ਵਾਸਤੇ ਲਾਏ ਨਾਕੇ ਕਰਕੇ ਹੋਏ ਯੁੱਧ ਦਾ ਹਾਲ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਲੜਾਈ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ 'ਜਾਪ ਸਾਹਿਬ' ਦਾ ਪਾਠ ਆਰੰਭ ਕਰਦੇ ਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਜਾਪ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਆਖਰੀ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਜੰਗ ਦੀ ਅਵਧੀ ਸਾਨੂੰ ਸਾਖੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਵੇਲੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੰਦ-ਬੰਦ ਕੱਟੇ ਜਾਣ ਜਾਣ ਦੀ ਸਾਖੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਕਥਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਜਲਾਦ ਦੇ ਬੰਦ ਕੱਟਣ ਲੱਗਿਆਂ ਉਹ 'ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ' ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖੋਂ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ 14ਵੀਂ ਅਸ਼ਟਪਦੀ ਸੁਣਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕੇਸਾਂ ਸਮੇਤ ਖੋਪੜੀ ਉਤਾਰਣ ਵੇਲੇ ਉਹ 'ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ' ਦਾ ਪਾਠ ਆਰੰਭ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਖੋਪੜੀ ਉਤਾਰਣ ਵੇਲੇ ਉਹ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਗਿਲਜ਼ੇ ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰੀ ਵੰਗਾਰ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਭੁਝੰਗੀ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸੇ ਵੇਲੇ 'ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ' ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਰ ਦੀ ਕਥਾ ਆਰੰਭ ਕਰਦੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋਹਣੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਜਾਪ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵੀਹ ਪਉੜੀਆਂ ਦੇ ਜਾਪ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਫਤਹਿ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਵੀਹ ਪਉੜੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਚੱਲਦੇ ਯੱਧ ਦੀ ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ ਬਣਾਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਦੁਰਗਾ ਮਹਿਖੇ ਦੈਂਤ ਦੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਵਾਰ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਕੁਝ ਉਸ ਤਰਜ਼ 'ਤੇ ਬਾਬਾ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਗਿਲਜ਼ੇ ਦੇ ਵਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ ਯੁੱਧ ਦੇ ਕਾਲ-ਖੰਡ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਜੀਵਦੇ ਵੀ ਹਨ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਾਖੀਆਂ, ਸਮੂਹ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੇ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿਚ ਸਜੀਵ ਹਨ, ਜਿਸ

ਗਲਪ-ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੰਬਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਕੁਝ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਰਵਾਨੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਕਾਲਪਨਿਕਤਾ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਵੀ ਲਿਆ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਨਿਹੰਗ ਕੁਦਰਤ ਸਿੰਘ ਬਾਬਾ ਕੰਦੀ, ਬਾਬਾ ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਥਾ ਵਿਚ ਮਸਤਾਨਾ, ਰਾਮਰੋਣੀ ਕਿਲਾ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵੇਲੇ ਸੁਣਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਭਾਈ ਮੰਝ ਜੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲੱਕੜਾਂ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਹੂਰਪਰੀ ਆਦਿ ਕਾਲਪਨਿਕ ਪਾਤਰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਪਣੀ ਕਾਲਪਨਿਕਤਾ ਨਾਲ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਬਣਤਰ ਤੇ ਤੌਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਰਵਾਂਦਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾਵਲਕਾਰ ਭਾਸ਼ਕ-ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਕਈ ਮੁਹਾਵਰੇ, ਮਿੱਥਾਂ, ਅਖਾਣਾਂ ਤੇ ਅਲੰਕਾਰ ਵਰਤੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਸਰਲ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, “ਲਤੀਫਾ, ਸੰਸਮਰਣ, ਕੇਸ, ਅਖਾਣ, ਮਿੱਥ, ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀ, ਬੁਝਾਰਤ ਆਦਿ ਇਹੋ ਜੇਹੇ ਹੀ ਸਰਲ ਰੂਪ ਹਨ ਜੋ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਵਰਤਾਰੇ ਨਾਲ ਰਚੇ-ਮਿਚੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪਛਾਣਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਨਾਵਲ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜਗਤ ਵਰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।”¹⁷ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਉਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ-ਖੰਡ ਦੇ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ “ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾੜਾ, ਕਾਵਾਂ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ, ਲੱਕੜ ਨਾਲ ਲੱਗ ਲੋਹਾ ਵੀ ਤਰ ਜਾਏ, ਸਿਆਪੇ ਦੀ ਨੈਣ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਚੁੱਪ ਚਪੀਤੇ ਵੇਲ ਨਾਲੋਂ ਕੱਦੂ ਤੋੜ ਲੈਂਦਾ, ਮਤੀਰੇ ਵਾਂਗੂੰ ਖਿਲਰਦੀ ਖੋਪੜੀ, ਜੰਗਾਲੇ ਛੂਰੇ ਵਾਂਗੂੰ ਖੁੱਭਣ, ਸੱਤੇ ਸਹਿਆਂ ਤੇ ਬਘਿਆੜ ਪੈਣਾ, ਕਿਸ ਖੇਤ ਦੀ ਮੂਲੀ, ਆਸਮਾਨ ਚੋਂ ਬਾਜਾਂ ਵਾਂਗ ਝਪਟੇ ਤੇ ਚੀਤੇ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰ ਦੌੜੇ ਤੇ ਜੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸ਼ਹਿਦ ਦਿੱਤਿਆਂ ਮਰਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਅਜਾਈਂ ਖਰਾਬ ਕਰਨਾ, ਬਾਜ਼ ਕਿੱਕਰਾਂ ਤੇ ਕਦੇ ਆਲਣੇ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ ਆਦਿ” ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਵਰਤੇ ਇਹ ਅਖਾਣ, ਮੁਹਾਵਰੇ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਿਕ ਬਣਤਰ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਹੋਇਆ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਦਰਿਆਫ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਸਰਲ-ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਠੋਠ ਮਲਵਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਸ਼ਟ, ਜਰਵਾਣਾ, ਛਿੱਥੇ, ਮਿੱਤ, ਗਿੱਝਣਾ, ਢੀਮਾਂ, ਭਿਆਂ, ਯੱਬ, ਦਵੱਲਣਾ, ਕਰਾੜ ਤੇ ਕੰਢ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੀਰ ਮੰਨੂ ਦੀ ਜੇਲ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਦਾ, ਬਾਲ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਰਤਲਾਪ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਤੋਤਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਲੇਖਣੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਾਠਕ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪ੍ਰਤੀ ਨੇੜਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਗਦੀਪ ਪਾਠਕ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਨਾਵਲ ਦੇ ਕਾਲ-ਖੰਡ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਵਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ, ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਜਾਨਣ ਲਈ ਆਮ ਪਾਠਕ ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਗਰ ਮਹਾਨਕੋਸ਼ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਓਸਨੇ ਪਿਪਲਾ, ਲਲੇਰ, ਪਦਮ, ਤੁਖਮ, ਹੌਦਾ, ਸੁੰਮਾ ਅਤੇ ਸੀਖ ਪਾਉ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮੁਹਾਰਤ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲਕਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, “ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵਸਤੂ-ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਮਨ, ਸਕਰੀਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਉਪਰ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ, ਇਛਾਵਾਂ-ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਸੁਪਨੇ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਉਗੜੇ-ਦੁਗੜੇ ਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਬੱਧ ਕਰਦੇ ਪਾਠਕ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਵਾਹ ਪਾਤਰ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।”¹⁸ ਇਸ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਵਰਤਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ‘ਤੇ ਗਾਲਪਨਿਕ ਬਿੰਬ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਤੇ ਆਂਤਰਿਕ ਮਨਬਚਨੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਤੇ ਹਮਲੇ ਵੇਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਫੌਜ ਦੀ ਕਨਸੋਅ ਮਿਲਣ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲੜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਖਬਰ ਦੇਣ ਦੇ ਛਿਨਭੰਗਰ ਖਿਆਲ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ, ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘ ਦੇ ਫੜੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਬਚਪਨ ‘ਚ ਇਕੱਠੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇਣ ਦੇ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਭਾਈ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਮੀਰਾਂਕੋਟ ਦੇ ਮਨੋਵੇਗਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਵਾਰ ਮੁਗਲ ਸਿਪਾਹੀਆਂ, ਨਵਾਬਾਂ, ਜਕਰੀਆ ਖਾਂ, ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਮਨੋਵੇਗਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਗਲਪ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਭਰਪੂਰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪਿੱਛੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਣ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਪੰਚ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸੂਖਮ ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸਦੀ ਬਾਹਰਮੁਖਤਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਲੈਕੇ ਆਪਣੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਤੇ ਸਰਵ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਹੋਣ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੁਨਿਹਰੇ ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਲਿਖੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦਾ ਹੋਣ ਅਤਿ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੱਥਲੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਨਾਵਲਕਾਰ ਪਿਛਲਝਾਤ ਰਚਨਾ ਜੁਗਤ ਵਰਤਦਿਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਾਖੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ, ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਨੂਰਦੀਨ ਦੀ ਸਰਾਂ ਤੇ ਨਾਕਾ ਲਾਉਣ ਲੱਗਿਆਂ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿਚ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਨੂੰ ਕਹੇ ਗਏ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣਾ, ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਵਨ ਸੀਸ ਤੇ ਧੜ੍ਹ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸ਼ਹਿਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਣਾ, ਕਾਹਨੂਵਾਨ ਦੀ ਛੰਭ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਖੇ ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਤੱਤੀ ਤਵੀ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ, ਮਹਿਰਾਜ ਦੀ ਜੰਗ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ, ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਕੰਧ ਤੇ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੰਗ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿੱਖ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣਾ, ਰਾਮਰੋਣੀ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਸਮੇਂ ਚਲਦੇ ਲੰਗਰਾਂ ਲਈ ਲੱਕੜਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਲਾਂਗਰੀ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਮੰਝ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰਾਂ ਲਈ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਖੀ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਨਦਰਿ ਸਦਕਾ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸੁਣਾਉਣਾ, ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਦੀ ਜੇਲ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਵੱਲੋਂ ਕੋਹੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਬਾਲਕ ਦੇ ਸਿਦਕ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੁਣਾਏ ਜਾਣ ਨੂੰ ਗਾਲਪਨਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ ਜਾਣਾ ਸਾਡੇ ਧਿਆਨਗੋਚਰੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਖੁਸ਼ੀ, ਮੁਸੀਬਤ, ਔਖੀ ਘੜੀ ਤੇ ਯੁੱਧ ਵੇਲੇ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਚਿਤਾਰਦੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਵਿਚ ਕਥਿਤ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਗਾਲਪਨਿਕ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ, ਇਸਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੇ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਨਾਵਲ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਸੂਰਜ ਨਾਲ ਨਵੀਂ ਜੰਗ ਦਰਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਅਜਿਹੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦਿਆਂ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਅਧਿਐਨ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਕਾਲ-ਖੰਡ ਦੌਰਾਨ ਹੋਈਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਲੜਾਈਆਂ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਗਲਪ ਸਿਰਜਦਾ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਸਤਿਕਾਰ, ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਕਰਤੱਵ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਜੰਗ ਬਾਰੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਯੁੱਧ ਲੜ੍ਹਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਕਾਰਣ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, “ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ‘ਪੀਰ’ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮੱਥੇ ਨਾਲ ਛੁਹਾ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ ਤੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜੁੱਧ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਹਿੱਤ ਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।”¹⁹ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ ‘ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਯੁੱਧ ਤੇ ਬਹਾਦਰ ਸੂਰਬੀਰ ਯੋਧਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਥੇ ਕਰਨਾ ਕੁਝਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ: ਜੰਗ ਤੋਂ ਕਾਹਦੀ ਸੰਗ, ਬਹਾਦਰਾਂ ਦੇ ਖੀਸੇ ਬਹਾਦਰੀ, ਜੰਗ ‘ਚ ਸ਼ਸਤਰ ਦੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਪਵਿੱਤਰ ਹੁੰਦਾ ਮੰਨਣਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅੱਗੇ ਨਾ ਟਿਕਣਾ, ਕਮਾਨ ‘ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਤੀਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਤੇ ਨਾ ਲੱਗਣਾ ਤੀਰ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇਬਾਜ਼ ਲਈ ਡੁੱਬ ਮਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ, ਯੋਧਾ ਜਾਣਦਾ ਕਦੋਂ ਨਹੀਂ ਲੜਨਾ, ਲੜਾਈ ਆਪਣੇ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਲੜੀ ਜਾਵੇ, ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ‘ਚ ‘ਪਰ’ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਵੱਡੀ ਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਫੌਜ ਦੇ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋਣ ਤੇ ਲੜਨਾ, ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਭੱਜਣਾ ਤੇ ਈਨ ਮੰਨਣਾ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ, ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ‘ਚ ਪੈਰ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਹੀ ਚੁੱਕਣਾ, ਕਦਮ ਪਿਛਾਂਹ ਕਰਿਆਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਘੱਟਦੀ, ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ‘ਚ ਯੋਧੇ ਦਾ ਅੱਖ ਝਪਕਣਾ ਗੁਨਾਹ ਹੈ, ਜੰਗ ‘ਚ ਕਦੇ ਪਿਛਾਂਹ ਨਹੀਂ ਤੱਕਦੇ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਕਦੇ ਸੂਰਬੀਰ ਦੀ ਪਿੱਠ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਸੂਰਮੇ ਕਦੇ ਕਾਹਲੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਆਦਿ ਗੱਲਾਂ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ-ਜੰਗ ਪ੍ਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੇ ਸਮਝ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਗਾਲਪਨਿਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਮੁੜ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ।

ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਣ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਸਿੱਧੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ

ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਲਾਟ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਹ ਨਾਵਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨਿਬੰਧ ਸ਼ੈਲੀ ਵਰਤਦਾ ਹੋਇਆ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੁਝ ਕੁ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕਥਾਨਕ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਸੰਕੇਤਕ ਗੱਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼, ਜਿਸਨੂੰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ 'ਚ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਕੁਝ ਕੁ ਗੱਤਕਈ ਸਿੰਘ ਵੰਨ-ਸਵੰਨੇ ਗਾਣਿਆਂ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਪੁਰਾਤਨ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਸ ਪੁਰਾਤਨ ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਉਹ ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਯੁੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਾਰ ਤੇ ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਇਕੋ ਲੈਅ ਵਿਚ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਾਣੀ ਚਲਦੀ ਹੈ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸ਼ਸਤਰ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਚੱਲਦੇ ਹਨ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਵਿਚਰਦੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੰਘ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸੇ ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬਾਕੀਆਂ ਲਈ ਉਸ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਨਾਵਲ ਇਕ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿੰਘ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗ ਲਵਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਕੋਈ ਵਾਧ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਇਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਝਾੜ ਕਰੇਲਿਆਂ ਦੇ ਕੌੜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲੂਣ ਪਾਉਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਭੁਝੰਗੀ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, “ਨਹੀਂ ਭਾਈ ਸਿੰਘਾ, ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਭੋਗ ਲਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਏਦਾਂ ਹੀ ਛਕਾਂਗੇ”²⁰ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਇਹ ਸਮਰਪਣ ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਗਿਰਵਾਨ ਵਿਚ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਉਪਰ ਇਲਜ਼ਾਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਰੋਧੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤੀ ਲਹਿਜ਼ੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਤੇ ਇਹ ਇਲਜ਼ਾਮ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਲਿਖਤ 'ਚ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ 'ਪਰ' ਨੂੰ ਵਡਿਆਉਣ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁਗਲ ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਮਰਨ 'ਤੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਮੁਗਲ ਦੀ ਆਪਣੀ ਗੋਲੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਪਰ ਨਾਂ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੀ

ਲੱਗੇਗਾ। ਜਿਥੇ ਮੌਕਾ ਬਣਦਾ ਉਥੇ ਹੀ ਉਹ 'ਪਰ' (Other) ਦੀ ਸਿਫਤ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਮ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਘਟ ਹੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਮੁਰੀਦ ਖਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇਬਾਜ਼ ਹੋਣ ਅਤੇ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਦੋ ਤੀਰ ਚਲਾ ਸਕਣ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ, ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਦੂਰਾਨੀ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ, ਸ਼ਸਤਰਾਂ, ਸੰਜੋਆਂ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਬਾਕਮਾਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਆਉਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਨਾਵਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਇਕ ਗਹਿਰਾ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰੇਕ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਚੇਤਨਾ ਉਸਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ-ਪਰੋਖੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਜਿੱਤਕੇ ਆਇਆ ਹੈ ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਚੇਤਨਾ ਨੇ ਭੇਖੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਅਧੀਨ ਦਿਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਣਡਿੱਠ ਕਰ ਅਖੌਤੀ ਬਦਲ ਚੁਣਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ। ਫਲਸਰੂਪ ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਲੰਮੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਮੋਢੀ ਤੇ ਕਰਤਾ ਧਰਤਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾਣੀ ਪਈ ਉਥੇ ਹੀ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਭਾਅ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦਾ ਇਕ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਜੰਗੀਰ ਬਣ, ਇੰਝ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਹੋਣਾ, ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਜਿਸ ਸਟੇਟ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਜਮਾਂਦਰੂ ਵੈਰ ਰਿਹਾ, ਉਸਦੀ ਖੁਣਸੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੀ ਧਿਰ ਦਾ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੱਤਾ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣਾ ਦੁਖਦਾਈ ਤੇ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਗੱਲ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲੈਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਕ ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਤੋਂ ਲੋਕਪੱਖੀ ਅਤੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਖਲਾਅ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਣਹੋਂਦ ਦੇ ਖਲਾਅ ਦਾ ਬਦਲ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਕੋਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਆਉਣਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਨਾਵਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ-ਕਾਲ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਾਂਝੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਰਾਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ੇ ਆਗੂਆਂ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਕਿਵੇਂ ਸਮੁੱਚੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਚੇਤਿਆਂ 'ਚ ਆਪਣਾ ਸਦੀਵ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ

ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ-ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਔਕੜਾਂ ਝੱਲਦੇ ਵੀ ਸਾਰੇ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਤੇ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਣ ਬੇਮਿਸਾਲ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਝਲਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਰਸ਼ਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਸਮਰਪਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸਦਕਾ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇੰਝ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਲਈ ਪਾਤਰਤਾ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਿਚ ਨਾਵਲ ਆਪਣਾ ਰੋਲ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ 'ਚ ਸਿੱਖ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਗੁਣ ਤੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਜੁਗਤ, ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ, ਪ੍ਰਜਾ ਪ੍ਰਤੀ ਨਜ਼ਰੀਆ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਇਸਤਲਾਹਾਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਮਾਡਲ, ਉਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ, ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋੜ ਹੈ, ਹੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ।

ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਲਾਟ ਚੁਣਕੇ, ਕਥਾਨਕ ਰਾਹੀਂ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਘੜਦਿਆਂ, ਨਾਵਲ ਦੀ ਗੌਂਦ ਦਾ ਸੋਹਣਾ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਪਾਤਰ ਸਿਰਜਣ, ਦ੍ਰਿਸ਼ ਚਿਤਰਣ ਤੇ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਬਣਤਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ਬਦ-ਬੁਣਤੀ ਦੀ ਬਾਰੀਕੀ, ਭਾਸ਼ਕ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਵਰਤੋਂ, ਉਸਦੇ ਗਲਪ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਬਿਆਨਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਇਸ ਗਲਪ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕਾਲਪਨਿਕਤਾ ਦੇ ਉਤਮ ਨਮੂਨੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਣ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਤਰੀਕੇ ਜਿੱਥੇ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਬੋਝਲ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਇੰਨ-ਬਿੰਨ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਕਥਾ ਦੀ ਰੌਚਿਕਤਾ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਦੇ ਆਦਿ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤੱਕ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਘੜ ਤੇ ਨਿਪੁੰਨ ਲਿਖਾਰੀ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਨਾਇਕ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਨਮੂਦਾਰ ਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਜਿਉਂਦਾ ਗੁਰਮੁਖ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ (Manifest) ਹੋਈ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਨਾਵਲੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਣ-ਕਣ ਵਿਚ ਸਮੋਏ ਹੋਏ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੇਮਿਸਾਲ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਰੌਚਿਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਇਹ ਪਲੇਠਾ ਨਾਵਲ ਜਿਥੇ ਸਾਹਿਤਕ ਜਗਤ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਪਾਵੇਗਾ, ਉਥੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੇ ਥਾਪੜੇ ਸਦਕਾ ਜਗਦੀਪ

ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖਣੀ ਦੇ ਕੋਟ ਦੀ ਨੀਂਹ ਬੇਹੱਦ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਨਾਨਕ ਰਾਜ ਚਲਾਇਆ’ ਲੜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਨਾਵਲ ਇਸਦੀ ਪੜ੍ਹਤ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿਜਾਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣਗੇ।

ਹਵਾਲੇ

1. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ (2002), ਪੰ. 07, ਰਚਨਾ ਸੰਰਚਨਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ।
2. ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦਵੇਸ਼ਵਰ (ਸੰਪਾ.) (2002), ਪੰ. 15, ਨਾਵਲ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ: ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ।
3. ਟੀ. ਆਰ. ਵਿਨੋਦ (1999), ਪੰ. 17, ਆਓ ਨਾਵਲ ਪੜੀਏ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ।
4. Hayden White (1964). p. 26. *Metahistory*, London: The Johanhopkins University Press.
5. ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ (1979), ਪੰ. 69, ਨਾਵਲ ਤੇ ਪਲਾਟ, ਪੰਜਾਬ: ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ।
6. ਉਹੀ, ਪੰ.70
7. ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਹਿਬੂਬ (2015), ਪੰ. 20-21, ਸਹਿਜੇ ਰਚਿਓ ਖਾਲਸਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼।
8. Levi-Strauss, Claude (1979). P.1. *Myth And Meaning*, New York : Schocken Books.
9. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ (1978), ਪੰ. 159, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਸਤਕਮਾਲਾ।
10. E.M. Forster (1927). pp. 45. *Aspects of the Novel*, New York: Harcourt, Brace and Company.
11. ਟੀ. ਆਰ. ਵਿਨੋਦ (1999), ਪੰ. 14, ਆਓ ਨਾਵਲ ਪੜੀਏ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ।

12. ਜਸਪਾਲ ਕੌਰ ਕਾਂਗ (2002), ਗਲਪ ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਨਾਵਲ ਰੂਪ ਵਿਧਾਨ ਤੱਕ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦਵੇਸ਼ਵਰ (ਸੰਪਾ.) ਨਾਵਲ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ (153-163) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ: ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ।
13. ਟੀ. ਆਰ. ਵਿਨੋਦ (1999), ਪੰ. 108, ਆਓ ਨਾਵਲ ਪੜੀਏ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ।
14. ਰਜਨੀਸ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ (1999), ਪੰ. 25, ਗਲਪ ਅਧਿਐਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ।
15. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਅੰਗ 966
16. ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ (2011), ਪੰ. 284, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਜਾਬ: ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ।
17. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ (2002), ਗਲਪ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦਵੇਸ਼ਵਰ (ਸੰਪਾ.), ਨਾਵਲ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ (54-62) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ: ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ।
18. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ (2002), ਨਾਵਲ 'ਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬਿੰਦੂ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦਵੇਸ਼ਵਰ (ਸੰਪਾ.), ਨਾਵਲ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ (108-117) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ: ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ।
19. ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ (2022), ਪੰ. 12, ਹੰਨੈ ਹੰਨੈ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਅਕਾਲ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ।
20. ਉਹੀ, ਪੰ. 128

ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਚਾਰਨ: ਇਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ,
ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ
ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਅਸੀਂ ਰੋਜ਼ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ, ਭਰੋਸਾ-ਦਾਨ, ਵਿਸਾਹ-ਦਾਨ, ਨਾਮ-ਦਾਨ ਆਦਿ ਦਾਤਾਂ ਲਈ ਝੋਲੀ ਅੱਡਦੇ ਹਾਂ, ਉੱਥੇ ਇਸ ਗਲ ਦੇ ਵੀ ਜਾਚਕ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ, ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ-ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਬਲ ਬਖਸ਼ਣ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਤਰਲਾ ਵੀ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਭਾਵ ਅਥਵਾ ਆਸ਼ਾ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਸਾਉਣ ਦੀ ਮਿਹਰਾਮਤਿ ਕਰਨ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਭਾਵ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਵੱਸੇ ਬਗ਼ੈਰ ਸਬਰ, ਸਿਦਕ ਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅਮਲੀ ਪੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਇਹ ਤੱਥ ਉੱਘੜ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਅੰਤਮ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਸੱਚੇ ਆਚਾਰ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਢਾਲਣਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਹੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਟੀਚੇ ਵੱਲ ਵਧਣ ਲਈ ਮੁੱਖ-ਸਾਧਨ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਅਥਵਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਕਰ ਸਕੇਗਾ:

ਬਾਣੀ ਬਿਰਲਉ ਬੀਚਾਰਸੀ ਜੇ ਕੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ॥ (ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੯੮੨)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸਹੀ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਤੋਂ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਜਾਣੂ ਹੋਇਆ ਜਾਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਜਗਿਆਸੂ ਲਈ ਸੁਣਨ, ਮੰਨਣ ਅਤੇ ਨਿੱਧਿਆਸਨ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਪੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਪਰਸਪਰ ਸਹਾਇਕ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲੀ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ, ਬੋਲੀ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸਮਝਕੇ ਅਮਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਅਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅਰਦਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਯਾਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਲੇਖਕ ਨੇ ਸੁੱਧ-ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਚਾਰਨ ਦੇ ਬਿਖਮ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ, ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ-ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਹੀ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ, ਕੁਝ ਬਿਨੈ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ, ਕੁਝ 'ਕੁ ਕਾਰਨਾ ਕਰਕੇ, ਹਠੀ, ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਫੋਕੇ ਵਕਾਰ ਗ੍ਰਸਤ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬਿਖਮ ਅਤੇ ਭਾਵੁਕ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੂਰਨ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਸਰੋਤਾ (ਪਾਠਕ) ਜਨ ਭਾਵਕਤਾ ਤੋਂ ਉਚੇਰੇ ਉੱਠ ਕੇ, ਪੂਰੇ ਗਹੁ ਤੇ ਠਰੰਮੇ ਨਾਲ, ਇਸ ਅਤਿ ਅਹਿਮ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਪਰਮ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਕਰਨਗੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਾਵਨ ਆਦਿ ਬੀੜ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਸੰਮਤ 1661 ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਹੋਈ। ਪਵਿੱਤਰ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਫਾਰਸੀ, ਅਰਬੀ, ਹਿੰਦੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਆਦਿ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਲਿਖਣ-ਨੇਮ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਵਿਆਕਰਨ ਵੀ। ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਇਸ ਦੇ “ਵਰਣਾਤਮਕ ਰੂਪ” ਅਥਵਾ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਹੈ; ਲੇਕਿਨ ਬਾਣੀ ਦੇ “ਭਾਵਾਤਮਕ ਪੱਖਾਂ” ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਇਸ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ, ਅਗਾਧਤਾ, ਅਰਸੀ ਵਲਵਲੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਗਿਆਨ ਤੇ ਇਕ-ਸੁਰਤਾ ਨਾਲ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸਹੀ ਵਿਚਾਰ ਹੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸੂਝ ਤੇ ਸਹੀ ਉਚਾਰਨ ਹਨ, ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਲੀਨਤਾ ਦੀ ਉਨਮਨ ਅਵਸਥਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਣ ਦੇ ਜ਼ਾਮਨ ਹਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਪੰਜ-ਪੰਜ, ਸੱਤ-ਸੱਤ, ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨੀ ਸੱਜਣ ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਿਲਣਗੇ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ, ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅਸੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੇਅੰਤ। ਅਨਜਾਣਪੁਣੇ ਵਿੱਚ ਅਸੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਸੁੱਧਤਾ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਿਰਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਘੜਦੇ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਫ਼ਖ਼ਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ ਦੂਰ ਦਾ ਵੀ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਉਦਾਹਰਨ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ:

ਸ੍ਰੀ ਜਪੁ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ “ਪਵਣ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ” ਸਲੋਕ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਵੀਂ ਤੁਕ ਹੈ:

“ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਗਏ ਮਸਕਤਿ ਘਾਲਿ...”

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿੱਚ ਅਇਆ ਪਦ “ਮਸਕਤਿ” ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ “ਮੁਸ਼ੱਕਤ” ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਹੀ ਉਚਾਰਨ ਵੀ ‘ਸ’ ਹੇਠ ਬਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉੱਪਰ ਅੱਧਕ ਲਾਕੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਂ, “ਮਸਕਤ” ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰੰਤੂ “ਮਸਕਤ” ਸ਼ਬਦ ਅਰਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ: ਗਿਰਨੇ ਕੀ ਜਗਹ (ਹੇਠਾਂ ਡਿੱਗਣ ਦੀ ਥਾਂ), ਇਸੇ ਤੋਂ ਅਰਬੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ “ਮਸਕਤ-ਅਲਰਾਸ” ਬਣਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ: ਜਗਾਏ ਪੈਦਾਇਸ਼, ਜਨਮ-ਭੂਮੀ, ਸਿਰ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਦੀ ਥਾਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚੇ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੇਠਾਂ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜਨਮ-ਭੂਮੀ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਆਇਆ “ਮਸਤਕ” ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਅਰਬੀ ਸ਼ਬਦ “ਮਸਕਤ” ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਵਿਗੜਿਆ ਰੂਪ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਹੀ ਉਕਤ ਅਰਥ ਏਥੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਢੁੱਕ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਪੁਜੀ ਦੇ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿੱਚ ਆਏ “ਮਸਕਤਿ” ਪਦ ਦਾ ਸਹੀ ਤੇ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਉਚਾਰਨ ਹੈ: ਮਸ਼ੱਕਤ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ— ਘਾਲ ਕਮਾਈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਸੂਹੀ ਪੰਨਾ 788 ਵਿੱਚ ਆਈ ਇਸ ਤੁਕ ਤੋਂ ਇਸ ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਅਰਥ ਹੋਰ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:

ਮਸਕਤਿ ਲਹਹੁ ਮਜੂਰੀਆ ਮੰਗਿ ਮੰਗਿ ਖਸਮ ਦਰਾਹੁ॥

ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਹੋਵੇਗਾ:

ਮਸ਼ੱਕਤਿ ਲਹਹੁ ਮਜੂਰੀਆਂ, ਮੰਗਿ ਮੰਗਿ ਖਸਮ ਦਰਾਹੁ॥

ਇੱਥੇ ‘ਮਸ਼ੱਕਤ’ ਨਾਂਵ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ‘ਤ’ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ “ਕਰਣ ਕਾਰਕ” ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਰਥ ਹੋਏ: “ਨਾਨਕ, ਖਸਮ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਮਿਹਨਤ ਵਾਲੀ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ, ਮੰਗ-ਮੰਗ ਕੇ, ਮਜੂਰੀਆਂ (ਮਿਹਨਤਾਨਾ) ਲਈਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਸਾਧੂ ਸੰਗ ਮਸਕਤੇ, (ਮਸ਼ੱਕਤੇ) ਤੂਠੈ, ਪਾਵਾ, ਦੇਵ! (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ਪ, ਪੰਨਾ ੪੪)

(ਅਰਥ: ਮੈਂ, ਸਾਧੂ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਘਾਲਣ ਦੀ ਦਾਤ, ਹੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ! ਤੇਰੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ) ਡਾਕਟਰ ਇਕਬਾਲ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਹੈ: ਨਾਮੀ ਕੋਈ ਬਗ਼ੈਰ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁਆ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਉਪਰੰਤ, ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸੰਸਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ “ਮਸਕਤ” ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਕੇਵਲ “ਮੁਸ਼ੱਕਤ” ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ:

ਘਾਲ, ਘਾਲਣਾ, ਕਰੜੀ ਕਮਾਈ, ਮਿਹਨਤ

ਏਸੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ‘ਸ’ ਨੂੰ ‘ਸ਼’ ਕਰਕੇ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ :-

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਤਿਲੰਗ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ:

ਯਕ ਅਰਜ ਗੁਫਤਮ ਪੇਸਿ ਤੋ ਦਰ ਗੋਸ ਕੁਨ, ਕਰਤਾਰ॥

ਏਥੇ ਵਰਤੇ ਪਦ-ਅਰਜ, ਪੇਸ, ਗੋਸ ਦਾ ਸਹੀ ਉਚਾਰਨ ਹੋਵੇਗਾ: ਅਰਜ਼, ਪੇਸ਼, ਗੋਸ਼। ਏਵੇਂ ਸ਼ੁੱਧ ਵਾਚਿਆਂ ਤੇ ਬੋਲਿਆਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਪਦਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਅਰਥ ਬਣਦੇ ਹਨ।

“ਪੇਸ਼” ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ— “ਸਾਹਮਣੇ”, “ਅਰਜ਼” ਦਾ ਬੇਨਤੀ ਤੇ ‘ਗੋਸ਼’ ਦਾ ਕੰਨ।

“ਅਰਜ਼” ਤਾਂ ਭਲਾ “ਅਰਜ਼” (ਫਾਰਸੀ) ਦਾ ਵਿਗੜਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਪੇਸ, ਗੋਸ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁਹਮਲ (ਨਿਰਾਰਥਕ) ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਏਹੋ ਗੱਲ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਆਏ ਪਦ, ‘ਜਨ’ (ਔਰਤ) ਦੀ ਹੈ। “ਜਨ” (ਫਾਰਸੀ) ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਔਰਤ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ “ਜਨ” (ਪੰਜਾਬੀ) ਦੇ ਸੇਵਕ ਜਾਂ ਦਾਸ।

ਸੋ, ਜੋ ਜਿਵੇਂ ਲਿਖਿਆ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧਤਾਈ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਉਵੇਂ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਭਾਵੇਂ ਅਰਥ ਦਾ ਅਨਰਥ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਬਾਣੀ ਦਾ ਆਦਰ, ਸਨਮਾਨ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ। ਅਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ ਜਦ ਬਾਣੀ ਦਾ ਠੀਕ ਭਾਵ ਹੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਨਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਦਰੁਸਤ ਭਾਵ ਕਿਵੇਂ ਵੱਸੇਗਾ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਚੇ-ਆਚਾਰ ਵਾਲਾ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਕਿਵੇਂ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ?

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕਦਾਚਿਤ ਇਹ ਭਾਵ ਨਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਮਸਕਤ, ਪੇਸ, ਗੋਸ, ਜਨ (ਮਸ਼ੱਕਤ ਪੇਸ਼, ਗੋਸ਼, ਜਨ) ਆਦਿ ਪਦ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਅਸ਼ੁੱਧ ਅੰਕਤ ਹਨ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ‘ਸ਼’, ‘ਕ’, ‘ਖ’, ‘ਫ’, ‘ਜ਼’, ‘ਗ਼’ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਬਜ਼ਾਹਰ ਅਭਾਵ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਫਾਰਸੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ, ਲਿਖੇ ਹੀ ਇਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ‘ਸ’ ਤੋਂ ‘ਸ਼’ ਤੇ ‘ਸ਼’ (ਸੀਨ ਤੇ ਸ਼ੀਨ) ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਤਾਂ ਤੁਰਕੀ ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਫਾਰਸੀ ਆਦਿ ਬੋਲੀਆਂ ਤੋਂ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਾਵਨ ਆਦਿ ਬੀੜ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਂ ਨੂੰ ਅਸ਼ੁੱਧ ਤੌਰ

ਉੱਤੇ “ਪੇਛ” “ਗੋਛ” “ਮੁਛਕਤ” ਜਾਂ “ਯਨ” ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਕਾਰਨ ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਰਤਮਾਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਲਿਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। “ਬਾਣੀ” ਦੇ ਪਾਠੀ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸੁਚੇਤ ਜਾਂ ਅਚੇਤ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਪਾਠ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਬੇ-ਇਨਸਾਫੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਦੀ ਅਵੱਗਿਆ ਹੈ; ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ।

ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ:

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ “ਬਿੰਦੀ” ਅਤੇ ਅੱਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਅਤਿ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੱਧਕ ਦੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਕੀਤੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਇਹ ਕੁਝ ‘ਕੁ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨੋਟ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹਨ:

1. ਤੂੰ ਕਰਤਾ ਸਚਿਆਰੁ ਮੈਡਾ ਸਾਂਈ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧)
2. ਗਲੀ ਅਸੀ ਚੰਗੀਆ, ਆਚਾਰੀ ਬੁਰੀਆਹ॥ (ਪੰਨਾ ੮੫)
3. ਭਉ ਤੇਰਾ ਭਾਂਗ, ਖਲੜੀ ਮੇਰਾ ਚੀਤੁ॥ (ਪੰਨਾ ੨੨੧)
4. ਜੇ ਭੁਲੀ ਜੇ ਚੁਕੀ ਸਾਈ...॥ (ਪੰਨਾ ੨੬੧)
5. ਕੀਮਤਿ ਕਉਣ ਕਰੇ ਤੁਧੁ ਭਾਵਾਂ, ਦੇਖਿ ਦਿਖਾਵੈ ਢੋਲੇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੦੮)
6. ਆਠ ਪਹਰ ਅਪਨਾ ਪ੍ਰਭੁ ਸਿਮਰਨੁ, ਵਡਭਾਗੀ ਹਰਿ ਪਾਂਈ॥ (ਤੂੰ ਪਾਵੀਂ)
(ਪੰਨਾ ੧੨੦੭)
7. ਆਖੂੰ ਆਖਾਂ ਸਦਾ ਸਦਾ, ਕਹਿਣ ਨ ਆਵੈ ਤੋਟਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੪੧)
8. ਅਖੀ ਪਰਣੈ ਜੇ ਫਿਰਾਂ, ਦੇਖਾਂ ਸਭੁ ਆਕਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੪੧)
9. ਆਖਹਿ, ਥਕਹਿ ਆਖਿ ਆਖਿ ਕਰ ਸਿਫਤੀ ਵਿਚਾਰ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੪੧)
10. ਪੁਛਾ ਗਿਆਨੀ ਪੰਡਿਤਾਂ, ਪੁਛਾ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰ॥
ਪੁਛਾ ਦੇਵਾਂ ਮਾਣਸਾਂ, ਜੋਧਾ ਕਰਹਿ ਅਵਤਾਰ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੪੧)
11. ਜੁਠ ਨ ਰਾਗੀ, ਜੁਠਿ ਨ ਵੇਦੀ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੪੦)
12. ਨਾਂਗੇ ਆਵਣਾ ਨਾਂਗੇ ਜਾਣਾ... (ਪੰਨਾ ੧੨੪੬)
13. ਕਬੀਰ, ਜੋ ਹਮ ਜੰਤੁ ਬਜਾਵਤੇ ਟੂਟਿ ਗਈਂ ਸਭ ਤਾਰ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੬੯)
14. ਫਰੀਦਾ ਗਲੀ ਸੁ ਸਜਣ ਵੀਹ ਇਕੁ ਢੂੰਢੇਦੀ ਨ ਲਹਾਂ॥

- ਧੁਖਾਂ ਜਿਉ ਮਾਂਲੀਹ ਕਾਰਣਿ ਤਿੰਨਾ ਮਾ ਪਿਰੀ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੮੨)
15. ਨਾਨਕ, ਨਾਮੁ ਮਿਲੈ ਤਾਂ ਜੀਵਾਂ, ਤਨੁ ਮਨੁ ਥੀਵੈ ਹਰਿਆ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੨੯)
16. ਦੇਂਦਾ ਨਰਕਿ, ਸੁਰਗਿ ਲੈਦੇ, ਦੇਖਹੁ ਇਹੁ ਧਿਛਾਣਾ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੯੦)

ਉਪਰੋਕਤ ਪਰਮਾਣਾਂ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਥਾਂਈਂ ਇੱਕ ਸਲੋਕ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਥਾਂ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:

1. ਅੰਕ (2) ਵਿਚ ‘ਗੱਲੀ’ ਨਾਲ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਚੰਗੀਆਂ (ਚੰਗੀਆਂ) ਨਾਲ ਨਹੀਂ।
2. ਅੰਕ (10) ਵਿਚ ‘ਪੰਡਿਤਾਂ’ ‘ਦੇਵਾਂ’ ਤੇ ‘ਮਾਣਸਾਂ’ ਨਾਲ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ‘ਪੁਛਾ’ (ਪੁੱਛਾਂ, ਮੈਂ, ਪੁੱਛਾਂ) ਅਤੇ ‘ਕਰਹਿ’ (ਕਰਹਿ) ਨਾਲ ਨਹੀਂ।
3. ਅੰਕ (11) ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ‘ਨਾਗੇ’ ਪਦ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੂ ਦੂਜੀ ਵੇਰ ਵਰਤੇ ‘ਨਾਂਗੇ’ ਪਦ ਨਾਲ ਹੈ।
4. ਅੰਕ (16) ਵਿੱਚ ‘ਦੇਂਦਾ’ ਨਾਲ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ‘ਲੈਦੇ’ (ਲੈਂਦੇ) ਦੀਆਂ ਦੁਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ, ਕੁਝ ਪ੍ਰਮਾਣ ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਵਾਚ ਲੈਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਬਿੰਦੀ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਦਾ ਅਭਾਵ ਸੰਬੰਧਤ ਪਦ ਅਤੇ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਅੰਤਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

1. ਨਾਨਕ ਭਗਤਾ ਸਦਾ ਵਿਗਾਸੁ॥ (ਜਪੁ)

ਟਿੱਪਣੀ: ਏਥੇ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ‘ਭਗਤਾਂ’ ਹੈ, ਭਗਤਾ ਨਹੀਂ।

ਭਗਤਾਂ: ਨਾਂਵ ਬਹੁ ਵਚਨ ਹੈ ਤੇ ਅਰਥ ਹੈ— ਨਾਨਕ, ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਖੇੜਾ ਹੈ।

ਭਗਤਾ: ਨਾਂਵ, ਇੱਕ ਵਚਨ, ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ ਹੈ ਤੇ ਅਰਥ ਹਨ:

ਓਏ ਭਗਤਾ! ...ਇਹ ਅਰਥ ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦੇ।

2. ਮਤੁ ਦੇਖਿ ਭੂਲਾ, ਵੀਸਰੈ ਤੇਰਾ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵੈ ਨਾਉ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪)

ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਹੈ: ਮਤ ਦੇਖ ਭੂਲਾਂ, ਵੀਸਰੈ, ਤੇਰਾ ਚਿਤਿ ਨਾ ਆਵੈ ਨਾਉਂ॥

ਅਰਥ ਹੋਇਆ: ਮਤਾਂ ਮੈਂ (ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਮੰਦਰ ਆਦਿ ਵੇਖ ਕੇ) ਭੁੱਲ ਜਾਵਾਂ ਤੇ ਤੇਰਾ ਨਾਮ (ਨਾਉਂ) ਵਿਸਰ ਜਾਵੇ ਅਤੇ (ਮੁੜ) ਚਿਤ ਵਿੱਚ ਨ ਆਵੈ।

3. ਮੋਰੀ ਰੁਣ ਝੁਣ ਲਾਇਆ, ਭੈਣੇ ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ॥ (ਪੰਨਾ ੫੫੭)

ਏਥੇ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਮੋਰੀਂ (ਮੋਰਾਂ ਨੇ) ਨਾਂਵ, ਬਹੁ ਵਚਨ ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਹੈ, ਮੋਰੀ ਨਹੀਂ।
“ਮੋਰੀ” ਦਾ ਅਰਥ ਛੇਕ, ਸੁਰਾਖ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇੱਥੇ ਕੀ ਵਾਸਤਾ?

4. ਏਤੇ ਕੂਕਰ, ਹਉ ਬੇਗਾਨਾ, ਭਉਕਾ ਇਸੁ ਤਨ ਤਾਈ॥ (ਪੰਨਾ ੨੬੫)

ਵਿਚਾਰ: “ਭਉਕਾ” ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ: ਭੌਂਕਣ ਵਾਲਾ, ਵਾਧੂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰ ਇਹ ਅਰਥ ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੇ। “ਭਉਕਾ” ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ: ਮੈਂ ਭੌਂਕਦਾ ਹਾਂ।

ਸਾਰੀ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ: ਏਨੇ ਕੁੱਤੇ (ਨਿਮਾਣ, ਨਿਰਗੁਣ ਮਨੁੱਖ) ਹਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਓਪਰਾ ਜਿਹਾ ਇਕ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕੂਕਦਾ ਹਾਂ।

5. ਜਿਥੈ ਜਾਈਐ ਜਗਤ ਮਹਿ, ਤਿਥੈ ਹਰਿ ਸਾਈ॥ (ਪੰਨਾ ੮੫੧)

ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਹੈ: ਜਿੱਥੈ ਜਾਈਐ ਜਗਤਿ ਮਹਿ, ਤਿਥੈ ਹਰ ਸਾਈ॥

ਵਿਚਾਰ: ਏਥੇ ਪਦ “ਸਾਈ” (ਭਾਵ-ਉਹ) ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਾਈਂ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥ ਹਨ: ਮਾਲਿਕ।

6. ਪੁੜੀ ਕਉਲੁ ਨ ਪਾਲਿਓ, ਕਰਿ ਪੀਰਹੁ ਕੰਨੁ ਮੁਰਟੀਐ॥ (ਪੰਨਾ ੯੬੭)

ਵਿਚਾਰ: ਵੇਖੋ, ਜੋ ਏਥੇ “ਪੁੜੀ” ਪਦ ਨੂੰ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਬਿੰਦੀ ਨਾ ਲਾਈਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਅਰਥ ਹੋਣਗੇ ਪੁੱਤਰੀ-ਬੇਟੀ, ਧੀ, ਪੁੰਤੂ ਅੱਧਕ ਅਤੇ ਬਿੰਦੀ ਲਾ ਕੇ “ਪੁੱਤ੍ਰੀ” ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹੋਣਗੇ-ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਤੇ ਇਹੀ ਅਰਥ ਸ਼ੁੱਧ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁੱਤਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜਿਆ ਹੋਵੇ। ਹਾਂ, ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਏਥੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰੀ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ “ਪੁੱਤਰਾਂ” (ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਤੇ ਲਖਮੀ ਚੰਦ ਜੀ) ਨੇ ਹੁਕਮ ਨਾ ਮੰਨਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਥਾਪੇ ਹੋਏ ਪੀਰ- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ- ਤੋਂ ਕੰਨ (ਪਾਸਾ) ਮੋੜ ਲਿਆ।

ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਖੜਗ (ਸਵਰਗਵਾਸੀ) ਨੇ “ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼” ਦੇ “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਅੰਕ” (ਸਤੰਬਰ, ੧੯੬੯) ਦੇ ਪੰਨਾ ੨੦ ਉੱਤੇ ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਉਂ ਕੀਤੀ ਹੈ: ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤਾਜਵਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿੱਚ ਪੋਥੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜੋ ਉਤਾਰਾ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਮੂਲ-ਮੰਤਰ ਹੁਬਹੂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ੴ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪ੍ਰਸਦ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਕਰਤਰੁ ਅਕਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੰਭਉ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਕੇ ਪਰਸਦੁ ਰਗ ਰਮਕਲੀ... (ਗੁਰਮਤਿ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਜਨਵਰੀ ੧੯੬੮, ਸਫਾ ੪੦)

“ਮਹਾਜਨੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ, ਲੰਡਿਆਂ ਵਾਂਗ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਗੁਰਮੁਖੀ-ਲਿਖਾਰੀ, ਬਿੰਦੀ ਆਦਿ ਲਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘੱਟ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲਿਖਤ-ਸ਼ੈਲੀ ਤੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ:

“ਪਾਤਾਲਾਂ ਪਾਤਾਲ ਲਖ ਆਗਾਸਾਂ ਆਗਾਸ॥’ ਦੀ ਥਾਂ—

“ਪਾਤਾਲਾ ਪਾਤਾਲ ਲਖ ਆਗਾਸਾ ਆਗਾਸ॥” ਬਿੰਦੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ “ਗਰਬ ਗੰਜਨੀ” (ਜਪੁਜੀ ਦੇ ਟੀਕੇ) ਵਿੱਚ, ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਪਾਸੋਂ, ਆਦਿ ਬੀੜ ਦੀ ਸੰਕਲਨਤਾ ਬਾਅਦ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫੁਰਮਾਇਆ:

“ਇਸ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਕੋਈ ਅਦਲਾ-ਬਦਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨਗੇ, ਉਹ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਕਰਨਗੇ।”

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਇਕ ਪੜਾਅ ਤੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਾਰੀ ਕੰਨੇ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਜੋ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਨੀਸਾਣਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ, (ਜ਼ਿਲਾ ਜਲੰਧਰ) ਵਿੱਚ ਵਿਦਮਾਨ ਆਦਿ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਪੰਜਵੇਂ ਤੇ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਸਤ ਕੰਵਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅੰਕਤ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਵਿੱਚ ਕੰਨੇ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿੰਦੀਆਂ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ...।

ਉਪਰੋਕਤ ਲੰਮੀ ਟੂਕ ਦੇਣ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੀ ਲਿਖਣ-ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਨੇਮ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਸੱਕਣ; ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕੇ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਟਿੱਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਂਗ ਬਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੱਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਤੇ ਗੋਹੜ ਭਾਵ ਸਮਝੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਸ਼ਬਦ ਜਿਵੇਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਐਨ੍ਹ ਤਿਵੇਂ ਦਾ ਤਿਵੇਂ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦੇ ਹਾਮੀ ਸੱਜਣ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਪਵਿੱਤਰ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ “ਮਹਲਾ” ਅੰਕਿਤ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸੱਜਣ ਇਸ ਨੂੰ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਅੱਧਕ ਲਾ ਕੇ ‘ਮਹੱਲਾ’ ਵਾਚਦੇ ਹਨ। ਉਪਰੰਤ, ਇਸ ਨਾਲ ਅੰਕ ੧, ੨, ੩, ੪, ੫ ਜਾਂ ੯ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੧। ਹੁਣ, ਇਸ ਅੰਕ ‘੧’ ਨੂੰ ਸਭ ਪਾਠੀ ‘ਪਹਿਲਾ’ ਕਰਕੇ ਹੀ

ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦਰੁਸਤ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ। “ਮਹਲਿਆਂ” ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਇਹ ੧, ੨, ੩, ੪, ੫ ਤੋਂ ੯ ਦੇ ਅੰਕ “ਕ੍ਰਮਵਾਚਕ ਸੰਖਿਅਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ” ਹਨ, “ਸਾਧਾਰਣ ਸੰਖਿਅਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ” ਨਹੀਂ।

ਐਸੇ ਸੱਜਣ ਮਹਲਾ ੫ ਤੋਂ ੯ ਨੂੰ “ਮਹੱਲਾ ਪੰਜਵਾਂ ਜਾਂ ਨੌਵਾਂ” ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਤਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੰਕ ੫ ਜਾਂ ੯ ਦਾ ਦਰੁਸਤ ਉਚਾਰਨ, ਪੰਜਵਾਂ ਜਾਂ ਨੌਵਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਕਿਵੇਂ ਵਾਜਬ ਹੈ? ਪਾਠਕ-ਜਨ ਆਪ ਹੀ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਲੈਣ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮੰਗਲ ੫੬੭ ਵਾਰ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹਨ। (“ਵੇਰਵੇ ਲਈ ਵੇਖੋ ਲੇਖ” ੧ਓ ਸਤਿ”, ਪੁਸਤਕ “ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਆਖਿਆਨ” ਪੰਨਾ ੨੭੫) ਪਵਿੱਤਰ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ‘ਕੁ ਥਾਈਂ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਹਲੇ ਨਾਲ ਆਏ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਪਹਿਲਾ, ਦੂਜਾ, ਤੀਜਾ ਆਦਿ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਦੋ ਉਦਾਹਰਨ ਹਾਜ਼ਰ ਹਨ:

1. ਰਾਗੁ ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ਪਹਿਲਾ ੧ ਘਰ, ਪੰਨਾ ੧੪ (ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ)
2. ਵਡਹੰਸ ਮਹਲਾ ੩ ਮਹਲਾ ਤੀਜਾ, ਪੰਨਾ ੫੮੨

ਜਿਵੇਂ ਉਪਰੋਕਤ ਸੰਕੇਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਸਮੂਹ ਵਿਦਵਾਨ ਪਾਠੀ-ਸੱਜਣ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ੧, ੨, ੩, ਦੀ ਥਾਂ ਪਹਿਲਾ, ਦੂਜਾ ਤੀਜਾ ਕਰਕੇ ਉਚਾਰਣਾਂ ਦਰੁਸਤ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਐਨ ਏਵੇਂ ਹੀ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਂਈ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਹੋਰ ਥੇ ਵੀ, ਜਿੱਥੇ ਬਿੰਦੀ ਲਾਇਆਂ ਉਚਾਰਨ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਓਥੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਵੇਹਲ, ਅਥਵਾ ਵਰਜਤ ਨਹੀਂ।

ਯੋਗ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਕਰਤਾ ਪਾਤਿੰਜਲ ਮੁਨੀ ਨੇ “ਪਾਣਿਣੀ ਦੀ ਅਸ਼ਟਾਧਿਇਏ” ਦਾ ਮਹਾਂ ਭਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਉਚਾਰਨ” ਤੋਂ “ਅਰਥ” ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥ ਅਨੁਸਾਰ ਉਚਾਰਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜਿਹਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, “ਜਿਵੇਂ ਲਿਖਿਆ, ਤਿਵੇਂ ਪਾਠ” ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਜਦ “ਮਹਲਾ” ਦੇ ਪਾਠ ਉੱਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਇਹ ਨੇਮ, ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ “ਮਹੱਲਾ” ਕਰਕੇ, ਆਪ ਹੀ ਤੋੜ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਚਹੁੰ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਚ, ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ:

1. ਮਹਲ—ਇਸਤ੍ਰੀ
ਮਹਲ ਕੁਚਜੀ ਮੜਵੜੀ ਕਾਲੀ ਮਨਹੁ ਕਸੁਧ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੮੮)
2. ਮਹਲੁ— ਘਰ, ਟਿਕਾਣਾ, ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ, ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਜਿਥੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਾਖਿਆਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਖੋਜਤ ਖੋਜਤ ਦੁਆਰੇ ਆਇਆ॥
ਤਾ ਨਾਨਕ ਜੋਗੀ ਮਹਲੁ ਘਰੁ ਪਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ ੮੮੬)
ਖੋਲਿ ਕਿਵਾਰਾ ਮਹਲਿ ਬੁਲਾਇਆ (ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫)
ਮਹਲਿ-ਮਹਲ ਵਿਚ
ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕੇ ਇਹੁ ਮਹਲੁ ਪਾਵੈ॥ (ਪੰਨਾ ੮੮੬)
3. ਮਹਲ— ਮਹਲਾ, ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਪੱਕੇ ਘਰ।
ਦਾਤਾ ਦਾਨੁ ਕਰੇ ਤਹ ਨਾਹੀ, “ਮਹਲ” ਉਸਾਰਿ ਨ ਬੈਠਾ॥ (ਪੰਨਾ ੭੦੨)
ਗੜ ਮੰਦਰ ‘ਮਹਲਾ’ ਕਹਾ, ਜਿਉ ਬਾਜੀ ਦੀਬਾਣੁ॥ (ਪੰਨਾ ੯੩੦)
4. ਮਹਲ— ਕਾਇਆਂ
ਓਹੁ ਅਬਿਨਾਸੀ ਰਾਇਆ॥
ਨਿਰਭਉ ਸੰਗਿ ਤੁਮਾਰੈ ਬਸਤੇ, ਇਹੁ ਡਰਨੁ ਕਹਾ ਤੇ ਆਇਆ॥
ਏਕ “ਮਹਲਿ” ਤੂੰ ਹੋਹਿ ਅਫਾਰੇ, ਏਕ “ਮਹਲਿ ਨਿਮਾਨੋ”,
ਏਕ “ਮਹਲਿ” ਤੂੰ ਆਪੇ ਆਪੇ ਏਕ ਮਹਲਿ ਗਰੀਬਾਨੋ॥
ਏਕ “ਮਹਲਿ” ਤੂੰ ਪੰਡਿਤੁ ਬਕਤਾ, ਏਕ “ਮਹਲਿ” ਖਲੁ ਹੋਤਾ॥
ਏਕ “ਮਹਲਿ” ਤੂੰ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਗ੍ਰਾਹਜੁ, ਏਕ “ਮਹਲਿ” ਕਛੁ ਨ ਲੇਤਾ॥ (ਅੰਕ ੨੦੬)
ਉੱਪਰ ਦਿਤੇ ਗਏ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਸ਼ਬਦ “ਮਹਲਾ” ਦਾ ਅਰਥ ਸਾਫ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਚਾਰੀ ਹੋਈ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਕੇਵਲ “ਨਾਨਕ” ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿ ਅਮੂਕੀ ਬਾਣੀ ਕਿਸ ਗੁਰੂ-ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ “ਮਹਲ” ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ “ਵਿਅਕਤੀ”, ਕਾਇਆਂ...
ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਵਿੱਚ ਜੋਤ ਤਾਂ ਇੱਕੋ ਸੀ, ਕੇਵਲ ਕਾਇਆਂ ਹੀ ਬਦਲਦੀ ਰਹੀ। ਦੋ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਾਜ਼ਰ ਹਨ:

1. ਜੋਤਿ ਓਹਾ, ਜੁਗਤਿ ਸਾਇ, ਸਹਿ ਕਾਇਆ ਫੇਰਿ ਪਲਟੀਐ॥ (ਪੰਨਾ ੯੬੬)

2. ਅਰਜਨੁ “ਕਾਇਆ” ਪਲਟਿ ਕੈ ਮੂਰਤਿ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਵਾਰੀ॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਵਾਰ ਪਹਿਲੀ)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ “ਮਹਲੁ” ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਜੋ ਇੱਕ ਵਚਨ, ਪੁਲਿੰਗ ਵਾਚਕ ਹੈ। (ਵੇਖੋ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਪੰਨਾ ੧੬ ਤੇ ੧੮)

ਹੁਣ ਜੇ “ਮਹਲਾ” ਦਾ ਪਾਠ “ਮਹੱਲਾ” ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਏਥੇ ਵੀ ਪਾਠ “ਮਹੱਲੁ” ਪੜਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸ਼ੁੱਧ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਪਾਠੀ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ “ਮਹਲਾ” ਇੱਕ ਵਚਨ, ਪੁਲਿੰਗ ਵਾਚਕ ਹੈ।

ਇਹ ਵੀ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ “ਮਹਲਾ” ਨਾਲ ਪਹਿਲਾ, ਦੂਜਾ, ਤੀਜਾ (ਪੁਲਿੰਗ) ਆਇਆ ਹੈ, ਪਹਿਲੀ, ਦੂਜੀ, ਤੀਜੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ “ਮਹਲਾ” ਸ਼ਬਦ ਪੁਲਿੰਗ ਵਾਚਕ ਹੋਇਆ, ਨਾ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਵਾਚਕ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚਲੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਆਈ ਸਿਹਾਰੀ ਤੇ ਔਂਕੜ, ਬਹੁਤ ਵੇਰ ਉਚਾਰਨ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਹਿਤ ਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੇ ਪੰਨਾ ੯੩੫ ਉੱਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਵੰਨਗੀ ਮਾਤਰ ਲਿਆ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਫੁਰਮਾਨ, ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ:

ਆਹਰ ਸਭਿ ਕਰਦਾ ਫਿਰੈ, ਆਹਰੁ ਇਕੁ ਨ ਹੋਇ॥

ਨਾਨਕ, ਜਿਤੁ ਆਹਰਿ ਜਗੁ ਉਪਰੈ, ਵਿਰਲਾ ਬੁਝੈ ਕੋਇ॥

ਉਪਰੋਕਤ ਸਲੋਕ ਵਿੱਚ ਪਦ ‘ਆਹਰ’ (ਨਾਂਵ) ਤਿੰਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਤੇ ਉਚਾਰਨ ਤਾਂ ਇੱਕ ਹਨ, ਪਰ ‘ਵਚਨ’ ਤੇ ‘ਕਾਰਕ’ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਰਤੋਂ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ। ਪਹਿਲੇ ‘ਆਹਰ’ ਦੇ ਬਾਅਦ ‘ਸਭਿ’ (ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸੰਖਿਅਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ) ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁ ਵਚਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ “ਰ” ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ ਹੈ। ਅਰਥ ਹੈ: “ਸਾਰੇ ਧੰਧੇ”। ਦੂਜੀ ਵੇਰ ਲਿਖੇ ‘ਆਹਰੁ’ ਦੇ ‘ਰ’ ਹੇਠ ਔਂਕੜ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਇਕੁ’ (ਸੰਖਿਅਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ) ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਇੱਕ ਵਚਨ ਹੈ। ਅਰਥ ਹਨ: ਇੱਕ ਧੰਧਾ, ਇੱਕ ਕੰਮ, (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਧੰਧਾ)। ਤੀਜੇ ‘ਆਹਰ’ ਦੇ ‘ਰ’ ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਵਚਨ ਕਰਣ-ਕਾਰਕ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥ ਹਨ: ਜਿਸ ਆਹਰ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂ ਦੁਆਰਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਨੇਮ ਇਤਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਤੇ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਹਨ ਕਿ ਸਾਦਕ ਤੇ ਸੂਝਵਾਨ ਸੱਜਣ ਅਸ਼-ਅਸ਼ ਕਰ ਉਠਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਵੱਜੋਂ, ਏਥੇ ਇਹ ਦੋ ਚਾਰ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹੀ ਇਸ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹਨ:

1. ਸਾਰੀ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਵਿਚ ਜਨ “ਕਾਮਣਿ” ਪਦ ਦੇ “ਣ” ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਆਈ ਹੈ ਤਾਂ ਅਰਥ ਔਰਤ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦ ‘ਣ’ ਸਿਹਾਰੀ ਰਹਿਤ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਟੂਣਾ ਹੈ।
ਉਦਾਹਰਨ: (ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੭੯੩)

ਕਾਮਣਿ (ਹੇ ਇਸਤਰੀ!) ਤਉ ਸੀਗਾਰੁ ਕਰਿ, ਜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਤੁ ਮਨਾਇ॥

ਆਉ ਸਖੀ ਗੁਣ ਕਾਮਣ (ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਟੂਣੇ) ਕਰੀਹਾ ਜੀਉ॥

(ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੧੭੩)

2. ਪਰਸਾਦੁ/ਪਰਸਾਦਿ

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਅਰੁ ਲੋਭ ਮੋਹ, ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ ਅਹੰਮੇਵ॥

ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਸਰਣਾਗਤੀ ਕਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦੁ ਗੁਰਦੇਵ ॥

(ਪਰਸਾਦੁ-ਕਿਰਪਾ- ਨਾਂਵ ਇਕ ਵਚਨ, ਕਰਮ ਕਾਰਕ)

ਜਿਹ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਤੀਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਖਾਹਿ।

(ਪ੍ਰਸਾਦਿ= ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ- ਨਾਂਵ, ਇਕ ਵਚਨ, ਕਰਣ ਕਾਰਕ)

ਨੋਟ—ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਵਿਚ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿਚ ਆਏ ਮੰਗਲਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ “ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ” ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ “ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ” ਕਰਨੇ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਹਨ।

3. ਇਕ/ਇਕ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਤਾਂ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ “ਇਕ” ਇੱਕ ਵਚਨ ਸੰਖਿਅਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ ਅਤੇ “ਇਕਿ” ਸਦਾ ਬਹੁ ਵਚਨ ਕਰਕੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਇਹ ਤੁਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ:

“ਅਖਰ ਲਿਖੇ ਸੇਈ ਗਾਵਾ, ਅਵਰ ਨ ਜਾਣਾ ਬਾਣੀ॥”

ਆਓ, ਜ਼ਰਾ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਲਈਏ:

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਤੁਕ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਪੰਨਾ ੧੧੭੧ ਉੱਤੇ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ:

ਬਸੰਤੁ ਮਹਲਾ ੧ ਹਿੰਡੋਲ

ਸਾਹੁਰਤੀ ਵਥੁ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਸਾਝੀ ਪੇਵਕਤੈ ਧਨ ਵਖੇ॥

ਆਪਿ ਕੁਚਜੀ ਦੋਸੁ ਨ ਦੇਉ ਜਾਣਾ ਨਾਹੀ ਰਖੇ॥

ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਹਉ ਆਪੇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਣੀ॥

ਅਖਰ ਲਿਖੇ ਸੇਈ ਗਾਵਾ ਅਵਰ ਨ ਜਾਣਾ ਬਾਣੀ॥

ਕਢਿ ਕਸੀਦਾ ਪਹਿਰਹਿ ਚੋਲੀ ਤਾਂ ਤੁਮ੍ਹ ਜਾਣਹੁ ਨਾਰੀ॥

ਜੇ ਘਰੁ ਰਾਖਹਿ ਬੁਰਾ ਨ ਚਾਖਹਿ ਹੋਵਹਿ ਕੰਤ ਪਿਆਰੀ॥

ਜੇ ਤੂੰ ਪੜਿਆ ਪੰਡਿਤੁ ਬੀਨਾ ਦੁਇ ਅਖਰ ਦੁਇ ਨਾਵਾ॥

ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਾਨਕੁ ਏਕੁ ਲੰਘਾਏ ਜੇ ਕਰਿ ਸਚਿ ਸਮਾਵਾਂ॥

ਨੋਟ: ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਆਏ ਕੁਝ ਕੁ ਪਦਾਂ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਇਉਂ ਹੋਵੇਗਾ: ਸਾਂਝੀ, ਵੱਖੇ, ਕੁਚੱਜੀ, ਦੇਉਂ (ਮੈਂ ਦੋਂਦੀ ਹਾਂ) ਰੱਖੇ, ਅੱਖਰ, ਗਾਵਾਂ (ਮੈਂ ਗਾਵਾਂ), ਪਹਿਰਹਿ (ਤੂੰ ਪਾਵੇਂ) ਨਾਵਾਂ, ਸੱਚਿ ਸਮਾਵਾਂ (ਮੈਂ ਸੱਚ ਵਿਚ ਸਮਾਵਾਂ।)

1. “ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦਰਪਨ” ਅਨੁਸਾਰ “ਰਹਾਉ” ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ: ਪਦ ਅਰਥ– ਅੱਖਰ– ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਰੂਪ ਲੇਖ

ਸੇਈ ਗਾਵਾਂ: ਉਹ ਅੱਖਰ ਮੈਂ ਗਾਂਦੀ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਮੈਂ ਮੁੜ ਮੁੜ ਕਰਦੀ ਹਾਂ।

ਬਾਣੀ-ਬਣਤਰ, ਬਣਾਵਟ, ਘਾੜਤ।

ਅਰਥ: ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ! ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ (ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਦੀ) ਭਟਕਣਾ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਗਈ ਹਾਂ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿੱਚ ਫਸ ਕੇ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਕਰਮ ਮੈਂ ਜਨਮ-ਜਨਮਾਤਰਾਂ ਤੋਂ ਕਰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋ ਸੰਸਕਾਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉੱਕਰੇ ਪਏ ਹਨ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਗਾਂਦੀ ਚਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹਾਂ। (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੇਠ ਮੁੜ ਮੁੜ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਕਰਮ ਕਰਦੀ ਚਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹਾਂ।) ਮੈਂ (ਮਨ ਦੀ)

ਕੋਈ ਹੋਰ ਘਾੜਤ ਘੜਨੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਕੋਈ ਐਸੇ ਕੰਮ ਕਰਣੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮਾਇਆਵੀ ਮੋਹ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਮੁੱਕ ਜਾਣ।

2. ਗੁਰ ਸੇਵਕ ਸਭਾ ਦੇ ਬਾਵਾ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪੇ “ਸ਼ਬਦਾਰਥ” ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ: ਜੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਤੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਹੁਕਮ ਦੀ ਲਿਖਤ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਵਟ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੀ।”
3. ਫਰੀਦ ਕੋਟੀ ਟੀਕੇ ਅਨੁਸਾਰ: ਹੇ ਮੇਰੇ ਸਵਾਮੀ ਪੰਡਤ ਜੀ, ਹੰਡਾ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਭਰਮ ਮੈਂ ਭੁਲੀ ਹੋਈ ਰਾਮ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅੱਖਰ ਜੋ ਬੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਮੈਂ ਮੁਖ ਲਿਖੇ ਹੈਂ ਸੋਈ ਗਾਵਤੀ ਹੈ, ਔਰ ਬਾਣੀ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਤੀ।

ਹੁਣ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਆਪ ਹੀ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਲੈਣ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਉਹ ਅਰਥ ਕਿਵੇਂ ਹੋਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ਪੰਜਵਾ, ਗਾਵਾ, ਚੰਗਿਆਈਆ, ਕੇਤੀਆ, ਦੋਂਦਾ ਆਦਿ ਪਾਠ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਅਰਥ-ਭਾਵ ਬਣੇ ਜਾਂ ਨਾ ਬਣੇ; ਪਰ ਕੁਝ ਲੋਕ, ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਅਣਜਾਣੇ, ਐਸੇ ਨਿਰਾਰਥਕ ਪਾਠ ਕਰੀ ਕਰਾਈ ਜਾਣ ਦਾ ਹਠ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ।

ਪਦ-ਛੇਦ ਅਤੇ ਬਿਸਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹ: ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਲਈ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਦੇ “ਹਰ ਪਦ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਕੇ, ਪਦ-ਛੇਦ ਕਰਕੇ ਸਪਸ਼ਟ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਅਰਥ ਤੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਨ ਲਈ ਤੁਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਬਿਸਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਾਏ ਜਾਣ। ਸੁਭਾਗ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ, ਟਕਸਾਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸੈਂਚੀਆਂ ਛਾਪਣ ਜਾਂ ਵੈਸੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਬਿਸਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ-ਬਿਸਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲਿਖਵਾ ਕੇ ਹੋਰ ਬਿਸਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਾ ਲਏ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ “ਗੁਰਮਤ ਮਾਰਤੰਡ” ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਬੜੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਤੇ ਸੁਚੱਜੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਣੇ ਸਣੇ ਹੋਰ ਪੋਥੀਆਂ ਤੋਂ ਸੰਥਾ ਲੈਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਰਫ਼ਤਾਰ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ। ਇਨਸਾਨ ਹਰ ਕੰਮ ਲਈ ਕਾਹਲਾ ਹੈ। **ਸਾਡੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਹਾਸੇ-ਹੀਣੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਾਠ ਤਾਂ ਪਦਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਚਾਰ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਚਾਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਛਾਪਣਾ ਵਰਜਿਤ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਅਜੇਹੀ ਆਪਾ-**

ਵਿਰੋਧੀ ਮਨੋਤ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ, ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਭਯ, ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਚਾਰਕ-ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ। ਬਿਸਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਦ-ਛੇਦ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਅਣਜਾਣ ਪਾਠੀ, ਸ਼ੁੱਧ ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ ਕਿੰਨਾ ਅਨਿਆਏ ਅਤੇ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਪਾਪ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ:

ਅੱਨਿਆਂ: (ੳ) ਖਿੰਥਾ ਕਾਲੁ, ਕੁਆਰੀ ਕਾਇਆ, ਜੁਗਤਿ ਡੰਡਾ ਪਰਤੀਤਿ॥

ਨਿਆਂ: ਖਿੰਥਾ ਕਾਲੁ, ਕੁਆਰੀ ਕਾਇਆ ਜੁਗਤਿ, ਡੰਡਾ ਪਰਤੀਤਿ॥ (ਜਪੁਜੀ)

ਅੱਨਿਆਂ: (ਅ) ਗੁਰੁ ਈਸਰੁ ਗੁਰੁ ਗੋਰਖੁ, ਬਰਮਾ, ਗੁਰੁ ਪਾਰਬਤੀ ਮਾਈ॥

ਨਿਆਂ: ਗੁਰੁ ਈਸਰੁ, ਗੁਰੁ ਗੋਰਖੁ, ਬਰਮਾ ਗੁਰੁ, ਪਾਰਬਤੀ ਮਾਈ॥ (ਜਪੁਜੀ)

ਅੱਨਿਆਂ: (ੲ) ਕੇਤੀਆ ਕਰਮ ਭੂਮੀ ਮੇਰ, ਕੇਤੇ ਕੇਤੇ ਧੂ ਉਪਦੇਸ॥

ਨਿਆਂ: ਕੇਤੀਆਂ ਕਰਮ ਭੂਮੀ, ਮੇਰ ਕੇਤੇ, ਕੇਤੇ ਧੂ ਉਪਦੇਸ॥ (ਜਪੁਜੀ)

ਅੱਨਿਆਂ: (ਸ) ਕਰਮਿ ਮਿਲੈ ਨਾਹੀ, ਠਾਕਿ ਰਹਾਈਆ॥

ਨਿਆਂ: ਕਰਮਿ ਮਿਲੇ, ਨਾਂਹੀ ਠਾਕਿ ਰਹਾਈਆਂ॥

ਅੱਨਿਆਂ: ਗੁਰਾਂ ਇਕ ਦੇਹਿ ਬੁਝਾਈ॥ (ਪੰਨਾ ੯)

ਨਿਆਂ: ਗੁਰਾ! ਇਕ ਦੇਹਿ ਬੁਝਾਈ॥

(ਸ਼ੁੱਧ ਅਰਥ “ਗੁਰਾ” ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ ਨਾਲ ਹੀ ਬਣਦੇ ਹਨ।)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਅਤੇ ਪਾਠ ਦੀ ਸਰਲਤਾ ਵਿੱਚ ਕੱਚੇ ਪਾਠੀਆਂ ਤੋਂ ਪਦ-ਛੇਦ ਬੀੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਕਰ ਸਕਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਇੱਕ ਇੱਕ ਤੁਕ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਬਹੁਤੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਲਗ ਮਾਤਰ ਤੋਂ ਅਰਥ ਵੀਚਾਰੇ, ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ, ਜਿਧਰ ਚਾਹੁਣ ਜੋੜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦਾ ਅਨਰਥ ਕਰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਨਮੂਨੇ ਵੱਜੋਂ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਪਾਠ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਅਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਹਿਲਾ ਪਾਠ-ਗਉੜੀ ਦੀ ਵਾਰ (ਪੰਨਾ, ੩੨੨) ਵਿਚ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਇੱਕ ਸਲੋਕ ਦੀ ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਹੈ:

ਜਿਥੈਡਿਠਾਮਿਰਤਕੋਇਲਬਹਿਠੀਆਇ॥

ਹੁਣ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਪਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਿਉਂਕਿ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਅਨਜਾਣ ਪਾਠੀ ਇਉਂ ਵੀ ਪਾਠ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :

ਜਿਥੈ ਡਿੱਠਾ ਮਿਰਤ ਕੋਇਲ ਬਹਿਠੀ ਆਇ॥

ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੁੱਧ ਤੇ ਅਸਲ ਪਾਠ ਹੈ:

ਜਿਥੈ ਡਿੱਠਾ ਮਿਰਤਕੋ ਇੱਲ ਬਹਿਠੀ ਆਇ॥

ਦੂਜਾ ਪਾਠ-੧੩੭੫ ਪੰਨੇ ਉੱਤੇ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੇ ੧੮ਵੇਂ ਸਲੋਕ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ:

ਫਰੀਦਾਜਾਲਬੁਤਾਨੇਹੁਕਿਆਲਬੁਤਕੂੜਾਨੇਹੁ॥

ਹਰੇਕ ਪਾਠੀ ਨੇ ਉਕਤ ਪਾਠ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪਦ-ਛੇਦ ਕਰਕੇ ਵਾਚਣਾ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਸੁੱਧ ਪਾਠ ਇਉਂ ਕਰੇਗਾ:

ਫਰੀਦਾ, ਜਾਂ ਲੱਬ ਤਾਂ ਨੇਂਹੁ ਕਿਆ? ਲੱਬ, ਤ ਕੂੜਾ ਨੇਹੁ॥

ਪ੍ਰੰਤੂ, ਅਨਜਾਣ ਇਉਂ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ:

ਫਰੀਦਾ ਜਾਲਬੁ ਤਾਨੇ ਹੁਕਿਆ ਲਬੁਤ ਕੂੜਾ ਨੇਹੁ॥

ਤੀਜਾ ਪਾਠ: ਪਾਪ ਕੀ ਜੰਵ ਲੈ ਕਾਬਲਹੁ ਧਾਇਆ ਜੋਰੀ ਮੰਗੈ ਦਾਨੁ ਵੇ ਲਾਲੋ॥

(ਤਿਲੰਗ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੭੨੨)

ਬੇਸਮਝ ਪਾਠੀ ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਐਉਂ ਵੀ ਅਸੁੱਧ ਪਾਠ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:

‘ਪਾ ਪੱਕੀ ਜੰਵ ਲੈ ਕਾਬਲਹੁ ਧਾਇਆ ਜੋਰੀ ਮੰਗੈ ਦਾਨ ਵੇ ਲਾਲੋ॥

ਉਪਰੋਕਤ ਸੰਖੇਪ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਤਿ ਅਹਿਮ ਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਲਈ, ਸਹੀ ਪਦ-ਛੇਦ ਅਤੇ ਬਿਸਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਅਤਿ ਨੇੜੇ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਸੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਵੀ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਜੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ-ਭਾਵ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸੂਝ ਬੂਝ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਭਾਵ ਦੇ ਬੋਧ ਦਾ ਨਿਰਭਰ ਹੈ ਸੁੱਧ-ਉਚਾਰਨ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਅਤੇ ਲਿਖਤ-ਸ਼ੈਲੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਉੱਤੇ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੁੱਧ-ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਬੋਲੀ ਦੀ ਜਾਨ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਰੂਸੋ (Rousseau) ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ (ਸੁੱਧ) ਉਚਾਰਨ ਬੋਲੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਹੈ; ਇਹ ਇਸ ਨੂੰ ਚੇਵੇਂ-ਭਾਵ ਤੇ ਸਚਾਈ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ:

Accent is the soul of language; it gives it feeling and truth.

ਇਸ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸੁੱਧ-ਪਾਠ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਮੰਤਵ ਨਹੀਂ। ਮੰਤਵ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਵਸਾਉਣਾ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਵੀ ਹੈ:

ਬਾਣੀ ਬਿਰਲਉ ਬੀਚਾਰਸੀ ਜੇ ਕੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ॥

ਵਿਚਾਰ-ਹੀਨ ਪਠਨ-ਪਾਠ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪਾਣੀ ਰਿੜਕਣ ਅਤੇ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੱਠੇ ਪਾਉਣ ਤੁੱਲ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਹੋਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤਿ ਅਰਦਾਸ ਵਿੱਚ ਬਜਾਅ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਅਰਜ਼ੋਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ, “ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਬਲ ਬਖਸ਼ਣ।”

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਗੋਪਾਲਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਸ੍ਰੀ ‘ਜਪੁ’ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਸਰਵਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਚਿਤਵਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਘੋੜਾ ਅਤੇ ਖਿਲਾਅਤ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸ਼ੁੱਧ ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਤੇ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹੋਕੇ ਸਾਰਾ ਪਾਠ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਣੀ ਸੀ।

ਸ਼ੁੱਧ-ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਚਾਰਨ ਦਾ ਇਹ ਅਤਿ ਅਹਿਮ ਮਸਲਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਯੱਕ-ਜਹਿਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਰੇਕ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ ਪੰਥ-ਦਰਦੀ ਦੇ ਧਿਆਨ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੰਥ ਦੀ ਏਕਤਾ, ਮਜ਼ਬੂਤੀ, ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਅਤੇ ਬੋਲ-ਬਾਲੇ ਹਿਤ ਬਖਸ਼ੀ ਗਈ ਇਹ ਸੋਧ ਕਦਾਚਿਤ ਅੱਖੀਓਂ ਪਰੋਖੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਛੱਡ ਕੇ ਨਿਯਤ ਨੇਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਹੈ:

ਇਕਾ ਬਾਣੀ, ਇਕੁ ਗੁਰੁ ਇਕੋ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰਿ॥

(ਪੰਨਾ ੬੪੬)

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ

ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਐਡਵੋਕੇਟ

ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿੱਚੋਂ

ਵਿਸ਼ਵ-ਯੁੱਧ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮਨ-ਬਦਲੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਰੋਲਟ ਐਕਟ, ਸਖ਼ਤ ਨਿਯਮਾਂ ਸਹਿਤ ਪਾਸ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ ਜਾਂ ਨਿਯਮ ਦੇ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸੋਂ ਆਸ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਵੱਲੋਂ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ, ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਸਿਵਲ ਨਾ-ਫੁਰਮਾਨੀ ਲਈ ਪੁਕਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਰਾਜ ਦੀ ਇਸ ਸੁੰਦਰ ਮੂਰਤ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ।

ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ 4 ਅਪ੍ਰੈਲ 1919 ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਪੂਰਨ ਹੜਤਾਲ ਹੋਈ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕਾਂਗਰਸ ਆਗੂ ਕੈਦ ਕਰ ਲਏ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ 10 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਕਾਂਗਰਸ ਆਗੂ ਸਤਪਾਲ ਅਤੇ ਡਾ. ਕਿਚਲੂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਿਰੁੱਧ ਵੱਡਾ ਜਲੂਸ ਕੱਢ ਕੇ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਗੋਲੀ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਭੱਜਦੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਿੰਸਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕੀਤੀਆਂ।

ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਆਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਥਾਂ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਇਸ ਖ਼ਬਰ ਨੇ ਕਿ ਲਾਗਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੇ ਇਸ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ 'ਡੰਡਾ ਫੌਜ' ਬਣਾਈ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬੇਹੱਦ ਡਰ ਗਏ ਤੇ ਉਹ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਇਮ ਨਾ ਰੱਖ ਸਕੇ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਬ੍ਰਿਗੇਡੀਅਰ ਜਨਰਲ ਸਰ ਮਾਈਕਲ ਉਡਵਾਇਰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਰਾਜ ਦਾ ਬੜਾ ਭਾਵਨਾ ਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਘੱਟ ਕਿਰਪਾਲੂ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਬਰਗੇਡੀਅਰ ਆਰ.ਈ.ਐਚ. ਡਾਇਰ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਭੈੜਾ ਸੀ। ਸਰ ਮਾਈਕਲ ਨੇ ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਨੂੰ ਸੈਨਾ ਦੇ ਦਸਤੇ ਦੇ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਜਲਸਿਆਂ ਉੱਪਰ ਰੋਕ ਲਾ ਦਿੱਤੀ!

ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ

ਪੰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਦਿਨ ਸਿੱਖ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਬੜੀ ਧੂਮ-ਧਾਮ ਨਾਲ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੌਸਮੀ ਮੇਲਾ ਵੀ ਹੈ। ਸੋ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1919 ਨੂੰ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਮੇਲੇ 'ਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਲੋਕ ਇਕ ਵਗਲੀ ਹੋਈ ਥਾਂ— ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਜਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਗ਼' ਆਖਦੇ ਹਨ, ਵਿਖੇ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ।

ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਉਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਕੁਝ ਫੌਜ ਦੇ ਦਸਤੇ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਕਾਰਾਂ— ਜੋ ਮਸ਼ੀਨ ਗੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਲੈ ਕੇ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤਿਆਂ ਹੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਬਾਰੂਦ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਦਾ, ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਜਾਓ। ਸਰ ਵੈਲਿਨ-ਟਾਈਨ ਕਿਰੋਲ ਨੇ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਓ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਇਹ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੋਈ ਉਸ ਵਕਤ ਤਕ ਇਸ ਭਿਆਨਕਤਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕੇਗਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਉਹ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਜਲਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਲੈਂਦਾ, ਜੋ ਕਦੇ ਬਾਗ਼ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਉੱਜੜੀ ਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਮੇਲਿਆਂ ਅਤੇ ਜਲਸਿਆਂ ਲਈ ਆਮ ਕਰਕੇ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸ਼ਾਇਦ ਤ੍ਰਫਾਲਗਰ ਸੁਕੇਅਰ ਜਿੰਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਹੀ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਗਲਾ ਹਿੱਸਾ ਬੜੀ ਸੰਘਣੀ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵੱਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੀ ਉਸ ਭੀੜੀ ਜਿਹੀ ਗਲੀ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਉਸੇ ਉੱਚੀ ਜਿਹੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿੱਥੋਂ ਉਸ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤਿਆਂ, ਵਲਗਣ ਵਿਚ ਸੌ ਗਜ਼ ਦੇ ਘੇਰੇ 'ਚ, ਜਿੱਥੇ ਨੀਵੀਂ ਅਤੇ ਦੁਰੇੜੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸਟੇਜ ਦੁਆਲੇ ਬੜਾ ਸੰਘਣਾ ਇਕੱਠ ਸੀ, ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਗੋਲੀ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਸੀ ਕਿ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਲੋਕ ਸਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਨ, ਜੋ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਬਚਾਊ ਰਹਿਤ ਸਨ। ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਕਦਮ ਭਾਜੜ ਮੱਚ ਗਈ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਦਸ ਮਿੰਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਅੱਗ ਦੀ ਬਰਖਾ ਕੀਤੀ। ਜੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਏ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਜੋ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਫਸੇ ਚੂਹੇ ਵਾਂਗ ਸਨ, ਜੋ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਰਸਤਿਆਂ ਵੱਲ ਵਿਅਰਥ ਭੱਜ ਰਹੇ ਸਨ ਜਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਲੇਟੇ ਪਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਬੜਾ ਸੰਘਣਾ ਇਕੱਠ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ 1650

ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ। ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਚੰਗੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਸ ਮਿੰਟਾਂ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰਾ ਅਸਲਾ ਮੁੱਕ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਸਮੇਤ ਉਸ ਰਸਤੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਿਆ ਜਿੱਥੋਂ ਦੀ ਉਹ ਆਇਆ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਗਿਣਤੀ ਅਨੁਸਾਰ 379 ਆਦਮੀ ਮਰੇ ਅਤੇ ਦੋ ਸੌ ਜ਼ਖਮੀ ਸਨ, ਜੋ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਲੇਟੇ ਹੋਏ ਛੱਡੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਮਾੜਾ-ਮੋਟਾ ਸੋਚਣਾ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ।

ਇੱਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ----- ਹੋਏ। ਮਾਰਸ਼ਲ-ਲਾਅ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ----- ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਮੁਅੱਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਖ਼ਤ ਸੈਂਸਰ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਨਾਲੋਂ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕੋਈ ਖ਼ਬਰ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣਾ ਬੜਾ ਕਠਨ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਇਕ ਗਲੀ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਫ਼ਸਾਦ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਜਵਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਇਸਤਰੀ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਗਲੀ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਉਸ ਰਾਹ ਤੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਢਿੱਡ ਭਾਰ ਰੀਂਘ ਕੇ ਉਸ ਰਾਹ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਤੈਅ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਵਾਉਣ ਲਈ 16 ਮੀਲ ਰੋਜ਼ ਤੁਰਨ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਪਰੇਡ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਅਤੇ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਨ।

ਬਜਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਸੈਂਕੜੇ ਨਿਹੱਥੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਥੋਕ ਦੇ ਭਾਅ ਹੋਏ ਇਸ ਕਤਲ ਕਾਂਡ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਦੇ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅੱਧੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਿੱਖ ਸਨ), ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੰਸਾਤਮਿਕ ਜੋਸ਼ ਦੀ ਹੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਇਹ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਸਰਬ ਭਾਰਤੀ ਕਾਂਗਰਸ ਕਮੇਟੀ ਜਿਸ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ 20 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਹੋਈ, ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਏ ਤਸ਼ੱਦਦ ਦੀ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੂੰ ਨਤੀਜੇ ਵੱਲੋਂ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਗਾਂਧੀ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਨਾ ਮੰਨਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ, ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਆਗਿਆ ਲਈ ਵਾਇਸਰਾਏ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ:

ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਆਗਿਆ ਲਏ ਬਿਨਾਂ ਚੱਲ ਪਵਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹੱਦ ਟੱਪਣ

ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਉੱਪਰ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਜੋ ਮੈਂ ਸਿਵਲ ਨਾ-ਫੁਰਮਾਨੀ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਸੋ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਪੰਜਾਬ ਜਾਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੈ, ਉਹ ਸ਼ਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਦੂਸਰੇ ਹੀ ਪਾਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਾਇਸਰਾਏ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਨੂੰ ਲਿਖਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਸੱਲੀ ਭੇਜੀ:

ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਵਾਉਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਲਾਵਾਂਗਾ। ਵਾਇਸਰਾਏ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਕਰਨੀ ਉੱਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਦਾ ਘੱਟ ਹੱਕ ਨਹੀਂ, ਮੇਰਾ ਜ਼ੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਮੈਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਦੇਵੇ।

ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਏ ਤਸੱਦਦ ਕਾਰਨ ਕਾਫ਼ੀ ਰੋਸ ਸੀ। ਮਹਾਂਕਵੀ ਰਾਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਆਪਣੇ ਖਿਤਾਬ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 30 ਮਈ ਨੂੰ ਲਾਰਡ ਚੈਮਸਫੋਰਡ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ:

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਉਸ ਤਸੱਦਦ ਨੇ, ਜਿਹੜਾ ਸਥਾਨਕ ਗੜਬੜ ਨੂੰ ਕੁਚਲਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਸ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰਾਜ ਦੀ ਪਰਜਾ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਕਿੱਥੋਂ ਤਾਈਂ ਨਿਮਾਣੇ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਾਂ। ਅਭਾਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਅਤੋਲਵੀਂ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਤਰੀਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਸਭਿਅਕ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸਿਵਾਏ ਕੁਝ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦੇ, ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕੇਗੀ। ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਕਿ ਇਹ ਸਲੂਕ ਨਿਹੱਥੇ ਅਤੇ ਨਿਮਾਣੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਉਸ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਨਿਪੁੰਨ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਨਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਰਾਜਨੀਤਕ ਲੋੜ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਚਿੱਤ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਅਪਮਾਨ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਸਾਡੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਝੱਲੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਕੋਨੇ-ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਭਰਾਵਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਉੱਡੀਆਂ ਸਰਬ-ਵਿਆਪੀ ਗੁੱਸੇ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਦੀ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਠੋਰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ

ਵਧਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਬੜੀ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਏਨਾ ਵੱਡਾ ਗੌਰਵ ਮਈ ਵਤੀਰਾ ਦੱਬ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਡੀਆਂ ਅਪੀਲਾਂ ਬੇਅਰਥ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬਦਲੇ ਦੀ ਅੱਗ ਨੇ ਸਾਡੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਸੁਹਿਰਦ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਜੋ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਡਰ ਦੀ ਅਦਿਸ਼ਟ ਪੀੜ ਨਾਲ ਤੜਪ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਰੋੜਾਂ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਚੁੱਪ ਰੋਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਵਾਂ। ਉਹ ਸਮਾਂ ਆ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਤਮਗੇ ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਅਪਮਾਨ ਦੀ ਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਵਧੇਰੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਕਤਰ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਕੀਟ ਹੋਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਅਜਿਹੇ ਅਪਮਾਨ ਝੱਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਸਾਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਲਈ ਅਸਹਿ ਹਨ। ਇਹ ਦੁਖਦਾਈ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੂਰੇ ਸਤਿਕਾਰ, ਪਰ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਆਖਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਖਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਸੁਰਖਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਣ, 'ਹਿਜ਼ ਹਾਈਨੈਸ' ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵ ਅਧਿਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਅਥਾਹ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ।

ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਓਪਰੀ ਜਿਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੈਸਰ- ਏ-ਹਿੰਦ ਦਾ ਤਗਮਾ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 1915 ਵਿਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਵਾਪਸ ਨਾ ਕੀਤਾ! ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ 24 ਨਵੰਬਰ 1919 ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਸਰਬ ਭਾਰਤੀ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ਤ ਕਾਨਫ਼ਰੰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕੁਝ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਖੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਏ ਤਸ਼ੱਦਦ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ, ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਕਾਰਨ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਉਤਸਵ ਮਨਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਦੇਣ, ਪਰ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਆਪ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਬਕੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਆਪ ਨੇ ਸਿਵਲ ਨਾ-ਫ਼ਰਮਾਨੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਭਿਆਨਕ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਧੋਖਾ ਦਿੱਤਾ।

ਹਿਜ਼ ਐਕਸੀਲੈਂਸੀ ਗਵਰਨਰ ਬੰਬਈ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚੇਤਾਵਨੀ

ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ, ਸਿਵਲ ਨਾ-ਫੁਰਮਾਨੀ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਬੜਾ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਾ ਹਿੱਜ ਐਕਸੀਲੈਂਸੀ ਨੇ ਆਪ ਵੀ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੱਦਣ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਬਹਾਦਰ ਗੋਬਿੰਦ ਆਇਰ ਸਰ ਨਰਾਇਣ, ਚੰਦਾਵਾਕਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ, ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਮੈਂ ਖ਼ੁਦ ਕਾਫ਼ੀ ਡੂੰਘੇ ਵਿਚਾਰ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਚਾਲੂ ਨਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਾਂਗਰਸ ਸੈਸ਼ਨ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜ਼ਬਰਾਨਾ ਦਬਾਅ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਲਈ ਮਤਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੰਸਾਤਮਿਕ ਕਾਰਜ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਤਿਲਕ ਨੇ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਦਬਾਅ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇੱਥੋਂ ਤਾਈਂ ਕੇ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਨੇ ਸੈਂਕੜੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਦੋਸ਼ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ:

...ਅਤੇ ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਨਾਲੋਂ ਹੋਰ ਕੌਣ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਾਲਮ ਅਤੇ ਖ਼ੂਨ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਜਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਗ਼ ਕਾਂਗਰਸ ਖੋਜ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਆਖਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਸ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਮੰਦ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਇੱਛਾ ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂਘ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ।

ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਖਾਂਤ ਦੇ ਆਗੂ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਸਰ ਮਾਈਕਲ ਉਡਵਾਇਰ ਅਤੇ ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ। ਸੁਨਾਮ ਵਾਸੀ ਸ. ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪਿਆਰਾ ਸਬੰਧੀ ਜਲਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਦੇ ਸਾਕੇ ਵਿਚ ਸਦਾ ਲਈ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾ ਕੇ 30 ਮਾਰਚ 1940 ਵਾਲੇ ਦਿਨ, ਜਦੋਂ ਸਰ ਮਾਈਕਲ ਕਾਕਸਨ ਹਾਲ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਥਾ ਅਤੇ ਰਾਇਲ ਏਸ਼ੀਅਨ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੀ

ਬੈਠਕ ਸਮੇਂ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਦਾ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਸਰਾ ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ 1927 ਵਿਚ ਬੜੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸੋ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਟੁੰਬਿਆ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਯਕੀਨਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿੱਤਾ।

ਫ਼ਰੀਦ: ਫ਼ਰੀਦਗੀ ਅਤੇ ਫ਼ਰੀਦਤਾ

ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਤੁਲੀ
ਗੁਲਮੋਹਰ ਬੁਕ ਕੈਫੇ, ਨਾਭਾ
ਸੰਪਰਕ: 9646501313

‘ਫ਼ਰੀਦ’ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੱਖਰੀ ਅਰਥ ਹਨ— ਮਾਲਾ ਦਾ ਵੱਡਾ ਮਣਕਾ। ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਇਸ ਅਰਥ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਿਰਫ਼ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸਾਮੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਾਲੇ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ। ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਲੋਕਪ੍ਰਿਅਤਾ ਦੇ ਐਨੇ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਤੱਕ, ਮੇਰਾ ਮਨ ਘੜੀ-ਮੁੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜਚੋਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਦਕਾ ਫ਼ਰੀਦ-ਉਦ-ਦੀਨ ਮਸਊਦ, ‘ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ’ ਦੇ ਮਰਤਬੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ। ਭਾਵ ਕਿ ਫ਼ਰੀਦ-ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਕਿਹੜੇ ਅੰਸ਼ ਸਨ, ਜੋ ਲੋਕ-ਮਨ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਫ਼ਰੀਦ ਦਾ ਆਖਿਆ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਤਨੇ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸੁਣਿਆ, ਗਾਇਆ ਅਤੇ ਪਛਾਣਿਆ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਫ਼ਰੀਦ-ਕਾਵਿ (ਜੋ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੈ) ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਲੋਕ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਕਿਸਮ/ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਸੁਰ ਉੱਭਰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸ਼ਲੋਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ-

ੳ) ਫ਼ਰੀਦਾ ਜੇ ਜਾਣਾ ਤਿਲ ਥੋੜੜੇ, .

ਅ) ਜੇ ਜਾਣਾ ਸਹੁ ਨੰਢੜਾ, .

ੲ) ਜੇ ਜਾਣਾ ਲੜ ਛਿਜਣਾ, .

ਸ) ਫ਼ਰੀਦਾ ਜਾ ਤਉ ਖਟਣ ਵੇਲ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਰਤਾ ਦੁਨੀ ਸਿਉ.

ਹ) ਫ਼ਰੀਦਾ ਪਿਛਲ ਰਾਤਿ ਨਾ ਜਾਗਿਓਹਿ, ਜੀਵਦੜੇ ਮੁਇਓਹਿ.

ਕ) ਫ਼ਰੀਦਾ ਬੇੜਾ ਬੰਧਿ ਨਾ ਸਕਿਓ, ਬੰਧਨ ਕੀ ਬੇਲਾ.

ਖ) ਜੇ ਜਾਣਾ ਮਰਿ ਜਾਈਐ, ਘੰਮਿ ਨ ਆਈਐ. . . ਆਦਿ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸੁਰ ਉੱਭਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਾਤਲੋਕ ਦੇ ਸਰਬ-ਸਾਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਰ ਹੈ- 'ਬੀਤੇ ਦਾ ਅਫਸੋਸ'। ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਦੀ ਯਾਦ, ਵਰਤਮਾਨ ਉੱਤੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਮਾਰੂ ਅਸਰ ਪਾ ਰਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੁਰ (ਬੀਤੇ ਦਾ ਅਫਸੋਸ), ਵਾਪਰੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਤੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਤੌਬਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਹਾਈ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਣ 'ਤੇ, ਇਸੀ ਭੂਤਕਾਲ ਵਿੱਚ ਹੋਈਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ 'ਅਫਸੋਸ', ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ, 'ਦੁਬਿਧਾ' ਵਿੱਚ ਪਲਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਬਿਧਾ, ਇਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੁਰ ਵਜੋਂ ਫਰੀਦ-ਕਾਵਿ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-

ੳ) ਬੀਨ੍ਹਿ ਉਠਾਈ ਪੋਟਲੀ, ਕਿਥੈ ਵੰਝਾਂ ਘਤਿ.

ਅ) ਕਿਛੁ ਨਾ ਬੁਝੈ ਕਿਛੁ ਨ ਸੁਝੈ, ਦੁਨੀਆ ਗੁਝੀ ਭਾਹਿ.

ੲ) ਫਰੀਦਾ ਗਲੀਏ ਚਿਕੜ ਦੂਰਿ, ਘਰੁ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੇ ਨੇਹੁ,

ਚਲਾ ਤਾ ਭਿਜੈ ਕੰਬਲੀ, ਰਹਾ ਤਾ ਤੁਟਹਿ ਨੇਹੁ।

ਸ) ਜਾ ਕੁਆਰੀ ਤਾਂ ਚਾਉ, ਵੀਵਾਹੀ ਤਾ ਮਾਮਲੇ.

ਹ) ਕਵਣੁ ਸੁ ਅਖਰ ਕਵਣੁ ਗੁਣ, ਕਵਣੁ ਸੁ ਮਣੀਆ ਮੰਤੁ,

ਫਰੀਦਾ ਕਵਣੁ ਸੁ ਵੇਸੈ ਹਉ ਕਰੀ, ਜਿਤ ਵਸਿ ਆਵੈ ਕੰਤੁ ਆਦਿ।

ਉਪਰ ਦੱਸੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਸੁਰਾਂ, ਮਾਤ ਲੋਕ ਦੇ ਸਭ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ ਪਰ ਫਰੀਦ-ਕਾਵਿ ਦਾ ਗਹਿਨ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਿਆਂ ਇਕ ਹੋਰ ਤੀਜੀ ਸੁਰ ਉਭਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਮਾਤ ਲੋਕ ਦੇ ਹੋਰ ਜੀਵਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਰ ਹੈ-ਸਮੇਂ/ਕਾਲ ਦੀ ਵਿਕਰਾਲ ਅਟੱਲਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨਤਾ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਫਰੀਦ-ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਇਹ ਚੇਤੰਨਤਾ, ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੀ ਸੂਖਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਸਿੱਟਾ ਹੈ ਜੋ

ਫਰੀਦਾ ਦਰੀਆਵੈ ਕੰਨੈ ਬਗਲਾ ਬੈਠਾ ਕੇਲ ਕਰੇ,

ਕੇਲ ਕਰੇਂਦੇ ਹੰਝ ਨੂੰ ਅਚਿੰਤੇ ਬਾਜ ਪਏ ।'

ਅਨੁਸਾਰ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਬਕ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਫਰੀਦ-ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਕਾਲ ਦੀ ਇਸ ਅਟੱਲਤਾ ਬਾਰੇ ਚੇਤੰਨਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਕੁੱਝ ਸਲੋਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ-

ੳ) ਜਿੰਦੁ ਨਿਮਾਣੀ ਕਢੀਐ, ਹਡਾ ਕੂ ਕੜਕਾਇ, .

ਅ) ਜਿੰਦੁ ਵਹੁਟੀ ਮਰਣੁ ਵਰੁ, ਲੈ ਜਾਸੀ ਪਰਣਾਇ।

ੲ) ਦੇਖ ਫਰੀਦਾ ਜੋ ਥੀਆ, ਦਾੜੀ ਹੋਈ ਭੂਰੁ,
ਅਗਹੁ ਨੇੜਾ ਆਇਆ ਪਿਛਾ ਰਹਿਆ ਦੂਰਿ।

ਸ) ਦੇਖੁ ਫਰੀਦਾ ਜਿ ਥੀਆ ਸਕਰ ਹੋਈ ਵਿਸੁ।

ਹ) ਬੁਢਾ ਹੋਆ ਸੇਖ ਫਰੀਦੁ, ਕੰਬਣਿ ਲਗੀ ਦੇਹ,
ਜੇ ਸਉ ਵਰਿਆ ਜੀਵਣਾ ਭੀ ਤਨੁ ਹੋਸੀ ਖੇਹ। ਆਦਿ।

ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ 'ਕਾਲ ਦੀ ਇਸ ਵਿਕਰਾਲ ਅਟੱਲਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨਤਾ' ਭਾਵੇਂ ਦੂਜੀ ਸੁਰ- 'ਦੁਬਿਧਾ' ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਤਾਂ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਸੁਰ 'ਬੀਤੇ ਦਾ ਅਫਸੋਸ' ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੀਬਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਬੱਬ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। 'ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਟੱਲਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨਤਾ' ਤਾਂ ਹੀ ਹੈ ਜੋ 'ਬੀਤੇ ਦਾ ਅਫਸੋਸ' ਹੈ; 'ਬੀਤੇ ਦਾ ਅਫਸੋਸ' ਤਾਂ ਹੀ ਹੈ ਜੋ 'ਸਮੇਂ/ਕਾਲ ਦੀ ਅਟੱਲਤਾ ਬਾਰੇ ਚੇਤੰਨਤਾ' ਹੈ। 'ਦੁਬਿਧਾ' ਨੂੰ 'ਕਾਲ ਦੀ ਅਟੱਲਤਾ ਬਾਰੇ ਚੇਤੰਨਤਾ' ਦਬਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ 'ਬੀਤੇ ਦਾ ਅਫਸੋਸ', ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਹੀ ਜਾਣ ਦਿੰਦਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਕਿਰਿਆ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਸਰਬ- ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲੋਕ-ਮਨ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਹੀ ਮੈਂ 'ਫਰੀਦਗੀ' ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਆਂਗਾ।

ਇਹ ਤ੍ਰਿਮੂਰਤੀ ਹੀ 'ਫਰੀਦਗੀ' ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਤ੍ਰਿਮੂਰਤੀ ਵਿਸ਼ੇ ਪੱਖੋਂ, ਜਿਥੇ- 'ਅਫਸੋਸ', 'ਦੁਬਿਧਾ' ਅਤੇ 'ਅਣਚਾਹਤ-ਚੇਤਨਾ'—ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਕਾਲ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਨੂੰ ਜੋ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਰੱਖੀਏ ਤਾਂ ਭੂਤਕਾਲ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ, ਤਿੰਨਾਂ ਸਮਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲੈਂਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ- ਭੂਤਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਉਤੇ ਅਫਸੋਸ, ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ 'ਦੁਬਿਧਾ' ਅਤੇ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਵਰਤਣ ਵਾਲੀ ਅਣਚਾਹਤ ਘਟਨਾ (ਮੌਤ)।

ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਈ 'ਫਰੀਦਗੀ' ਦੀ ਗੱਲ, ਪਰ ਜੇ ਫਰੀਦ-ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਏਨਾ ਕੁ ਵਿਵਰਣ ਹੀ ਹੁੰਦਾ, ਸਿਰਫ ਇਤਨੀ ਕੁ ਚੇਤੰਨਤਾ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪਰਿਪਾਟੀ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਫਰੀਦ-ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਮਾਣ-ਮੱਤੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਣੀ। ਸਰਬ- ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵੀ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦੇਣਾ ਦਰਵੇਸ਼ਗੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ

ਯਥਾਰਥ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀ-ਉੱਤਰ ਸਿਰਜਣਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਰਵੇਸ਼ ਦਾ ਲਕਬ ਦੁਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਪ੍ਰਤੀ-ਉੱਤਰ ਸੀ, ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਮੌਲਿਕ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸੀ ਜੋ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਨੇ ਇਸ ਅਨੁਭਵੀ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਨਿਵਾਰਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ? ਅਸੀਂ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ-ਉੱਤਰ ਨੂੰ ‘ਫਰੀਦਤਾ’ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਆਂਗੇ। ਫਰੀਦਗੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੁਰ ‘ਬੀਤੇ ਦਾ ਅਫਸੋਸ’ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਇਸ ਸੁਰ ਪ੍ਰਤੀ ਦੋ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧ-ਪ੍ਰਵਚਨ (counter-narrative) ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਉੱਤੇ ਉਹ ਸੰਤੁਲਿਤ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਉਂਦਿਆਂ ‘ਕੀਤੀਆਂ/ਹੋਈਆਂ ਭੁੱਲਾਂ’ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਪੜਚੋਲ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ-

ਫਰੀਦਾ ਲੋੜੈ ਦਾਖ ਬਿਜਉਰੀਆਂ ਕਿਕਰਿ ਬੀਜੈ ਜਟ ।

ਹੰਢੈ ਉੰਨ ਕਤਾਇਦਾ ਪੈਧਾ ਲੋੜੈ ਪਟ ।

ਭਾਵ ਕਿ ਉਹ ਬੀਤੇ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਹੋਈਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਂਦਿਆਂ ‘ਕਾਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਰਜ’ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਹਾਲਤ ਲਈ ਖੁਦ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਤੱਕ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖਾਂ ਲਈ ਹੋਰਨਾਂ ਜੀਵਾਂ/ ਕਿਸਮਤ ਆਦਿ ਨੂੰ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਮਝਦਾ ਰਹੇਗਾ, ਉਦੋਂ ਤੀਕ ਉਹ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਵੀ ਬੇਗ਼ਾਨੀ ਝਾਕ ਹੀ ਰੱਖਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਜੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵਾਪਰੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ/ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨੇਗਾ, ਉਹ ਦੁੱਖ ਦੇ ਛੁਟਕਾਰੇ ਲਈ ਹੰਢਲਾ ਵੀ ਆਪ ਹੀ ਮਾਰੇਗਾ।

ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਉੱਤੇ ‘ਬੀਤੇ ਦਾ ਅਫਸੋਸ’ ਸੁਰ ਪ੍ਰਤੀ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ, ਨਵਾਂ ਅਯਾਮ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵੇਖੋ! ਇਹ ਵਰਤਮਾਨ ਹੀ ਪਲ-ਪਲ ਭੂਤਕਾਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਰਤਿਤ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ

‘ਆਜ ਮਿਲਾਵਾ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਟਾਕਿਮ ਕੁੰਜੜੀਆ, ਮਨਹੁ ਮਚਿੰਦੜੀਆ’ –

ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ। ਇਸ ‘ਆਜ ਮਿਲਾਵਾ. . . ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ –

‘ਹਥ ਨ ਲਾਇ ਕਸੁੰਭੜੈ ਜਲਿ ਜਾਸੀ ਢੋਲਾ’

ਆਦਿ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ‘ਫਰੀਦਗੀ’ ਦੀ ਸੁਰ ‘ਬੀਤੇ ਦਾ ਅਫਸੋਸ’ ਪ੍ਰਤੀ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ‘ਆਜ ਮਿਲਾਵਾ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ’ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ।

ਹੁਣ ਫ਼ਰੀਦਗੀ ਦੀ ਦੂਜੀ ਸੁਰ 'ਦੁਬਿਧਾ' ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸ਼ੇਖ਼ ਫ਼ਰੀਦ ਦੁਬਿਧਾ ਦਾ ਸਾਧਾਰਨੀਕਰਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਸਿਆਣਪ 'ਦੁੱਖ ਵੰਡਾਉਣ ਉੱਤੇ ਘਟਦਾ ਹੈ' ਦਾ ਅਨੁਸਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਕਿ ਦੁਬਿਧਾ ਮੈਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੈ-

ਫ਼ਰੀਦਾ ਮੈਂ ਜਾਨਿਆ ਦੁਖੁ ਮੁਝ ਕੂ ਦੁਖੁ ਸਬਾਇਐ ਜਗਿ

ਊਚੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਘਰਿ ਘਰਿ ਏਹਾ ਅਗਿ ।

ਦੁਬਿਧਾ ਨੂੰ ਸਰਬ ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਅਨੁਭਵ ਦਸਕੇ, ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਚਨ (catharsis) ਕਰਨ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਉੱਤੇ ਉਹ ਦੁਬਿਧਾ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਲਈ, ਸਰਬਕਾਲੀ ਸਿੱਧ ਨੈਤਿਕ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਸ਼ੇਖ਼ ਫ਼ਰੀਦ:

ਜੋ ਗੁਰੁ ਦਸੇ ਵਾਟ ਮੁਰੀਦਾ ਜੋਲੀਐ' (ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਨੁਸਰਨਤਾ)

'ਸਬਰ ਏਹੁ ਸੁਆਉ ਜੇ ਤੂੰ ਬੰਦਾ ਦਿਤੁ ਕਰਹਿ' (ਸਬਰ)

'ਰੁਖੀ ਸੁਖੀ ਖਾਇ ਕੈ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪੀਉ

ਫ਼ਰੀਦਾ ਦੇਖ ਪਰਾਈ ਚੋਪੜੀ ਨਾ ਤਰਸਾਏ ਜੀਉ' (ਸੰਤੋਖ)

'ਫ਼ਰੀਦਾ ਥੀਉ ਪਵਾਹੀ ਦਭੁ ਜੇ ਸਾਂਈ ਲੋੜਹਿ ਸਭੁ

ਇਕੁ ਛਿਜਹਿ ਬਿਆ ਲਤਾੜੀਅਹਿ ਤਾਂ ਸਾਈ ਦੈ ਦਰ ਵਾੜੀਅਹਿ (ਨਿਰਮਾਣਤਾ)

ਆਦਿ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰ, ਦੁਬਿਧਾ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਹਿਤ ਵਿਰੋਧ - ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ।

ਹੁਣ ਜੇ ਫ਼ਰੀਦਗੀ ਦੀ ਤੀਜੀ ਸੁਰ 'ਕਾਲ ਦੀ ਵਿਕਰਾਲ ਅਟੱਲਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨਤਾ' ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਫ਼ਰੀਦ-ਕਾਵਿ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਪਹੁੰਚ ਵੱਡੀ ਕਲੇਵਰ ਵਾਲੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਨਾਕਾਫੀ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ, ਪਿਛੇ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਾਲ ਦੀ ਚੇਤੰਨਤਾ ਨੇ ਦੁਬਿਧਾ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਤਾਂ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਬੀਤੇ ਦੇ ਅਫਸੋਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਬਣ ਨਿੱਬੜੀ। ਕਈ ਸਲੋਕ ਤਾਂ ਸ਼ੇਖ਼ ਫ਼ਰੀਦ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ:

'ਇਕਨਾ ਨੋ ਸਭ ਸੋਝੀ ਆਈ, ਇਕਿ ਫਿਰਦੇ ਵੇਪਰਵਾਹ'

ਕਿ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਆਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ ਕਿ ਕਾਸ਼! ਉਹ ਇਸ ਚੇਤੰਨਤਾ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ। ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਇਬਸਨ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨਾਟਕ the

wild duck (ਨਾਟਕਕਾਰ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ‘ਜੰਗਲੀ ਮੁਰਗਾਬੀ’ ਨਾਮ ਹੇਠ ਅਨੁਵਾਦਿਆ) ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇੱਕ ਘੱਟ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਵਿਆਹਿਆ ਜੋੜਾ ਜੋ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਗਿਆਨਵਾਨ ਪੁਰਖ ਦੀ ਆਮਦ ਪਿੱਛੋਂ ਨਾਰਕੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਰਲੋ ਉਦੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਗਿਆਨਵਾਨ ਪੁਰਖ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਗਰਜ਼ਾਂ ਦਾ ਨੰਗਾ-ਚਿੱਟਾ ਸੱਚ ਪਰੋਸ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਵਿਕਰਾਲ ਚੇਤੰਨਤਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੁਖ-ਚੈਨ ਖੋਹ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਮਨੋਭਾਵ ਫਰੀਦ-ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ:

‘ਫਰੀਦਾ ਜਿ ਦਿਹਿ ਨਾਲਾ ਕਪਿਆ ਜੇ ਗਲੁ ਕਪਹਿ ਚੁਖ ।

ਪਵਨਿ ਨਾ ਇਤੀ ਮਾਮਲੇ ਸਹਾਂ ਨ ਇਤੀ ਦੁਖ’।

ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਫਰੀਦ-ਕਾਵਿ ਦਾ ਸਰਸਰੀ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ, ਇਸ ਉਪਰੋਕਤ ਸਲੋਕ ਦਾ ਭਾਵ ‘ਬਜਰ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦ’ ਵੀ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਲੜੀਵਾਰ ਅਧਿਐਨ ਕਰ ਕੇ ਜਾਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ‘ਫਰੀਦਾ ਜਿਹ ਦਿਹਿ ਨਾਲਾ ਕਪਿਆ. . .’ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਫਰੀਦਗੀ ਦਾ ਇਕ ਅੰਸ਼ ਹੈ, ਫਰੀਦਤਾ ਦਾ ਨਹੀਂ; ਪੜਾਅ ਹੈ, ਮੰਜਿਲ ਨਹੀਂ।

ਫਿਰ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ, ਕਾਲ ਦਾ ਸਾਧਾਰਨੀਕਰਨ ਕਰ ਇਸ ਚੇਤੰਨਤਾ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਨੋਕ ਖੁੰਢੀ ਕਰਨ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੀ ਸੂਖਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਵੀ ਇਸ ਚੇਤੰਨਤਾ ਦੇ ਸਮਾਧਾਨ ਲਈ ਸਬਕ ਲੈਂਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ-

‘ਫਰੀਦਾ ਰੁਤਿ ਫਿਰੀ ਵਣੁ ਕੰਬਿਆ, ਪਤ ਝੜੇ ਝੜਿ ਪਾਹਿ।

ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾਂ ਢੂੰਢੀਆਂ ਰਹਣੁ ਕਿਥਾਊ ਨਾਹਿ।

ਕਿ ਰਹਿਣਾ ਤਾਂ ਵਣਾਂ ਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਨਾ ਰਹਿਣ ਬਾਰੇ ਕਾਹਦਾ ਡਰ!

ਅਤੇ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਫਰੀਦ ਜੀ, ਕਾਲ ਦਾ ਮਾਨਵੀਕਰਨ ਕਰ ਇਸ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਵਿਰੋਚਨ ਕਰਨ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:

‘ਫਰੀਦਾ ਗੋਰ ਨਿਮਾਣੀ ਸਭੁ ਕਰੇ, ਨਿਘਰਿਆ ਘਰਿ ਆਉ ।

ਸਰਪਰ ਮੈਥੈ ਆਵਣਾ, ਮਰਣਹੁ ਨਾ ਡਰਿਆਹੁ’।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਆਖਿਆ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਫਰੀਦਗੀ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸੁਰਾਂ 'ਬੀਤੇ ਦਾ ਅਫਸੋਸ', 'ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਦੁਬਿਧਾ' ਅਤੇ 'ਕਾਲ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨਤਾ' ਹੀ ਉਹ ਅੰਸ਼ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕ-ਮਨ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕਤਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਫਰੀਦ-ਕਾਵਿ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਛਾਣੇ ਜਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ। ਫਰੀਦਗੀ ਪ੍ਰਤੀ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਵੱਲੋਂ ਸਵੈ-ਉਸਾਰਿਆ- ਫਰੀਦਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪਰਿਪਾਟੀ ਦਾ ਜੀਵੰਤ ਅੰਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਤੀ-ਪ੍ਰਵਚਨ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੀ ਥਾਂ, ਇੱਕ ਵਿਚਾਰਕ ਵਜੋਂ ਸਥਾਨ ਦੁਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਇਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਰੀਦਗੀ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ ਤੇ ਫਰੀਦਤਾ, ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪਲਟਾਉਣ ਲਈ ਘਾਲਣਾ। ਫਰੀਦਗੀ- ਪੜਾਅ ਹੈ ਅਤੇ ਫਰੀਦਤਾ- ਮੰਜ਼ਿਲ।

(ਗੈਰ-ਤਕਨੀਕੀ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਸਿੱਟੇ ਨੂੰ ਸੌਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਆਮ ਸਧਾਰਨ ਲੋਕਾਈ ਵਿੱਚ ਜਿਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਕਾਰਨ ਜਗਤ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ (ਫਰੀਦਗੀ), ਉਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਫਰੀਦ-ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ, ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਲੋਕ (ਫਰੀਦਤਾ) ਤਾਂ ਆਮ-ਸਧਾਰਨ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। (ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਭਰੀ ਗਈ- ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗੀ) (ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ ਵਿਚ ਇਕੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੀ ਕਿ- ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਸਲੋਕ ਯਾਦ ਹਨ, ਸਾਰਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਦੱਸ ਦੇਵੋ।)

ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ ਭਰਵਾਂਦਿਆਂ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਵਾਕ 'ਲੋਗ ਜਾਨੈ ਇਹੁ ਗੀਤ ਹੈ, ਇਹੁ ਤਉ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰ' ਦਾ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਪਸਾਰਾ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗੀਤਕ ਚਰਿੱਤਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਮਿਲੀ ਜਦ ਕਿ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਮ-ਬਿਚਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਮਿਲੀ।

ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸੰਕਟ

ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਬੁਢਲਾਡਾ।

ਹੁਣਵੇਂ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਆਪਣੀ ਭਾਂਤ ਦੇ ਸੰਕਟ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਕਟਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਜਿੱਥੇ ਵਸਤੂ ਨਾਲ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਵਿਧਾ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਨੇ ਵਿਧਾ ਵਿੱਚ ਪਈਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਿਰਜਣਾ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਮੁੱਢਲੇ ਦੌਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਾਂਗ ਵਿਚਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਾਠਕ ਦਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਮਨੋਰਥਵਾਦ ਤੋਂ ਬੇਲਾਗ ਨਹੀਂ ਹੋਈ (ਕੁਝ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਇਹ ਟਿੱਪਣੀ ਹੈ)। ਜਦੋਂ ਸਿਰਜਕ ਕਿਸੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਤੋਂ ਕਹਾਣੀ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਜਕ ਦੀ ਬਜਾਇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਸੰਕੇਤ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਉਸਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਸੰਕਟ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਜਕਾਂ ਦੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਝੱਲ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦੁਹਰਾਅ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਹਰਾਅ ਬਹੁਤੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਿਰਜਕ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਜੋਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਭਾਂਤ ਦਾ ਸਹਿਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਭਾਂਤ ਦੀ ਕਾਹਲ ਹੈ। 'ਬੁੱਲਿਆ, ਕੀ ਜਾਣਾ ਮੈਂ ਕੌਣ', ਸਿਰਜਕ ਨੇ 'ਮੈਂ ਕੌਣ' ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਅਜੇ ਲੱਭਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਅਗਲੀ ਕਹਾਣੀ ਸਿਰਜਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਮੈਂ ਕੌਣ' ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਸਿਰਜਕ ਲਈ ਮ੍ਰੇਹਣਾ ਬਣੀ ਪਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ 'ਭਗਤ' ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਮਨੋਰੋਗੀ ਸਮਝਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਵਾਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਪੜ੍ਹੇ? ਸਿਰਜਣਾ ਨੇ ਪਾਠਕ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਖੜੋਤ ਤੋੜਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਠਿੱਠ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਾਠਕੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਧਰਾਤਲ ਨੇ ਪਈ ਨਿੱਕ ਸੁੱਕ ਦੀ ਗਰਦ ਝਾੜ ਕੇ ਕੁਝ ਮੌਲਿਕ ਸਿਰਜਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਫਿਰ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਤੋਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਜਸਟੀਫਾਈ ਕਰਨਾ

ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪਾਠਕ ਉਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਾਂ ਉਸਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰੇਗਾ। ਇਤਿਹਾਸ/ਮਿਥਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਪਏ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਜੋਨ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾ ਕਿ ਹਿਪਨੋਟਾਈਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਮੂਲ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ ਮੂਲ ਦੀ ਸਮਝ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸੰਵਾਦ ਸਿਰਜੇਗਾ। ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਵਾਦ, ਸਿਰਫ ਸ਼ਬਦ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮਕਾਲ ‘ਡੈੱਡਲਾਕ’ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਤੌਰ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਜੱਦੋ ਜਹਿਦ’ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਚੌਥਾ ਪੂਰ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹੰਢਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪੈੜ ਦੇ ਦੁਹਰਾਅ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਸਿਰਜਕਾਂ ਦੀ ਲਿਖਣ ਦੀ ਹਿੰਡ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਇਹ ਖਤਰਨਾਕ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਖਤਰਨਾਕ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਲੋਚਕ ਵੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੋਸਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀ ਬਾਰੇ ਹੋਈਆਂ ਪ੍ਰਸੰਸਾਤਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਨੇ ਸਿਰਜਕਾਂ ਅੰਦਰ ‘ਵਹਿਮ’ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਹ ‘ਵਹਿਮ’ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰਲੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿਰਜਕ, ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ। ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਕੋਲ ਪਸੰਦ ਦਾ ਇੱਕ ਖਾਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਭੰਨ ਤੋੜ ਕਰਕੇ ਉਹ ਅਨੇਕਾਂ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਟੱਕਚਰ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਵਾਧੇ ਕਰਕੇ ਨਵੇਂ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਕਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਰੇਖਾਵਾਂ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਮੁੱਚਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ, ਸਾਹਮਣੇ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਫਿੱਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਜਕ ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇਗਾ ਕੌਣ? ਇੱਕੋ ਬਣਤਰ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਧੀਆਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਿਰਜਕ ਇਸ ਨੂੰ ਫੈਸ਼ਨ ਵਾਂਗ ਵੇਖੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਪੂਰੇ ਦੌਰ ਦੀ ਖੜੋਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਸਿਰਜਣਾ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਭਰਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ‘ਭਰਤੀ’ ਹੋਈ ਗੱਲ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਸੂਖਮਤਾ ਤੋਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਦਾ ਆਖਣਾ ਹੈ ਕਿ- ‘ਕੋਈ ਗੱਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪਈ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਇਹ ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਘਾਤਕ ਹੈ, ਜਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਖਿਆਲ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਕਾਟਾ ਫੇਰਨਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।’ ਕਾਟਾ ਫੇਰਨ ਲਈ ਸੂਖਮ ਸਮਝ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਕਈ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਵਾਂਗ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ‘ਨੋਵਲ ਕਮੀਨਾ ਵਾਇਰਸ’ ਸੁਕੀਰਤ ਵੱਲੋਂ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕ ‘2020 ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਕਹਾਣੀਆਂ’ ਵਿੱਚ

ਸ਼ਾਮਲ ਕੇਸਰਾ ਰਾਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਅੱਠ ਦਸ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਪਾਠਕ ਤੰਗ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕਰਦੇ, ਕਹਾਣੀ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਹੋਣਾ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਾਲ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਹਾਣੀ ਨਹੀਂ ਛਪੀ? ਨਵੇਂ ਮਸਲੇ ਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕਾਹਲ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਪੇਤਲਾਪਣ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸੰਕਟ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਜਦੋਂ ਮਸਲੇ ਵਿੱਚ ਪਈ ਟੇਡ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ ਤਾਂ ਕਲਾ ਪੱਖੋਂ ਸਿਰਜਣਾ ਕਈ ਵਿਧਾਵਾਂ ਦਾ ਮਿਲਗੋਭਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਜੇਕਰ 'ਕਹਾਣੀ' ਮੰਨ ਲਈਏ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਗਿਣਤੀ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਗਲਪ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਿਰਜਣਾ ਲੇਖ ਹੈ। ਉਹ ਵੀ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਸੁਣਾਈ ਗੱਲ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਛੇ ਪੰਨਿਆਂ ਤੇ ਕੋਈ ਟੇਡ ਨਹੀਂ। ਕਿਤੇ ਵੀ ਸੰਕੇਤਕਤਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਤੇ ਵੀ ਅਣਕਿਹਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਤੇ ਵੀ ਗਲਪੀ ਰਮਜ਼ ਨਹੀਂ। ਪਿਛਲੇ ਪੰਨਿਆਂ ਤੇ ਕੁਝ ਗਲਪੀ ਝਲਕਾਰੇ ਹਨ। ਸਿਰਜਕ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਨਕਸ਼ੇ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਾਂਗ ਦਾਇਰੇ ਬਣਾਵੇਗਾ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਬਿਲਕੁਲ ਇਕਹਿਰਾ ਰਹੇਗਾ।

ਦੂਜਾ ਮਸਲਾ ਕੁਝ ਸਿਰਜਕ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤੋਰਦੇ ਹਨ। ਖਿਆਲ ਅਤੇ ਬਣਤਰ ਪੱਖੋਂ ਇੱਕੋ ਵਰਗੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਪਹਿਲੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਸਲਾ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਇਹ ਦੁਹਰਾਅ ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜਕ ਦਾ ਦਖਲ ਹੈ। ਇਹ ਦਖਲ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਫੈਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਸਰਘੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸਰਘੀ ਦੀ ਗਲਪੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਣ ਤੋਂ ਪਾਸੇ ਲਈ ਫਿਰਦੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਪਾਠਕ ਉਸਦੀ ਗਲਪੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸੋਚੇ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦੁਹਰਾਅ ਸਹਿਜੇ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਅੰਦਰਲੀ ਨਾਬਰੀ, ਅਸਹਿਜਤਾ, ਕਾਟਵੇਂ ਅੰਦਾਜ਼ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਵਰਗੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਪਾਤਰ 'ਸੁਚੇਤ' ਹਨ ਤਾਂ ਕਰਕੇ ਉਹ ਬਣੀ ਬਣਾਈ ਵਾਇਨਰੀ ਨੂੰ ਤੋੜਦੇ ਹਨ। ਖੜੋਤ ਨੂੰ ਉਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਉਹ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੁਹਰਾਅ ਉਸਦਾ ਗਲਪੀ ਸੰਕਟ ਹੈ। ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਦਖਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਛਪੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਤਿੰਦਰ ਹਾਂਸ, ਦੀਪਤੀ ਬਬੂਟਾ, ਸੁਖਪਾਲ ਥਿੰਦ, ਅਜਮੇਰ ਸਿੱਧੂ, ਕੇਸਰਾ ਰਾਮ ਅਤੇ ਸੁਖਜੀਤ ਆਪਣੀਆਂ ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਦਖਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦਖਲ ਸਮਾਜ

ਬਾਰੇ ਸਮਝ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸਿੱਟੇ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਣ ਦਿੰਦਾ। ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਤਾਂ ਪਾਠਕ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਪਿਛਾਂਹ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਇੱਛਿਤ ਗੱਲ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਲਟ ਖੜ੍ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਦਖਲ ਸੁਖਜੀਤ ਦੀ ‘ਖਜ਼ੂਰਾਂ’, ਸੁਖਪਾਲ ਥਿੰਦ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਕੇਸਰਾ ਰਾਮ ਦੀ ‘ਨੋਬਲ ਕਮੀਨਾ ਵਾਇਰਸ’ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਇਹ ਦਖਲ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਜਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਦੀ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਮੰਗਦੀ ਹੈ ਕਿ - ਸਾਡੇ ਪਾਰਖੂਆਂ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਸਲਾਹਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਵਿਧੀ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ, ਸ਼ੈਲੀ ਕਰ ਕੇ ਸਲਾਹਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਾਉਂਦੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰੇਲ ਪਟੜੀ ਤੋਂ ਉਤਰ ਗਈ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਉਤਰੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਸਤੀ ਵਾਹਵਾ ਖੱਟਣ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਹੀ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਹੀ ਪਟੜੀ ਦੇ ਕੱਸੇ-ਕਸਾਏ ਨਟ ਬੋਲਟ ਢਿੱਲੇ ਕਰ ਲਏ।

‘ਸਿਰਜਣੀ ਹਊਮੈਂ ਦੀ ਸੱਤਾ’ ਅੰਦਰ ਜਦੋਂ ‘ਸਿਰਜਣੀ-ਮੈਂ’ ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਦੋਂ ‘ਹਊਮੈਂ ਦੀ ਸੱਤਾ’ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਹਊਮੈਂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਧਿਰ ਦੀ ਹਿੰਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਹਿੰਡ ਦੇ ਲੜ ਰਹੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖਤਰਨਾਕ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਬਾਰੇ ਰਾਇ ਬਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ‘ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸੋਰਸ’ ਤੋਂ ਪਾਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸੋਰਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਹਊਮੈਂ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਹੀ ਉੱਚੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਏਨੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗੌਰਵ ਨੂੰ ਸੰਕਟ ਤੱਕ ਘਟਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ‘ਸੰਕਟ’ ਤੱਕ ਕੋਈ ਵੀ ਮਸਲਾ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਸੱਤਾ ਆਪਣੀਆਂ ਸੂਖਮ ਤੰਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣਾ ਪੱਖ ਉਸਾਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਤਾਲੀ ਅਤੇ ਚੁਰਾਸੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਉਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਹੁਤ ਮੁੱਲਵਾਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵਾਰਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਗੱਲ ਉਭਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਸਾਵਲ ਧਾਮੀ ਦੀ ‘ਮਹਿਕਦੀ ਚੁੰਡੀ’ ਅਤੇ ਜਸਬੀਰ ਰਾਣਾ ਦੀ ‘ਖੋਫ ਚੁਰਾਸੀ’ ਨਵਾਂ ਨੁਕਤਾ ਉਭਾਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੱਤਾ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਉਭਾਰ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸੱਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਜਿਸਨੂੰ ਮਾਰਕਸ ਹਾਕਮ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਸੱਤਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦਾ ਸਿੱਧਾ/ਅਸਿੱਧਾ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦੀ ਤੰਦਾਂ ਬੜੀਆਂ ਬਾਰੀਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਧਾਰਨ ਬੰਦੇ ਦਾ ਉਸ ਦੇ ਲਪੇਟੇ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਸਮਝ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਿਰਜਕ/ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਮਾਰਕਸ ਦੀ

ਗੱਲ ਬੜੀ ਧਿਆਨ ਮੰਗਦੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਸ਼ਾਸਕ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਭੁਗਤਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਕਮ ਧਿਰ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਥੋਪਣ ਲਈ ਕਾਇਦੇ ਕਨੂੰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਿਯਮ ਘੜਦੀ ਹੈ।’ ਸਵਾਲ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਕੀ ਹਨ? ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਰਜਕ ਜਾਣਦਾ ਐ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਸਲਿਆਂ ਦੇ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਵਚਨਕਾਰੀ ਨੇ ਸਿਰਫ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਉਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਥਾਂ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਸਮਕਾਲ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਲੱਭਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਪਈਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸਮਾਂ ਪੈਣ ਬਾਅਦ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹਨ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲੋਕ ਹਿਤ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਹਾਕਮ ਧਿਰ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਬਾਰੇ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵੱਖਰਤਾ ਬਾਰੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਜਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਜਾਂ ਪਾਸਾ ਵੱਟਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗ੍ਰਾਮਸ਼ੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਦਾਬੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਅਲਬਿਊਸਰ ਸੱਤਾ ਦੇ ਦਮਨਕਾਰੀ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਜਿਹੜੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦਖਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵਾਪਰੀਆਂ ਖਾਸ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਜਕ ਸਮਝਦਾ ਕਿਵੇਂ ਹੈ? ਇਹ ਸਵਾਲ ਲੋਕ ਵਿਰੋਧੀ ਜਾਂ ਲੋਕ ਹਿਤ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਟੇਟ ਆਪਣਾ ਦਖਲ ਸਿਰਜਕ ਅੰਦਰ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੀ ਹੈ? ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਪਤਾ ਸਿਰਜਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ, ਸੁਚੇਤ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਸੱਤਾ ਪਾਲੇਟਿਕਸ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਲੋਕ ਧਿਰ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਤਾ ਦੇ ਦਮਨਕਾਰੀ ਸੰਦਾਂ ਦੇ ਸਮਾਂਨਾਤਰ ਗੈਰ ਦਮਨਕਾਰੀ ਸੰਦ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣਾ ਸਿਰਜਕ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਧਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਮਝੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਹੀ। ਸਿਰਜਣਾ ਅੰਦਰ ਜਦੋਂ ਪਾਤਰ ਆਪਣੀ ਹਿੰਡ ਪੁਗਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਜਕ ਦੀ ਸੁਣਦਾ ਨਹੀਂ ਉਦੋਂ ਠੀਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਗੁਰਮੀਤ ਕੜਿਆਲਵੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਆਤੂ ਖੋਜੀ’ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਤੂ ਬਾਰੇ ਸਿਰਫ ਆਤੂ ਹੀ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ - ‘ਇਸ਼ਕ ਰਾ ਅਜ ਕਸ ਮਪੁਰਸ ਅਜ ਇਸ਼ਕ ਪੁਰਸ। ਇਸ਼ਕੇ ਉ ਬਸ ਖੁਸ਼ ਬਿਆਨਸਤ ਐ ਪਿਸਰ।’ ਇਸ਼ਕ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ਼ਕ ਤੋਂ ਪੁੱਛ। ਹੋਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋਂਗਾ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨੂੰ ਦੇ

ਸਕੇਗਾ। ਆਤੂ ਦਾ ਇਸ਼ਕ ਪਾਠਕ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਤੂ ਵਰਗੇ ਆਸ਼ਕ ਲੱਭਿਆ ਨੂੰ ਲੱਭਦੇ। ਆਤੂ ਦਾ ਇਸ਼ਕ ਆਤੂ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਤੂ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਵਿੱਚ ਨਫਾ ਨਹੀਂ, ਸੱਚ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਜਿਹੜਾ ਸੰਕਟ ਹੰਢਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਧਾਵਾਂ ਦੇ ਰਲੇਵੇਂ ਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਜਾਂਚ ਹੋਵੇ। ਨਵੀਂ ਕਹਾਣੀ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦੀ ਕਰਦੀ, ਵਿਅੰਗ ਵੱਧ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਹਾਣੀ ਘੱਟ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਈ ਕਹਾਣੀ ਸਿਰਜਕ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਬੜੇ ਬਾਰੀਕ ਹਨ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਧਾ ਵਿੱਚ ਵਿਅੰਗ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ, ਜੇ ਸਿਰਜਕ ਨੂੰ ਲੱਭਣੀ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜਾ ਸਿਰਜਕ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਅੰਡਰਗਰਾਊਂਡ ਰਹਿਣ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਲਗੱਡ ਕਰਕੇ ਵੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀ ਰਹਿਣ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਤੂ ਖੋਜੀ 'ਚ ਕੜਿਆਲਵੀ ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਅੰਗ ਬੜਾ ਘੱਟ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਥਾਂ ਲੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਾਠਕ ਲੱਭਦਾ ਲੱਭਦਾ ਆਤੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵੇਖੋ -

“ਤਾਇਆ ਤੂੰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਨੂੰ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਨਾ? ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ ਤੈਨੂੰ ਚੋਰੀ ਫੜਾਉਣ ਦੀ? ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੂੰ? ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਸਿਰਫ ਆਤੂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਕਟਹਿਰੇ ਚ ਖੜਾ ਕੇ। ਮਛਟਰਾ ਆਵਦੇ ਜਾਣੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਤੂੰ ਜਿਆਦਾ ਸਿਆਣਾ ਤੂੰ ਦੱਸ ਠੀਕ ਕੀਤੇ ਮੈਂ?”

ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਕਾਲ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਨੁਕਤਾ ਉਠਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਆਤੂ ਵਰਗੇ ਪਾਤਰ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ? ਆਤੂ (ਓਮੀ ਸਾਧੂ) ਅਤੇ ਮਾਸਟਰ (ਅਕਾਦਮਿਕ ਗਿਆਨ) ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਅਕਾਦਮਿਕ ਗਿਆਨ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਫੈਸਲਾ ਲੈਂਦਾ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਆਤੂ ਨੇ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਗੁਰਮੀਤ ਨੇ ਨਹੀਂ। ਕਹਾਣੀ ਪਾਤਰ ਨੇ ਤੋਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੇ ਲੇਖਕ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਤੋਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਤੋਰਦਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਪਾਤਰ, ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਪੁਤਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਤਲਾ ਤਾਂ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਫਿਰ ਉਹਦੀ ਗੱਲ ਸਿਰਜਕ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਿਰਜਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕੜਿਆਲਵੀ

ਆਪ ਚੁੱਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਆਤਮ ਖੋਜੀ ਚ ਕੜਿਆਲਵੀ ਬੋਲਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ। ਫਿਰ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਲੱਭੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਹਰਮਹਿੰਦਰ ਚਹਿਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਪੁੰਨ' ਵਿਚਲਾ ਮੁੰਡਾ ਵੀ ਸਿਰਜਕ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਮਨਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਧਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਲਗੱਡ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੂਖਮ ਸਮਝ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣਾ ਤੇ ਉਤਰ ਲੈਣਾ ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਅਨੁਸਾਰ - ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤਰ ਵਿਧੀ ਉਹ ਕੁੱਖ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਲਮ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਮੁਲਾਕਾਤ/ ਸਾਹਿਤਕ ਮੁਲਾਕਾਤ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਿਧਾਵਾ ਹਨ। ਕਈ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੈਰ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ ਤਰਤੀਬ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਹਾਣੀ ਲਿਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਰਜਕ ਦੇ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ, ਸਾਹਿਤਕ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੀ ਰਹੇਗੀ। ਪਿਛਲੇ ਤੋਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਉਨਾਂ੍ਹ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀ ਅਸਿੱਕ ਹੈ, ਸਾਹਿਤਕ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵੱਧ। ਸਾਵਲ ਧਾਮੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਮਹਿਕਦੀ ਚੁੰਢੀ' ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸਾਹਿਤਕ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨ/ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਉਹ ਵਧੀਆ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਕਾਰਨ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਗਲਪੀ ਟੇਢ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਖੀਰ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਬਹੁਤ ਟੇਢ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਸਾਹਿਤਕ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵੱਧ ਹੈ। ਮੁਲਾਕਾਤ ਰਾਹੀਂ ਸਿਰਜਕ ਨੇ ਗੱਲ ਉਸਾਰ ਲਈ ਪਰ ਸੰਵੇਦਨਾ ਉਸ ਬੰਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀਆਂ ਸੀ। ਤੁਰਗਨੇਵ ਦੇ 'ਇਕ ਫਾਲਤੂ ਆਦਮੀ ਦੀ ਡਾਇਰੀ' ਚ ਕੁਝ ਸੰਵਾਦ ਨੇ, ਯਾਦ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੋ ਆਦਮੀ ਨੇ - ਮੈਂ ਤੇ ਉਹ। ਉਹ - 'ਓ ਓ ਓ ਪਿਆਰੇ ਮਾਲਕ, ਤੁਸੀਂ ਏਨਾ ਕਿਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹੋ?', ਮੈਂ - 'ਮੈਂ ਬੋਰ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹਾਂ, ਤਰੇਂਤੀਏਵਨਾ।', ਉਹ - 'ਬਿਹਤਰ ਹੁੰਦਾ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਪਿਆਲਾ ਚਾਹ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰਦੇ। ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਮੁੜਕਾ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਨੀਂਦ ਆ ਜਾਂਦੀ।', ਮੈਂ - 'ਪਰ ਮੈਂ ਸੌਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ।', ਉਹ - 'ਓ ਪਿਆਰੇ ਮਾਲਕ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ? ਪੈ ਜਾਵੇ, ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਚੰਗਾ ਰਹੇਗਾ।' ਇਹ ਗੱਲ ਕੁੱਝ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਇੰਨ ਬਿਨ ਢੁੱਕਦੀ ਹੈ।

ਕੁਝ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਿਸ ਵਿਧੀ ਤੋਂ ਸਿਰਜੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਵਿਧੀ ਇਕ ਪਾਤਰੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਤਰੀ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਣਾਓ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਸ਼ਕੀ

ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਹੈ, ਉਹ ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਭਗਵੰਤ ਰਸੂਲਪੁਰੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਕੁੰਭੀ ਨਰਕ’, ਜਤਿੰਦਰ ਹਾਂਸ ਦੀ ‘ਲੁਤਰੋ’ ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪਾਠਕ ਦੀ ਬਜਾਇ ਦਰਸ਼ਕ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਸਮਕਾਲੀ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲ ਵਿੱਚ ਜਸਟੀਫਾਈ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਦਰਸ਼ਕ ਵਿਚ ਬਦਲ ਕੇ ਨਾਟਕ ਪਾਤਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਪਾਤਰ ਦੇ ਉਸਾਰ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁਝ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਧਾ ਪੱਖੋਂ ਇਕ ਪਾਤਰੀ ਨਾਟਕ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਫਿਲਮ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ‘ਲੁਤਰੋ’ ਉੱਪਰ ਬਣੀ ਹੈ ਪਰ ਸਾਡੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣੀ ਪਵੇਗੀ ਕਿ ਇਕ ਪਾਤਰੀ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕੁਝ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਬਣੇ ਬਣਾਏ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਰਾਹ ਬਣਾਇਆ ਉਸ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਨ ਲਈ ਉਸ ਵਰਗਾ ਸੁਹਜ ਬੜਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਅਰਵਿੰਦਰ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਖਿਆਲ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਰਾਹ ਚੁਣਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਆਖਰ ਉਹ ਹਾਰ ਗਿਆ’ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਉਹ ਉਸਾਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਦੇਹੀ ਭੁੱਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਬੜਾ ਸਿਹਜਤਾ ਨਾਲ ਉਸਾਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਖੀਰ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਦੇਣ ਲਈ ਕੁਝ ਵਾਧਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਵਾਧਾ ਉਸਦੀ ਸਿਰਜੀ ਕਥਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਅੰਦਰਲਾ ਤਣਾਓ ਗੀਤ, ਮਨਜੀਤ ਅਤੇ ਸੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਏ ਕਲਚਰ ਦਾ ਹੈ। ਗੀਤ ਦਾ ਮਨਜੀਤ ਨਾਲ ਸਹੇਲਪੁਣਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੁੱਖ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ‘ਤੂੰ ਹੈਂ ਕੀ’ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਸਵਾਲ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਹਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਹਾਣੀ ‘ਸੁੱਖ! ਤੂੰ ਗੀਤ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ...’ ਇਸ ਪਲ ਸੁੱਖ ਤੇ ਗੀਤ ਮੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਸਿਰਜਕ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਜਿਹੜੀ ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਉਸਾਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਵਾਧੂ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਉਸਰੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੱਠਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕਟ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਨਵੀਂ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲੰਮੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਸੰਕਟ ਉਸ ਵਿੱਚ ਪਈ ਵਾਧੂ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਅਨੁਸਾਰ— ਜੇ ਹੈਮਿੰਗਵੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਫੇ ਲਿਖ ਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਛਿਆਨਵੇਂ ਸਫਿਆਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਕੱਢ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹੀ ਕੁੱਝ ਅਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ? ਇਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਵਰਿਆਮ ਸੰਧੂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਰਸਾਲੇ ਵਿੱਚ ਛਪੀ ਨਵੀਂ ਕਹਾਣੀ ‘ਮੈਂ

ਰੋ ਨਾ ਲਵਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰ!’ ਦਾ ਸੰਕਟ ਇਹੋ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਚਰਚਾ ਉਸਦੇ ਅਸਮਾਨ ਮੱਲਣ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕਰਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਕੀ ਹੈ? ਕੀ ਇਸ ਦੀ ਜੁਗਤ/ਵਿਧੀ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਸਮਝ ਆਇਆ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਪਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਮਨ ਉਲਝਣ ਵਿੱਚ ਫਸ ਗਿਆ ਫਿਰ ਇਹ ਸਾਰਾ ਰੌਲਾ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਸਮਕਾਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਦੇ ਜੋ ਸੰਕਟ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਨਸੇਅ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਬੁਣਤੀ ਬੜੀ ਸੰਘਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕ ਭਰਮੰਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਇਧਰ ਉਧਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਸੰਘਣੀ ਬੁਣਤੀ ਅਜਿਹੀ ਜੁਗਤ ਬਣ ਗਈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਉਸ ਵਿਚ ਅਗਾਂਹ ਅਗਾਂਹ ਉਲਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਵੁਕਤਾ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਹੋਣਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੇ। ਸੰਧੂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵਾਧੂ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਆ ਵੜਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮਜ਼ੋਰੀ ਹੈ ਪਰ ਲੰਮੀ ਕਹਾਣੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਸੰਘਣੀ ਬੁਣਤੀ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪਾਠਕ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਲੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਦੀਪਤੀ ਬਬੂਟਾ ਦੀ ‘ਓਪਰੀ ਸ਼ੈਅ’, ਸਾਵਲ ਧਾਮੀ ਦੀ ‘ਜੜ੍ਹ’ ਕਹਾਣੀ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਵਾਧੂ ਦਾ ਭਾਰ ਉਲੱਦ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਠਕ ਜੁੜਿਆ ਤਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਰਲੀ ਮਿਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਪਾਠਕ ਦੀ ਸੀਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਛਪਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਾਰੀਆਂ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਕੰਮ ਹੈ। ਜਿੰਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਪਾਠਕ ਹੋਣ ਨਾਤੇ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੇਪਰ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਵਾਦ ਛੇੜਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਲਿਖਿਆ ਪੇਪਰ ਹੈ।

ਬੇਰੰਗ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਗਾਡੀ ਲੁਹਾਰ ਕਬੀਲਾ

ਨਵਦੀਪ ਕੌਰ,

ਟਾਂਟੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸ਼੍ਰੀਗੰਗਾਨਗਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ ।

ਪ੍ਰੋ. ਨਵਦੀਪ ਕੌਰ ਸਰਪੰਚ 5.KK (ਬੁੱਟਰਾਂ)

ਤਹਿਸੀਲ - ਪਦਮਪੁਰ

ਜ਼ਿਲਾ- ਸ਼੍ਰੀ ਗੰਗਾਨਗਰ (ਰਾਜਸਥਾਨ)

ਫੋਨ ਨੰ. 9610874664

Email. navikauro48@gmail.com

ਗਾਡੀ-ਲੁਹਾਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦਾ ਟੱਪਰੀ-ਵਾਸੀ ਕਬੀਲਾ ਹੈ। ਗਾਡੀ-ਲੁਹਾਰ ਕਬੀਲਾ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਮਹਾਰਾਣਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਣਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇ ਸਮੇਂ ਏ ਓਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਲੋਹੇ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਜੰਗਾਂ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਚਿਤੌੜਗੜ੍ਹ ਦੇ ਬਾਗੜ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਆਏ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਧੇਰੇ ਮਾਰਵਾੜੀ ਅਤੇ ਬਾਗੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਬਾਗੜੀ ਤੇ ਸਿੰਧੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਹਨ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮਹਾਰਾਣਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀ ਅਕਬਰ ਹੱਥੋਂ ਹਾਰ ਹੋਈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਲੋਕ ਵੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਲ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਲੋਕ ਕਬੀਲੇ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਰਾਜਸਥਾਨ, ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਿ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਫਿਰਤੂ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਵੀ ਬੈਲ ਗੱਡੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਾਮਾਨ ਲੱਦ ਕੇ ਕਾਫਲਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਫਿਰਨੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਲਾ ਕੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕੰਧਾਂ-ਕੋਲਿਆਂ ਦੇ ਵਲਗਣਾਂ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਲੋਹਾਰ ਭਾਵ ਲੋਹੇ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਵਸਤਾਂ ਵਾਲੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਸੰਦ ਜਿਵੇਂ: ਤੱਕਲੇ, ਖੁਰਚਨੇ, ਚਿੰਮਟੇ, ਕੜਛੀਆਂ, ਬੱਠਲਾਂ ਤੇ ਬਾਲਟੀਆਂ ਦੇ ਥੱਲੇ ਕਢਾਈ ਦੇ ਕੁੰਡੇ ਆਦਿ ਹੱਥੀਂ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਗਲੀ-ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਹੋਕੇ ਦਿੰਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਵੱਟੇ ਉਹ ਕਣਕ, ਦਾਣੇ, ਦਾਲਾਂ, ਦੁੱਧ, ਗੁੜ ਜਾਂ ਫੇਰ ਤੂੜੀ

ਦੀ ਪੰਡ ਹਰੇ ਦੀ ਟੋਕਰੀ ਬਲਦਾਂ ਵਾਸਤੇ ਲੈਂਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜੋ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ। ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਲਈ ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ, ਘਰ-ਘਰ ਵਿੱਚ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ 'ਚ ਹੋਕੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕੱਠੀ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਲਈ ਜੂਝ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਚੰਦ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਏ ਦਿਨ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ ਮਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸੁੱਖ ਸਹੂਲਤਾਂ ਲੈ ਆਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਈ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਨ ਜਿਵੇਂ:- ਗਾਡੀ ਲੁਹਾਰ ਕਬੀਲੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖਾਧੀ ਸੋਹ ਅਤੇ ਗੁਵਾਚੇ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਾਉਣ ਜਿੱਦ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟੱਪਰੀਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜ ਦੇ ਗਾਡੀ ਲੁਹਾਰ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਬੈਲ ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਕਾਫਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਨਿੱਕੇ ਵੱਡੇ ਝੁੰਡਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਦੇ ਫਿਰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਬੈਲ ਗੱਡੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ ਮਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਲੱਦ ਕੇ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਜਾਣਾ, ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਜਾਂ ਬਲਦਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਕਬੀਲਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਟਿਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦਾ ਇਹ ਵਧੇਰੇ ਘੁੰਮ ਫਿਰ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਵੀ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਫਿਰਨੀ ਜਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਤੰਬੂ ਲਾ ਕੇ ਜਾਂ ਬੈਲ ਗੱਡੀਆਂ ਹੇਠ ਬੈਠੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿੱਚ ਛਾਈਆਂ ਚਿਹਰੇ ਦੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਅਪਣਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਹੱਥੀਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਔਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਵਸਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਚਿਮਟੇ, ਖੁਰਚਣੇ, ਰੰਬੇ, ਤਕਲੇ, ਬੱਠਲ-ਬਾਲਟੀਆ ਨੂੰ ਥੱਲੇ ਲਾਉਣਾ। ਹੱਥੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਸਾਮਾਨ ਨੂੰ ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵੇਚਦੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਣਕ ਗੋਲਡ ਦਾਲ ਛੋਲੇ ਜਾਂ ਫੇਰ ਬਲਦਾਂ ਲਈ ਚਾਰਾ ਆਦਿ ਲੈਂਦੇ, ਇਸ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਚਲਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਤੇ ਵੱਧਦੀ ਮਹਿੰਗਾਈ ਨੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਠੱਪ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਡਾਵਾਡੋਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਮਸ਼ੀਨੀ ਯੁੱਗ ਨੇ ਹੱਥੀ ਬਣਾਏ ਔਜ਼ਾਰ ਦੀ ਕੀਮਤ ਤੇ ਕੁਆਲਿਟੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅੰਤਰ ਲੈ ਆ ਗਿਆ,

ਮਸ਼ਿਨਾ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਵਸਤਾਂ ਤੇ ਧਾਤੂ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਬਦਲ ਗਈ। ਘਰੇਲੂ ਵਸਤਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਤਾਂਬੇ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸਟੀਲ ਤੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦਾ ਬਣਿਆ ਸਾਮਾਨ ਘਰੇਲੂ ਵਸਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਘਟ ਗਏ ਅਤੇ ਲੁਹਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਨਾ ਮਾਤਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਨਵੇਂ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਤੇ ਨਵੇਂ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਗਾਡੀ-ਲੁਹਾਰ ਕਬੀਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਕਿ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਪਰੰਪਰਾ ਗਤ ਵਿਵਸਾਇ ਪਤਨ ਦੀ ਕਗਾਰ ਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤੇ ਕਬੀਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਨਜਿੱਠ ਕੇ ਵੀ ਬੈਠ ਗਏ। ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਧਨ ਵੀ ਅਪਣਾ ਲਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਪਸ਼ੂ ਰੱਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਡੋਅਰੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਰਦ ਭੱਠੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੋਹੇ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਘਰੇਲੂ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਵੇਚ ਵੱਟ ਕਰਦੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਔਰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਪਲਾਸਟਿਕ ਤੇ ਰਬੜ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਸਮਾਨ ਲਿਆ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਘਰ ਘਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਪੇਟ ਭਰ ਸਕਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਨੇਕਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਭਰੀ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁਝ ਬਦਲ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਇਨਸਾਨ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ, ਉਸ ਦੇ ਕਿੱਤੇ, ਉਸ ਦਾ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਆਦਿ। ਪਰ ਨਹੀਂ ਬਦਲੀ ਤਾਂ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਜੋ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿੱਚ ਛਾਈਆਂ ਚਿਹਰੇ ਦੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਜਿੱਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੁੱਖ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ ਮਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਆਸਾਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਅੱਜ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਦਰੱਖਤਾਂ, ਤੰਬੂਆਂ ਤੇ ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਹੇਠ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਨ। ਗਰਮੀ, ਸਰਦੀ, ਮੀਂਹ, ਹਨੇਰੀ ਹਰ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂਆਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ ਮਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨਾਲ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਉਹ ਸਰਕਾਰਾਂ ਅੱਗੇ ਵੀ ਗੁਹਾਰ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ 70 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ

ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ, ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਅੱਜ ਵੀ ਬੇਰੰਗ ਜਿਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਉਹ ਦਰ ਬ ਦਰ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਐਨਾ ਸਮਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਕਿੱਤੇ ਸੀ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਸਾਧਨ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ ਮਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ, ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਕਿੱਤੇ ਵੀ ਠੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਵੀ ਬਦਲ ਗਈਆਂ। ਅੱਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਤਿਆਰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਚਿਮਟੇ, ਖੁਰਚਣੇ, ਤੱਕਲੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦਦਾ, ਕਿਉਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।

ਗਾਡੀ-ਲੁਹਾਰ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਗੁਹ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਮਜਬੂਰੀਆਂ ਤੇ ਤੰਗੀਆਂ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਸੀਮਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹੋਰ ਪੱਖਾਂ ਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਰੱਖਣ ਕਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੁਖਦਾਇਕ ਬਣ ਗਈ। ਜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਕਬੀਲੇ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਘੁਲ ਮਿਲ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰਤੂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਛੱਡ ਸਥਾਈ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੱਕੇ ਵਸੇਬੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੁੱਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੇ ਕਬੀਲੇ ਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਅਤੇ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਚੱਲਦੇ ਆ ਰਹੇ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰ ਆਪਣਾ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ, ਪਹਿਰਾਵਾ ਤੇ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਸਭ ਬਦਲ ਲਿਆ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਕੰਮਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਡੀਆਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸਥਾਈ ਵਸੇਬੇ ਤੇ ਪੱਕੇ ਮਕਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਛੱਤ ਥੱਲੇ ਸੌਣ ਦੇ ਸੌਹ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕੁਝ ਆਸਾਨ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਿਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਹ ਗੱਡੀਆਂ ਅੱਜ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀ ਛੱਤ ਥੱਲੇ ਪਈਆਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿੱਤੇ ਜਿਵੇਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰੀ, ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਅਤੇ ਭੱਠਿਆਂ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੱਖ ਵੱਖ

ਸਟੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਤੱਕਲੇ, ਖੁਰਚਣੇ ਵੇਚਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼-ਸਫ਼ਾਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਟਿਕ ਕੇ ਬੈਠਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਵੀ ਮਿਲਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤਕ ਮੁੱਖ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਰਲ ਮਿਲ ਗਏ। ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਕਬੀਲਾ ਪਰਿਵਾਰ ਅੱਜ ਵੀ ਫਿਰਤੂ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਨ, ਕਿਉਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਧੰਦਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਨਵੇਂ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਉਹ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਨਗਰਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਅਸਥਾਈ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਰੋਜ਼ ਮਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਹਿੰਗੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਦੁੱਧ, ਗੁੜ, ਕਣਕ, ਦਾਲਾਂ ਆਦਿ ਘਰੇਲੂ ਵਸਤਾਂ ਵੀ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਰੇਟ ਤੇ ਮਿਲਦੀਆਂ। ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਮਹਿੰਗੇ ਮੁੱਲ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਖ਼ਰੀਦਣਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਸੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਨਗਰਾਂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰ ਵੀ ਬੈਠ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ। ਦੂਸਰਾ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਹੁੰਦੇ ਮਾੜੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਨਾ ਕਰਨ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਲੰਬਾ ਸਮਾਂ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਟਿਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦੇ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗਾਡੀ-ਲੁਹਾਰ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਝੱਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾਗਤ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲੱਗ ਗਈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹਾਲਤ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਕਈ ਦਹਾਕਿਆਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚਣ ਤੇ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਹਿਮ ਕਦਮ ਵੀ ਚੁੱਕਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਅਜਿਹਾ ਬੇ-ਰੰਗ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਨਾ ਹੋਣ। ਸਰਕਾਰਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਸਰਕਾਰੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਪੌਸ਼ਣ ਤੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰਵੇ ਜਾਣ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕਬੀਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਾਂਗ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੀ ਹੋ ਜਾਵੇ।

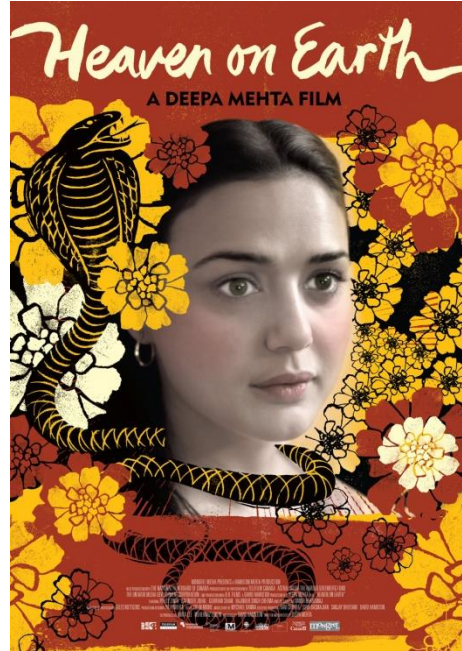
ਸਹਾਇਕ ਕਿਤਾਬਾਂ

1. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਜ਼ਾਕ (ਡਾ.), ਗਾਡੀ ਲੁਹਾਰ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 2005, ਪੰਨਾ 54.
2. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਜ਼ਾਕ (ਡਾ.), ਪਰੰਪਰਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਕਬੀਲੇ, ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ ਲੁਧਿਆਣਾ, 2014
3. ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ੀ (ਡਾ.), ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰ' ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ ਲੁਧਿਆਣਾ, 2004
4. ਦਰਿਆ (ਡਾ.), ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਅਤੀਤ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ, ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2014 ।

ਪੰਜਾਬੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ‘ਹੈਵਨ ਆਨ ਅਰਥ’ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਯਥਾਰਥਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ: ਚਿਹਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ

ਭਵਨਦੀਪ ਕੌਰ
ਖੋਜਾਰਥੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ,
ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ
ਸੰਪਰਕ: 8968732029

ਪੰਜਾਬੀ ਫ਼ਿਲਮ
“Heaven on Earth”
24 ਅਕਤੂਬਰ 2008
ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ-ਦੀਪਾ ਮਹਿਤਾ

ਉਹ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਕੰਮ ਧੰਦਿਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। “ਪਰਾਈ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਜਾਂ ਵਧੇਰੇ ਆਰਥਿਕ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿਚ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

ਪੰਜਾਬੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। “ਪਰਵਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ, ਵਤਨ ਦੀ ਯਾਦ ਤੇ ਵਤਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ, ਰਹਿਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਆਦਿ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਗਏ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।”

ਇਹਨਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਓਤਪੋਤ ਪੰਜਾਬੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਲਾਹਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬੈਠੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਡਾਇਸਪੋਰਿਕ ਸਿਨੇਮਾ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜ ਵੀ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। “ਅਜਿਹਾ ਸਿਨੇਮਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਉਸੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥਕ ਚਿਤ੍ਰਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਸਿਨੇਮਾ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।”

ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਬਣੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਸਮਾਜਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਰਤ ਪ੍ਰਤਿ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਮਰਪਨ ਆਦਿ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਹਥਲਾ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਦੀਪਾ ਮਹਿਤਾ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਫ਼ਿਲਮ ‘ਹੈਵਨ ਆਨ ਅਰਥ’ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ । ਜਿਸ ਵਿਚ ਫ਼ਿਲਮਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਓ, ਔਰਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਸੰਕਟ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਰਗੇ ਯਥਾਰਥ ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥਮਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਓ

ਦੀਪਾ ਮਹਿਤਾ ਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਔਰਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਘਰੇਲੂ ਜੁਲਮ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਲੱਭ ਰਹੀ ਹੈ। ਫ਼ਿਲਮ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਬਾਹਰ

ਰਹਿੰਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਕੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸਪਾਂਸਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੇ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਕੋਈ ਮਾਇਨੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਵਿਆਹ ਕੇ ਗਈਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਜੀਵਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਰੈਂਪਟਨ, ਓਨਟਾਰੀਓ, ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਆਹੀ ਗਈ ਚਾਂਦ ਬਿਤਾਂਉਂਦੀ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਫਿਲਮ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਕਾ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਫਿਲਮ ਦਾ ਆਰੰਭ ਮੁੱਖ ਕਿਰਦਾਰ ਚਾਂਦ ਦੇ ਵਿਆਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚਲੇ ਸੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਸੰਕਟ ਭੋਗਣ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿਚ ਨਿਵੇਕਲੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਫਿਲਮ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਬਿਗਾਨੇ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੀ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਵਿਚ ਮੂਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸੰਤਾਪ, ਸੰਕਟ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੇ ਦੋਹਰੇ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ, ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਫਿਲਮ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਅਸਤਿਤਵੀ ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਧੀਨ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਚਿਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਗਿਰੀਸ਼ ਕਰਨਾਡ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਨਾਟਕ 'ਨਾਗ ਮੰਡਲ' ਵਿਚਲੀ ਕੋਬਰਾਂ ਮਿੱਥ ਦਾ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਚਿਹਨ ਵਜੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਘਰੇਲੂ ਬੇਰਹਿਮੀ/ਹਿੰਸਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਕਨੇਡਾ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਦੁਰਵਿਹਾਰ ਸਹਿਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਵਿਆਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜੇ ਕਨੇਡਾ ਆ ਕੇ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਘਰੇਲੂ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਹਿੰਸਾ ਪ੍ਰਤੀ ਨਵ ਵਿਆਹੀ ਚਾਂਦ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਚੁੱਪ ਅਤੇ ਅਧੀਨ ਰਹੇ। ਇਹ ਚੁੱਪ ਦਾ ਕੋਡ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹਰ ਮੈਂਬਰ

ਦੁਆਰਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚੁੱਪ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਏਸ਼ੀਆਈ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕੁੜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਆਦਰਸ਼ਤਾ, ਨਾਕਾਰਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਇਹ ਚੁੱਪ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀਹੀਣਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਚਾਂਦ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਹਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਣਾ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਲਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚਾਂਦ ਦਾ ਆਪਣੇ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਸਰੀਰਕ ਹਿੰਸਾ ਪ੍ਰਤੀ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਇਹ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਪਤਨੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰਨਾਂ ਸਿਰਫ ਇਕ ਸਮਾਜ ਜਾਂ ਇਕ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਚਾਂਦ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਾ ਸਿਰਫ ਭਾਰਤੀ ਬਲਕਿ ਯੂਰਪ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ।

ਦੀਪਾ ਮਹਿਤਾ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਕਿਮ ਦੇ ਚਿਹਨ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਿਮ ਦਾ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਕੋਬਰਾ ਮਿਥ ਦਾ ਚਿਹਨ ਇਕ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਮਿਥ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਕੋਬਰਾ ਠਹਿਰਦਾ ਹੈ ਵਿਆਹੁਤਾ ਔਰਤਾਂ ਜੇਕਰ ਦੁੱਧ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੰਜਰਪਨ ਅਤੇ ਅਣਵਿਆਹੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਚੰਗੇ ਪਤੀ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ।

ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਚਾਂਦ ਤੇ ਰੋਕੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਵੀ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਨੇਹ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਭਰਨ ਲਈ ਇਕ ਜਮੈਕਨ ਔਰਤ ਰੋਜ਼ਾ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਚਾਂਦ ਨੂੰ ਜਾਦੁਈ ਜੜ੍ਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਚਾਂਦ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਉਸ ਜੜ੍ਹ ਨੂੰ ਪੀਸ ਕੇ ਮਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਲੈਣ ਨਾਲ ਰੋਕੀ ਵਿਚ ਚਾਂਦ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿੰਗ ਕੋਬਰਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਇਕ ਭਾਰਤੀ ਮਿੱਥ ਕਥਾ ਵਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਚਾਂਦ ਦੇ ਪਤੀ ਰੋਕੀ ਵਲੋਂ ਉਸ ਨਾਲ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੁੱਧ ਦਾ ਰੁੱਖ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਹੇਠ ਕੋਬਰਾ ਰਹਿੰਦਾ

ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਬਰਾ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਰੂਪ ਰੋਕੀ ਚਾਂਦ ਦੀਆਂ ਜਿਨਸੀ ਇਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੱਪ ਇਕ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਚਿਹਨ ਵੀ ਹੈ। ਸੱਪ ਆਪਣੀ ਚਮੜੀ ਉਤਾਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਗ ਪ੍ਰਤੀਗਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਕੀ ਉਹ ਕਿਸ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦੇ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਵਲ ਧੱਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਬੇਰਹਿਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਸਦੀ ਪੀੜ੍ਹਤਾ ਤੋਂ ਵਿਜੇਤਾ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਸੂਚਕ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੀ ਝਲਕ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਔਰਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਸੰਕਟ:

ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦੌਰਾਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ, ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਅਮਾਨਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਖੁੱਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਯੋਗਤਾ ਉਪਰ ਸੰਦੇਹ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ Heaven on Earth ਫਿਲਮ ਵਿਚ 'ਚਾਂਦ' ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨਾਲ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਕਨੇਡਾ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਉਪਰੰਤ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਚਾਂਦ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਰੋਕੀ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਟੈਕਸੀ ਡਰਾਈਵਰ, ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ, ਭੈਣ ਭਰਾਵਾਂ, ਭਤੀਜੇ ਅਤੇ ਭਤੀਜੀ ਅੱਠ ਐਂਬਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਦੋ ਬੈਡਰੂਮ ਵਾਲੇ ਘਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਘਰ ਵਿਚ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਆਮਦਨੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਜੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਦ ਰੋਕੀ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਂਦ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਆਹ ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਆਪਣੀ ਭਰਜਾਈ ਅਮਨ ਨਾਲ ਇਕ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਚਾਂਦ ਇਕ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਹੈ ਪਰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਰੁਚੀ ਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਤੀ ਦੁਆਰਾ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਸਦੀ ਸਲਾਹ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਹੀ ਲਾਂਡਰੀ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿਚ ਉਹ ਉਸਦੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚਾਂਦ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਫੈਕਟਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ, “ਮੇਰੀ ਤਨਖ਼ਾਹ

ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕਦੋਂ ਮਿਲੇਗੀ ?” (Heaven on Earth) ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, “ਤੁਹਾਡੀ ਤਨਖਾਹ ਸਿੱਧਾ ਤੁਹਾਡੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ।” ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਚਿਹਨ ਹਨ। ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਰੋਕੀ ਘਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਵੀ ਚਾਂਦ ਤੇ ਆਪਣਾ ਨਿਯੰਤਰਣ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਵਿਰੋਧਭਾਸ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਸਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤਾ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਘੱਟ ਕੈਦੀ ਅਤੇ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਵਰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਹੈ ।

ਚਾਂਦ ਨਾਲ ਘਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਦੁਰਵਿਹਾਰ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਜਖਮ ਉਸਦੇ ਸਹਿ-ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿਚਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਤੀ ਚਾਂਦ ਦੀ ਭਰਜਾਈ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ, “ਸਾਡੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹਾਂ। (Heaven on Earth) ਚਾਂਦ ਨੂੰ ਅਮਨ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਜਖਮਾਂ ਨੂੰ ਲੁਕਾਉਣ ਲਈ ਮੈਕਅੱਪ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ ਜਿਸਦਾ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਖੁੱਲਾ ਗਵਾਹ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੁਰਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਇਕ ਮਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ ਨੂੰ ਪਤਨੀ ਹਥੋਂ ਗੁਆਉਣ ਦੀ ਅਸੁਰਖਿੱਅਤਾ ਦਾ ਚਿਹਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹਨੀਮੂਨ ਤੇ ਗਏ ਰੋਕੀ ਤੇ ਚਾਂਦ ਦੇ ਹੋਟਲ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਅਚਾਨਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ ਤੇ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨਾ ਕਿ ਉਹ ਰੋਕੀ ਪ੍ਰਤੀ ਚਿੰਤਤ ਸੀ। ਰੋਕੀ ਇਕ ਕਰਤਵੀ ਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਚਾਂਦ ਦੇ ਨਾਲ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਰੁਕਣ ਲਈ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਕਾਰ ਵਿਚ ਰਾਤ ਕਟਾਣ ਦੀ ਜਾਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਚਾਂਦ ਦੁਆਰਾ ਜਦੋਂ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਲਈ ਇਕ ਹੋਰ ਕਮਰਾ ਬੁੱਕ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰੋਕੀ ਦੁਆਰਾ ਉਸਨੂੰ ਹਿੰਸਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਝੱਪੜ ਮਾਰ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਉਸ ਸਮੇਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਰੋਕੀ ਦੀ ਮਾਂ ਆਖਦੀ ਹੈ, “ਰੋ ਨਾ ਕੁੜੀਏ, ਇਹ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਗ੍ਰਹਿਥੀ 'ਚ।” (Heaven on Earth) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ ਦੁਰਵਿਹਾਰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਦਖਲ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਹਿੰਸਾ ਵਿਰੁੱਧ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਆਪਣੀ ਅਸੁਰਖਿੱਤ ਭਾਵਨਾ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਚਾਂਦ ਦੀ ਭਰਜਾਈ ਵੀ

ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਦੁਰਵਿਹਾਰ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬੰਨਦੇ ਹਨ। ਚਾਂਦ ਪ੍ਰਤੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਦੁਰਵਿਹਾਰ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਚਾਂਦ ਨੂੰ ਨਾਗ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੱਪ ਦੀ ਖੁੱਡ ਵਿਚ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਲੱਗਿਆ ਉਹ ਡਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਖਦੀ ਹੈ: “ਜੇ ਨਾਗ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਡੱਸ ਲਿਆ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂਗੀ ਰੋਕੀ ਕੋਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਲੀਜ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰੋ ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੈ ਆਸ਼ਕ ਹੀ ਕਰੇਗਾ। ਤੇਰੀ ਮਦਦ ਹੁਣ, ਉਹ ਹੱਥ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ। ਪਾਪਾ ਜੀ ਆਖਦੇ ਕੁੜੀਏ। ਜੇ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਤਾਂ ਰਹਿਣ ਦੇ। ਅਮਨ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਾਪਾ ਜੀ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਚਾਂਦ। ਆਪਣਾ ਕਸੂਰ ਮਨ ਲੈ ਤੇ ਗੱਲ ਮੁਕਾ। ਚਾਂਦ ਆਖਦੀ ਮੈਂ ਕੋਈ ਗੁਨਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਮੰਮੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਡਰਾਮੇ ਕਰਦੀ ਰਹੀਆ, ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਸਬਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ, ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਨਾਗ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਚੁਣੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਪਾ ਖੁੱਡ ਵਿਚ ਹੱਥ ਛੇਤੀ ਕਰ।” (Heaven on Earth)

ਚਾਂਦ ਨੇ ਨਿਡਰਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੁੱਡ ਵਿਚ ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਤੇ ਨਾਗ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਨਾਗ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਈ। ਉਸ ਦਾ ਆਪਣੇ ਖੁੱਡ ਵਿਚ ਹੱਥ ਪਾਉਣ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਨਿਡਰਤਾ ਨਾਲ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਦਾ ਚਿਹਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਉਪਰੰਤ ਇਕ ਔਰਤ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦਾ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਤੇ ਹੋਰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਇਕ ਚੁਣੌਤੀ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਤਲਾਕ ਲਿਆ ਤੇ ਵੱਖ ਹੋ ਗਏ। ਜੇਕਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਤੋੜਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸਾਰੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਕੋਈ ਸੋਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਲਈ ਇੰਨੀ ਦਲੇਰੀ ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਿਖਾਉਣੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣਾ ਕੋਬਰਾਂ ਦੀ ਬਿੱਲ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਾਂਦ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਡਰਤਾ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦੀ ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਅਖੀਰ ਚਰਿੱਤਰਗੀਣਤਾ ਦੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਭਾਰਤ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਫਿਲਮਕਾਰ ਵਲੋਂ ਯਥਾਰਥ ਚਿਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ:

ਨਾਗ ਪ੍ਰਤੀਗਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਾਂਦ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਆਤਮ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਝਲਕ ਤੇ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੁਆਲੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਭਾਰਤੀ ਸਗੋਂ ਸਰੂਪ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਹੁਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. (ਬੇਦੀ, ਸੰਪਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ, ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਮਸਲਾ, ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮਸਲੇ, ਪੰਨਾ 13)
2. (pa.m.wikipedia.org, ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ)
3. (<https://drrinjurai.blogspot.com> ਹਿੰਦੀ ਡਾਇਸਪੋਰਿਕ ਸਿਨੇਮਾ ਵਿਚ, ਅਤਿਵਿਅਕਤ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ।)
4. 'Heaven on Earth' ਪੰਜਾਬੀ ਫ਼ਿਲਮ

ਗੁਰੂਤਾਕਰਸ਼ਣ ਤਰੰਗਾਂ

ਲਵ ਕੁਮਾਰ,

ਸਾਇੰਸ ਮਾਸਟਰ।

ਸੰਪਰਕ: 9878669196

ਗੁਰੂਤਾਕਰਸ਼ਣ ਤਰੰਗਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਭ ਤੋਂ ਹਿੰਸਕ ਅਤੇ ਊਰਜਾਵਾਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਪੇਸ-ਟਾਈਮ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਇੱਕ ਸਥਿਰ ਪੂਲ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋਗੇ ਕਿ ਲਹਿਰਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਪੂਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਫੈਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਲਬਰਟ ਆਇਨਸਟਾਈਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਭਾਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਸਪੇਸਟਾਈਮ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹੀ ਕੁਝ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਅਲਬਰਟ ਆਇਨਸਟਾਈਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਪੇਖਤਾ ਦੇ ਜਰਨਲ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂਤਾਕਰਸ਼ਣ ਤਰੰਗਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਅਲਬਰਟ ਆਇਨਸਟਾਈਨ ਦੇ ਗਣਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਵਸਤੂਆਂ (ਜਿਵੇਂ ਨਿਊਟ੍ਰਾਨ ਤਾਰੇ, ਬਲੈਕ ਹੋਲ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਆਰਬਿਟ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਦੇ ਹੋਏ) ਸਪੇਸ-ਟਾਈਮ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਵਿਗਾੜਨਗੀਆਂ ਕਿ ਸਪੇਸ-ਟਾਈਮ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਫੈਲਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਲਹਿਰਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਗਤੀ ਨਾਲ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨਗੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂਤਾਕਰਸ਼ਣ ਦੇ ਸੁਰਾਗ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਪਲਬਧ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਅਲਬਰਟ ਆਇਨਸਟਾਈਨ ਨੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਇਹ ਲਹਿਰਾਂ ਅੰਤ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜਣਾ ਲਗਭਗ ਅਸੰਭਵ ਹੋਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਇੱਕ ਉਪਕਰਣ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਤਰੰਗਾਂ ਦਾ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਲਬਰਟ ਆਇਨਸਟਾਈਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਤਰੀਕਾ ਖੋਲਿਆ। 14 ਸਤੰਬਰ 2015 ਨੂੰ ਲਿਵਿੰਗਸਟਨ, ਲੁਈਸਿਆਨਾ ਅਤੇ ਹੈਨਫੋਰਡ, ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਦੋਨੋਂ ਜੁੜਵੇਂ ਲੇਜ਼ਰ ਇੰਟਰਫੇਰੋਮੀਟਰ ਗਰੈਵੀਟੇਸ਼ਨਲ ਵੇਵ ਆਬਜ਼ਰਵੇਟਰੀ (LIGO) ਡਿਟੈਕਟਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂਤਾਕਰਸ਼ਣ ਤਰੰਗਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ

ਨੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਕਿ LIGO ਵਿੱਚ ਡਿਟੈਕਟ ਕੀਤੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੀ ਘਟਣਾ 1.3 ਬਿਲੀਅਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਪਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਘਟਣਾ ਦੌਰਾਨ ਸੂਰਜ ਦੇ ਪੁੰਜ ਦੇ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 29 ਅਤੇ 36 ਗੁਣਾ ਪੁੰਜ ਦੇ ਬਲੈਕ ਹੋਲ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਟਕਰਾਏ ਸਨ। ਸੂਰਜ ਦੇ ਪੁੰਜ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 3 ਗੁਣਾ ਪੁੰਜ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਸੈਕਿੰਡ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂਤਾਕਰਸ਼ਣ ਤਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਸੀ। LIGO ਨਾਲ ਇਸ ਉਪਰ ਹਾਲੇ ਹੋਰ ਵੀ ਖੋਜ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂਤਾਕਰਸ਼ਣ ਤਰੰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਹੱਸਾਂ ਤੋਂ ਪਰਦਾ ਉੱਠ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਿਹਤ ਖਰਚ ਦਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਚੱਕਰ

ਮੋਨਿਕਾ ਹਾਲਨ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ: ਕਰਨਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਰਕ: 94640-38612

ਤੁਸੀਂ ਏਦਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਚਾਹੋਗੇ ਕਿ ਹਸਪਤਾਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਗਲਤ ਬੀਮਾ ਕਰਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੀ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਪੈਸਿਆਂ ਵਾਲੀ ਸੰਦੂਕੜੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇਹ ਬੀਮਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰਾ ਇਕ ਸਹਿਕਰਮੀ ਇਕ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ ਕੰਮ 'ਤੇ ਆਇਆ। “ਛੁੱਟੀਆਂ ਪੂਰੇ ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਲੰਘੀਆਂ?” ਮੇਰੇ ਪੁੱਛਣ ਦੇ ਲਹਿਜ਼ੇ ‘ਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਈਰਖਾ ਦਾ ਕਣ ਸੀ। “ਨਹੀਂ ਯਾਰ... ਮਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਪਿਆ ਸੀ,” ਆਖਦਿਆਂ ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਟੁੱਟ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ... ਜਿੰਨੇ ਦਿਨ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਰਿਹਾ, ਮੈਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਇਹੀ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ, ਜੇ ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੀ ਸੀ... “ਤੁਸੀਂ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਜ਼ਰੂਰ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਕਰਵਾ ਲਓ।”

ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਬੱਸ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ-ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਕਰਦੇ ਉਹ ਟਾਲਦਾ ਗਿਆ। ਵੈਸੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਭਰੋਸਾ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਨੇ ਜੇ ਬੀਮਾ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਲੋਕ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਖਰਚ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਦਫ਼ਤਰ ਦੇ ਗਰੁੱਪ ਬੀਮਾ ਵਿਚੋਂ ਨਿਰਭਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਬੱਚਤ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਨੇ ਹਸਪਤਾਲ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲਾਇਆ। ਜੇਕਰ ਉਸ ਨੇ ਬੀਮਾ ਕਰਵਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹਸਪਤਾਲ ਦਾ ਲੱਖਾਂ ਦਾ ਖਰਚ ਬੀਮਾ ਰਕਮ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਆਉਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਤੜਫ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹਫ਼ਤੇ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ‘ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ, ਓਹ! ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਮੋਬਾਇਲ ਚਾਰਜਰ ਤਾਂ ਘਰ ਹੀ ਭੁੱਲ ਆਇਆ।”

ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ ਪੱਤਰਕਾਰ ਹੀ ਬੀਮਾ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਟਾਲ-ਮਟੋਲ ਕਰਦੇ ਹਨ. ਵਿੱਤ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਧਿਕਾਰੀ (ਸੀ.ਈ.ਓ.) ਨੇ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੀਮਾ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ. ਮਿੰਟ ਸਲਾਨਾ ਮਿਊਚਲ ਫੰਡ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਮੌਕਾ ਸੀ. ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸੀ. ਮਿਊਚਲ ਫੰਡ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਧਿਕਾਰੀ (ਸੀ.ਈ.ਓ.) ਅਤੇ (ਸੀ.ਆਈ.ਓ.) ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਵਿੱਤ ਮਾਹਿਰ ਵੀ ਸਨ. ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਦੀ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ. ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹਰ ਮਾਹਿਰ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਗਰੁੱਪ ਬੀਮਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸ-ਕਿਸ ਨੇ ਨਿੱਜੀ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ? ਸਭ ਨੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਕਰਾਵਾਂਗੇ-ਕਰਾਵਾਂਗੇ ਸੋਚਦਿਆਂ ਹੀ ਹੁਣ ਤਕ ਇਹ ਟਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ. ਠੀਕ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਏਨਾ ਪੈਸਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੋੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਟਲਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ.

ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਕੀ ਹੈ?

ਸਾਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਹੋਇਆ. ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਕੋਲ ਗਏ. ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਕਿੰਨਾ ਪੈਸਾ ਲਵੇਗਾ. ਉਸ ਦੀ ਫੀਸ ਦੇਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਹੈ. ਵੈਸੇ ਵੀ, ਅਸੀਂ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਉਸ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਕੋਲ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਫੀਸ ਅਸੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ. ਉਹ ਜੋ ਦਵਾਈਆਂ ਲਿਖ ਕੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਸਾਲ ਦਾ ਬਜਟ ਵਿਗੜਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੰਭੀਰ ਬਿਮਾਰੀ ਜਿਵੇਂ— ਕੋਈ ਆਪਰੇਸ਼ਨ, ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਜਾਂ ਆਂਤੜੀਆਂ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋਣ 'ਤੇ ਤਾਂ ਬਿੱਲ ਵੱਡਾ ਹੀ ਬਣੇਗਾ.

ਇਸ ਬਿੱਲ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਬੱਚਤ ਵਿੱਚੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ. ਅਸੀਂ ਬੈਂਕ ਵਿਚ ਪੈਸਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ. ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਫੀਸ ਦੇ ਕੇ ਇਹ ਜੋਖਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੱਚਤ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਕਢਵਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ. ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦ ਕੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਜੋਖਮ ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀ 'ਤੇ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ. ਸਾਲਾਨਾ ਪ੍ਰੀਮੀਅਮ ਦੇ ਕੇ ਅਸੀਂ ਜੋ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦਾਂਗੇ ਉਸ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਇਲਾਜ ਦੇ ਭੁਗਤਾਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ. ਬੀਮੇ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਵਿੱਚੋਂ ਭੁਗਤਾਨ ਓਨਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਹੈ. ਬਾਕੀ ਪੈਸਾ ਬੀਮੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ. ਮੰਨ ਲਵੋ, ਤੁਸੀਂ ਪੰਜ ਲੱਖ ਦਾ ਬੀਮਾ

ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ. ਤੁਸੀਂ ਦੇ ਲੱਖ ਖਰਚ ਕੀਤਾ. ਬੀਮੇ ਵਿਚੋਂ ਦੇ ਲੱਖ ਹੀ ਨਿਕਲਣਗੇ, ਬਾਕੀ ਉੱਥੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ.

ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਜੀਵਨ ਬੀਮੇ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ. ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਬਿਮਾਰੀ ਜਾਂ ਦੁਰਘਟਨਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਜਾਣਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ. ਮੌਤ ਦੀ ਓਨੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ.

ਪਰ ਇਕ ਚੰਗੇ ਬੀਮੇ ਉਤਪਾਦ ਨੂੰ ਖੋਜਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ.

ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝੋ— 23 ਕੰਪਨੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਵੇਚ ਰਹੀਆਂ ਹਨ. ਹਰ ਕੰਪਨੀ ਦਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਬੀਮਾ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦੀ ਹੈ. ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਸ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਬਦਲ ਮੌਜੂਦ ਹਨ. ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਦਲਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਬੈਠੋਗੇ ਤਾਂ ਬੱਸ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੀ ਜਾਉਗੇ. ਇਸ ਵਿਚ ਏਨਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗੇਗਾ, ਕਿ ਉਹ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਸਾਡਾ ਹੌਸਲਾ ਢਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਯਾਦ ਰੱਖੋ— ਸਮੱਸਿਆ ਵੱਡੀ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਬੇਵਕੂਫ ਨਹੀਂ ਹੋ.

ਦਫ਼ਤਰ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ.

ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਬੀਮਾ ਕਿਉਂ ਚਾਹੀਦਾ?

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ.” ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ. ਜੇ ਦਫ਼ਤਰ ਤੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ— ਇਹ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ. ਅਨਮੋਲ ਅਤੇ ਰਿਚਾ ਨੇ ਵੀ ਇਹੀ ਖ਼ਿਆਲ ਕੀਤਾ ਸੀ. ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਬੀਮਾ ਕਵਰ ਪੰਦਰਾਂ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਸੀ. “ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੈ,” ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ.

ਫਿਰ ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਨਕ ਸਭ ਕੁਝ ਉਲਟ ਹੋ ਗਿਆ. ਰਿਚਾ ਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ. ਉਸ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ. ਛੋਟਾ ਬੱਚਾ ਇਕ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਅਚਾਨਕ ਅਨਮੋਲ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਚਲੀ ਗਈ. ਕਿਸਮਤ ਚੰਗੀ ਸੀ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੰਭੀਰ ਬਿਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਆਈ. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਖਦ ਰਹੀ. ਨਿੱਜੀ ਬੀਮੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਉਦੋਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਚਾਨਕ ਹਾਲਤ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ. ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋ. ਵਿਦਾਈ ਸੰਮੇਲਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਫ਼ਿਸ ਬੀਮਾ ਲਾਭ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਵਿਦਾਈ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ. ਸੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ

ਵਿਚ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਮਿਲਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ. ਹੁਣ ਤਕ ਉਮਰ ਦੇ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਬਿਮਾਰੀਆਂ— ਜਿਵੇਂਕਿ ਬੀ.ਪੀ. ਵਧਣਾ/ਘਟਣਾ ਜਾਂ ਸ਼ੂਗਰ ਆਦਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਕੜ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ. ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਮਿਲਣਾ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ.

ਕੰਪਨੀਆਂ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬੀਮਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਜ਼ਕਦੀਆਂ ਹਨ. ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਜੇਕਰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕੋਈ ਬਿਮਾਰੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੋਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਇਜ਼ਕ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ. ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਬੀਮੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਖਰਚ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੇ ਲਈ ਟਾਲ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ.

ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿ ਬੀਮਾ ਕਰਵਾਉਣ ਸਮੇਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕਿਡਨੀ ਵਿਚ ਪੱਥਰੀ ਹੈ. ਬੀਮਾ ਕਰਵਾਉਣ ਤੋਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਹੀ ਪੱਥਰੀ ਕੱਢਵਾਉਣ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਆਪਰੇਸ਼ਨ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹੋ. ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਆਪਰੇਸ਼ਨ ਦਾ ਖਰਚਾ ਬੀਮੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ.

ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਫੌਜ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਲਾਭ ਮਿਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ. ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਨਿੱਜੀ ਬੀਮਾ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ.

ਬੀਮਾ ਕਿੰਨੇ ਰੁਪਏ ਦਾ ਕਰਾਇਆ ਜਾਵੇ?

ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਹੋਈ ਜੋ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸ਼ੇਅਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ. ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੱਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਦਿਲਚਸਪ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਸਨ. ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈਸਾ ਲਗਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ. ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਸਪਤਾਲ ਇਸ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਉਲਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਜੋ ਬਿਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਦੱਸ ਕੇ ਲੰਮਾ-ਚੌੜਾ ਲਾਭ ਕਮਾਇਆ ਜਾਵੇ— ਜਿਵੇਂ ਮਹਿੰਗੇ ਅਤੇ ਬੇਲੋੜੇ ਟੈਸਟ ਕਰਵਾਉਣਾ, ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਗੈਸ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਵਾਲੇ ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਦਿਲ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਡਰ ਦਿਖਾ ਕੇ ਸਟੰਟ ਪਵਾ ਦੇਣਾ ਆਦਿ ਜਾਂ ਮਰੀਜ਼ ਦਾ ਏਦਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਰਚੀਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ.

ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁਝ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬਿਲਕੁਲ ਅਲੱਗ ਹੈ। ਉਹ ਹਸਪਤਾਲ ਵੀ ਲਾਭ ਕਮਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਰਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਟਰਿਚੀ ਜਾਓ। ਆਪਰੇਸ਼ਨ ਕਰਵਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਦਿੱਲੀ ਆ ਜਾਓ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਸਭ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾਉਣ ਤੋਂ ਸਸਤਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੰਜ ਸਿਤਾਰਾ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਦਾ ਖਰਚ ਸੋਚ ਦੀ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਵੀ ਪਾਰ ਹੈ, ਪਰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਧਨਾਢ ਲੋਕ ਇੱਥੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਤੁਹਾਡਾ ਜੋ ਸਵਾਲ ਸੀ, “ਬੀਮਾ ਕਿੰਨੇ ਦਾ ਕਰਾਇਆ ਜਾਵੇ” ਦਾ ਜਵਾਬ ਸ਼ਾਇਦ ਉੱਪਰ ਦੱਸੀ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਹਾਡਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਇਸ ਗੱਲ ‘ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ— ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਕਿੰਨੀ ਨਿੱਜੀ ਗੁਪਤਤਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ? ਜਿਵੇਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਇਕ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਡੀਲਕਸ ਕਮਰੇ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨੀਵੇਂ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਚੌਥਾਈ ਕਿਰਾਏ ਵਿਚ ਕਮਰਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ।

ਪਰ ਅਜੇ ਵੀ ਘਬਰਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੁਝ ਏਦਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਤਰੀਕੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੌਖੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਛੋਟੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਘੱਟ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇ ਲਈ ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਲੈ ਲਵੋ। ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ 15 ਲੱਖ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਲੈ ਲਵੋ। ਇਕ ਉਤਪਾਦ ਹੈ: “ਫੈਮਿਲੀ ਫਲੋਟਰ。” ਇਸ ਦਾ ਲਾਭ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਬਿਮਾਰ ਪਏ ਤਾਂ ਇਹ ਪਾਲਿਸੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਖਰਚ ਚੁੱਕਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਨਿਊਕਲਿਅਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਲਈ ਇਹ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੈ।

ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿ ਚਾਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ— ਮਾਂ-ਬਾਪ ਅਤੇ ਦੋ ਬੱਚੇ— ਇਕ 15 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਫੈਮਿਲੀ ਫਲੋਟਰ ਪਾਲਿਸੀ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਜਾਂ ਸਭ ਇਸ ਰਕਮ ਤਕ ਕਲੇਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਸਾਲ ਕੋਈ ਕਲੇਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰੀਮੀਅਮ ਭਾਰੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਕਲੇਮ ਜਿਸ ਸਾਲ ਹੋਇਆ, ਉਦੋਂ ਉਸ ਪਾਲਿਸੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਕਿਹੜੀ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦੀਏ?

ਇਹ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸਭ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਸਹੀ ਜਵਾਬ ਲੱਭਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਜਵਾਬ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਵਿੱਤੀ ਖੇਤਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਨਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦਣੀ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਵਿੱਤੀ ਸਹਿਯੋਗੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ।

ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਾਲਿਸੀਆਂ ਦੇ ਫਾਈਨ ਪ੍ਰਿੰਟ ਏਨੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਹਨ ਕਿ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ-ਸਮਝ ਕੇ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਭਰਿਆ ਕੰਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿੱਜੀ ਵਿੱਤ ਦੇ ਲਈ ਮੌਜੂਦ ਸਲਾਹ ਇਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ, “ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰ ਲਵੋ।” ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਹਸਪਤਾਲ ਜਾਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਹ ਕਿੰਨੀ ਸੁਵਿਧਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਥਰਡ ਪਾਰਟੀ ਏਜੰਟ (ਟੀ.ਪੀ.ਏ.) ਦੀ ਸਰਵਿਸ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ, (ਇੰਸੋਰੈਂਸ ਕੰਪਨੀਆਂ ਕਲੇਮ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਲਈ ਟੀ.ਪੀ.ਏ. ਫਰਮ ਨੂੰ ਹੀ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ) ਕਲੇਮ ਭੁਗਤਾਨ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਆਦਿ।

ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦਣ ਸਮੇਂ ਸਹਿ-ਭੁਗਤਾਨ (Co-pay) ਦੇ ਲਈ ਹਸਤਾਖਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੁਝ ਕੰਪਨੀਆਂ ਪੂਰਾ ਭੁਗਤਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਮਦਦ ਨਾ ਹੋਈ। ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਲਾਹ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਫ-ਸਾਫ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਈ ਪਾਲਿਸੀਆਂ ਏਦਾਂ ਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਸੀਂ ਹਸਪਤਾਲ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੇ। ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਜਾਨਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੰਪਨੀ ਕਲੇਮ ਭੁਗਤਾਨ ਕਿੰਨੇ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਟੀ.ਪੀ.ਏ. ਸੇਵਾਵਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਹਸਪਤਾਲ ਦਾ ਨੈਟਵਰਕ ਕਿੰਨਾ ‘ਕੁ ਵੱਡਾ’ ਹੈ?

ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸਭ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰੋ, ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਆਫਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੋ ਅਤੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਰਾਤ ਦਾ ਖਾਣਾ ਵੀ ਬਣਾਓ। ਮੁਸ਼ਕਲ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨੂੰ ਸੌਖਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ‘ਮਿੰਟ’ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ‘ਮੋਸਟ ਕੰਪ੍ਰੀਹੈਂਸਿਵ ਮੈਡੀਕਲ ਰੇਟਿੰਗ’ – “ਮਿੰਟ ਸਿਕੀਓਰ ਨਾਓ” ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ‘ਮਿੰਟ’ ਨੇ ਸਿਕੀਓਰ ਨਾਓ ਇੰਸੋਰੈਂਸ ਬ੍ਰੋਕਰਸ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਲਿਮਿਟਡ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਣਾ ਕੇ ਫਿਰ ਰੇਟਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਈਵਮਿੰਟ ਸਾਈਟ (livemint site) ‘ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਨਲਾਈਨ ਰੇਟਿੰਗ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਜ਼ਰੂਰ ਰੱਖੋ ਕਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸਸਤੀ ਪਾਲਿਸੀ ਚੰਗੀ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ਪਾਲਿਸੀ ਦੀ ਚੋਣ ਸਿਰਫ ਇਸੇ ਇਕ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਨਾ ਕਰੋ. ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਲਿਸੀ ਦੀ ਚੋਣ ਸਿਰਫ ਤਿੰਨ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ. ਇਕ- ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਲਾਭ ਦਿੰਦੀ ਹੈ? ਦੂਜਾ- ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦਾ ਪੈਮਾਨਾ ਕੀ ਹੈ? ਤੀਜਾ- ਕਲੇਮ ਭੁਗਤਾਨ ਦੇ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਜਗਾ ਕਿੰਨੀ ਹੈ? ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਪਾਲਿਸੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸਸਤੀ ਤੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਲਾਭ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਕੰਪਨੀ ਵੱਧ ਕਲੇਮ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਜਾਂ ਇਹ ਕਹੇ ਕਿ ਕਲੇਮ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਪਾਲਿਸੀ ਤੁਹਾਡੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ?

ਇਸ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੋਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ. ਇਹ ਮਸਲਾ ਤਕਨੀਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ. ਥੱਕ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾ ਛੱਡ ਦਿਓ. ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਣੇ ਰਹਿਓ. ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬੁੜਬੁੜਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਤੁਸੀਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਹੋਰ ਲਗਾ ਦੇਵੋ.

ਪ੍ਰੀਮੀਅਮ

ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣ ਲਓ... ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦ ਰਹੇ ਹੋ, ਉਸ ਵਕਤ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰੀਮੀਅਮ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ? ਜੀਵਨ ਬੀਮਾ ਕਰਾਉਣ ਸਮੇਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸਮਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਪੈਸਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. ਉੱਧਰ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਦਾ ਪ੍ਰੀਮੀਅਮ ਸਾਡੀ ਵੱਧਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵੱਧਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ. ਕੀਮਤ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੇ ਤੱਥਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ. ਬਾਕੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਅੱਜ ਕੀਮਤ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਜ਼ਰਦੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਫਰਕ ਹੈ? ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦਣ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪ੍ਰੀਮੀਅਮ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਸੱਠ-ਸੱਤਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚੋਗੇ, ਉਦੋਂ ਤਕ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਿੰਗੀ ਪਾਲਿਸੀ ਬਣ ਜਾਵੇ.

ਏਜੰਟ ਤੋਂ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਧਿਆਨ ਕਰ ਲਿਓ ਕਿ ਜੋ ਕੀਮਤ ਅੱਜ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਦਸ ਸਾਲ ਦਾ ਫਰਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੀਮਤ ਕਿੰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ? ਇਸ ਨੂੰ ਇੰਜ ਸਮਝੋ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦ ਰਹੇ ਹੋ ਤਾਂ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਇਹੀ ਪਾਲਿਸੀ ਸੱਠ-ਸੱਤਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੱਜ ਖਰੀਦ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਕੀ ਹੋਵੇਗੀ? ਜੇਕਰ ਉਹ ਟਾਲ-ਮਟੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਏਜੰਟ ਤੋਂ ਪਾਲਿਸੀ ਨਾ ਖਰੀਦੋ, ਕਿਉਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ

ਉਸ ਤੋਂ ਜੋ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦ ਰਹੇ ਹੋ, ਉਸ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹਰ ਸਾਲ ਕਮਿਸ਼ਨ ਮਿਲਦਾ ਰਹੇਗਾ. ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੁਭਾਉਣੀ ਕੀਮਤ ਦੱਸੇਗਾ. ਉਸ ਦੇ ਬਹਿਕਾਵੇ ਵਿਚ ਨਾ ਆਇਓ. ਤੁਸੀਂ ਏਦਾਂ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦੋ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਸਸਤੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹੋਵੋ, ਉਦੋਂ ਵੀ ਸਸਤੀ ਹੀ ਰਹੇ.

ਲਾਭ

ਅਸੀਂ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਇਸ ਲਈ ਖਰੀਦਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣਾ ਪਵੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਬੱਚਤ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਸਾ ਨਾ ਕਢਵਾਉਣਾ ਪਵੇ. ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਸੌਦਾ ਇਕਦਮ ਸਿੱਧਾ-ਸਾਧਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ. ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਸਾਲਾ ਪ੍ਰੀਮੀਅਮ ਦੇ ਰਹੇ ਓ, ਕਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਪਵੇ ਤਾਂ ਕੰਪਨੀ ਬਿੱਲ ਭਰ ਦਵੇਗੀ, ਪਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੰਭਲ ਕੇ. ਬੀਮਾ ਜਗਤ ਉਲਝਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਸੌਦਾ ਹੈ. ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀਆਂ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ (ਫਾਰਮ ਵਿਚ) ਏਦਾਂ ਦੀ ਇਬਾਰਤ ਲਿਖਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ. ਨੁਕਸਾਨ ਤੁਹਾਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ. ਬੀਮਾ ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਏਨੀ ਦੁਖਦ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਜਾਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ.

ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਾਲਿਸੀ ਤੋਂ ਇਹ ਅੱਠ ਲਾਭ ਤਾਂ ਮਿਲਣੇ ਹੀ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

1. ਜੋ ਪਾਲਿਸੀ ਤੁਸੀਂ ਖਰੀਦ ਰਹੇ ਹੋ ਦੇਖ ਲਵੋ ਉਸ ਵਿਚ 'ਸਹਿ-ਭੁਗਤਾਨ' ਜਿਹੀ ਧਾਰਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ. ਸਹਿ ਭੁਗਤਾਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰੇ ਬਿੱਲ ਦਾ ਕੁਝ % ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ." 'ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ' ਤੁਹਾਡਾ ਸੋਚਣਾ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ. ਹਾਂ, ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ 'ਸਹਿ-ਭੁਗਤਾਨ' ਵਿਚ ਕੁਝ ਰਾਹਤ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ. ਕਿਵੇਂ? ਇਸ ਦੀ ਚਰਚਾ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਰਾਂਗੇ. ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਾਂ 'ਸਹਿ-ਭੁਗਤਾਨ' ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਈਏ. ਤੁਸੀਂ 10% ਨੂੰ ਸਹਿ ਭੁਗਤਾਨ ਦੇ ਲਈ ਹਾਂ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹੋ. ਤੁਹਾਡਾ ਬਿੱਲ ਦੋ ਲੱਖ ਦਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇਣੇ ਪੈਣਗੇ. ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀ 1.8 ਲੱਖ ਜਾਂ 90% ਦਵੇਗੀ. ਪਾਲਿਸੀ ਏਦਾਂ ਦੀ ਲੱਭੋ ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਸਹਿ-ਭੁਗਤਾਨ' ਧਾਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ. ਆਪਣੇ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਕਹੋ ਉਹ ਬੀਮਾ ਦੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦੇਵੇ. ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇੰਟਰਨੈਟ ਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਸਹਿ-ਭੁਗਤਾਨ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਮਝ ਲਵੋ.

ਇਹ ਵੀ ਦੇਖ ਲਵੋ ਕਿ ਜੋ ਪਾਲਿਸੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੇਚੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ 'ਸਹਿ-ਭੁਗਤਾਨ' ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ. ਕੰਪਨੀ ਜਾਂ ਏਜੰਟ ਨੇ ਪਾਲਿਸੀ ਵੇਚਣ ਸਮੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਝੂਠ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ... ਇਸ ਦੇ ਸਬੂਤ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ.

ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਈ-ਮੇਲ ਰਾਹੀਂ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਓ. ਇਸ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਲਿਖਤੀ ਸਬੂਤ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. ਸਿਹਤ ਸੰਕਟ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਾਲਿਸੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਸੀ, 'ਸਹਿ-ਭੁਗਤਾਨ' ਧਾਰਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ.

2. *ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਬਿਮਾਰੀ ਸੀ* ਇਸ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਖੋ. ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦਦੇ ਸਮੇਂ ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਬਿਮਾਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਖਰਚ ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀ ਨਹੀਂ ਦਵੇਗੀ. ਖਰੀਦਦੇ ਸਮੇਂ ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਬਿਮਾਰੀ ਹੈ ਜਾਂ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਲੱਛਣ ਹਨ, ਸੱਟ ਲੱਗੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬੀਮਾ ਨਿਯਮਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀ ਚਾਰ ਸਾਲ ਤਕ ਉਸ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮਨਾਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ.

ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਕਿਡਨੀ ਵਿਚ ਕੰਕਰ ਪਾਏ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਹੀ ਤੁਸੀਂ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦਦੇ ਹੋ, ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਰੇਸ਼ਨ ਕਰਾਉਣਾ ਪੈ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕੰਪਨੀ ਆਪਰੇਸ਼ਨ ਦਾ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਦਵੇਗੀ. ਹਾਂ, ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਕੇ ਪੈਸਾ ਦੇ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ. ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਉਸ ਦੀ ਮਿਆਦ ਕਿੰਨੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਜਾਂਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਲਵੋ. ਇਕ ਚੇਤਾਵਨੀ, ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਬਿਮਾਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਮਿਲਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ. ਕੁਝ ਕੰਪਨੀਆਂ ਇਸ ਧਾਰਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੇਲੋੜੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ. ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੇਕਰ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦਦੇ ਸਮੇਂ ਭੂਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਜੋ ਵੀ ਬਿਮਾਰੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰਹੀ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਉਸ

ਨੂੰ ਲੁਕਾਓ ਨਾ, ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਦੱਸ ਦੇਵੋ. ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪੈਸਾ ਨਾ ਦੇਣਾ ਪਵੇ, ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਕੰਪਨੀ ਇਸ ਧਾਰਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ.

ਮਿੰਟ ਦੀ ਇਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਅਜਿਹਾ ਇਕ ਕੇਸ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਈ ਸੀ. ਇਕ ਗਰਭਵਤੀ ਔਰਤ ਬੁਖਾਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਈ. ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਬੁਖਾਰ ਵਿਚ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਗਰਭ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਈ. ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਪੈਸਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਮਨਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਗਰਭ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਿਮਾਰੀ ਪਾਲਿਸੀ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ.

3. *ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦਣ ਸਮੇਂ ਦੇਖ ਲਵੋ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਬਿਮਾਰੀ ਮਿਆਦ ਧਾਰਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ.*

ਕੁਝ ਕੰਪਨੀਆਂ ਤੀਹ ਤੋਂ ਨੱਬੇ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਕਿਸੇ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਲਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀਆਂ. ਹਰਨੀਆਂ ਜਾਂ ਅੱਖ ਦਾ ਮੋਤੀਆ ਜਿਹੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਲਈ ਸੀਮਾ ਮਿਆਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ. ਇਸ ਧਾਰਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਆਪਣੇ ਏਜੰਟ ਤੋਂ ਲੈ ਲਵੋ. ਪਾਲਿਸੀ ਉਹ ਲਵੋ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਿਮਾਰੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਖਰਚਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਬਿਮਾਰੀ ਮਿਆਦ ਨਾ ਹੋਵੇ.

4. *ਤੁਹਾਡੀ ਪਾਲਿਸੀ ਵਿਚ 'ਉਪ ਮਿਆਦ' ਜਾਂ ਅਨੁ-ਸੀਮਾ ਧਾਰਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰ ਲਵੋ. ਮੇਰੀ ਇਕ ਦੋਸਤ ਗੋਡਿਆਂ ਦੇ ਅਪ੍ਰੈਸ਼ਨ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਇਕ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹਿੰਗੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਈ. ਉਸ ਕੋਲ ਚਾਰ ਲੱਖ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਸੀ. ਉਸ ਨੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਇਕ ਡੀਲਕਸ ਕਮਰਾ ਲੈ ਲਿਆ. ਇਕ ਦਿਨ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ 8000 ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਸੀ. ਭੁਗਤਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਕਮਰੇ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਦੇਣ ਤੋਂ ਮਨਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ. ਉਸ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਵਿਚ 1% "ਉਪ ਮਿਆਦ" ਧਾਰਾ ਸੀ. ਕਮਰੇ ਦੇ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਲਈ ਕੁਲ ਬੀਮਾ ਰਕਮ ਦਾ 1% ਹੀ ਕੰਪਨੀ ਦਵੇਗੀ. ਉਸ ਦਾ ਬੀਮਾ ਚਾਰ ਲੱਖ ਦਾ ਸੀ. ਇਸ ਲਈ ਕਮਰੇ ਦਾ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਹਰ ਦਿਨ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਪੈਸਾ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ. ਏਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਾਕੀ ਬਿੱਲ*

ਉੱਤੇ ਵੀ ਕਮਰੇ ਦੇ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਪੈਸੇ ਕੱਟ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ. ਕਈ ਹਸਪਤਾਲ ਕਮਰੇ ਦੇ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਬਿੱਲ ਵਧਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ.

ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ 'ਉਪ-ਮਿਆਦ' ਧਾਰਾ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ. 'ਉਪ-ਮਿਆਦ' ਧਾਰਾ ਕੰਪਨੀ ਨੂੰ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਖਾਸ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਲਈ ਕਿੰਨਾ ਪੈਸਾ ਦੇਣ. ਅਸੀਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਲਿਮਟਾਂ ਨੂੰ ਕਮਰੇ ਦੇ ਕਿਰਾਏ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ. ਕਮਰੇ ਦੇ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਵੀ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾ ਹੈ— ਕਮਰੇ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਜਾਂ ਕਮਰੇ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ. ਕਮਰੇ ਦੇ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰ ਹਰ ਦਿਨ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਪੈਸੇ ਦਵੇਗੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਕਿ ਕੰਪਨੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਕਮਰੇ ਦਾ ਪੈਸਾ ਦਵੇਗੀ. ਪੰਜ ਸਿਤਾਰਾ ਸਿਹਤ ਦੁਕਾਨਾਂ (ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਤਾਂ ਅਜੇ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ) ਵਿਚ ਕਮਰੇ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ. ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਜ਼ਰੂਰ ਰੱਖੋ ਕਿ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਮਰੇ ਦੇ ਕਿਰਾਏ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ. ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗਾ ਕਮਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀ ਜੋ ਦਵੇਗੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ.

ਪਾਲਿਸੀ ਅਜਿਹੀ ਖਰੀਦੋ, ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਉਪ-ਮਿਆਦ' ਧਾਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ.

5. ਬਾਹਰ ਰੱਖੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਵੋ. ਪਾਲਿਸੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਬੀਮਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ. ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ, ਗਰਭ ਅਤੇ ਕਾਸਮੈਟਿਕ ਸਰਜਰੀ ਇਹ ਸਭ ਬਾਹਰ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ. ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ, ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਖਰੀਦਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਕਰ ਲਵੋ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਬਾਹਰ ਹਨ. ਪ੍ਰੈਸ਼ਾਨੀ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੰਪਨੀ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਦੇ ਵੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ. ਇਕ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਕੈਂਸਰ ਦੇ ਮਹਿੰਗੇ ਟੀਕੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਲੇਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ. ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਔਕੜਾਂ ਹੀ ਔਕੜਾਂ ਹਨ.

6. ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦੀ ਕਿਹੜੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੀਮਾ ਕਵਰ ਕਰਦਾ ਹੈ?

ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਫ਼ੀਸ, ਟੈਸਟ, ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਕਲੇਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ. ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਲਈ ਗੋਡਾ ਬਦਲਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਸਰਜਰੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਐਮ.ਆਰ.ਆਈ. ਦਾ ਖਰਚ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਫਿਜ਼ੀਓਥੈਰੇਪੀ ਦੇ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਕਲੇਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ. ਪਹਿਲਾਂ ਪਤਾ ਕਰ ਲਵੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਪਾਲਿਸੀ ਇਸ ਖਰਚ ਨੂੰ ਜੋੜਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ. ਜੇਕਰ ਹਾਂ ਤਾਂ, ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਕਰੋ ਕਿ ਅਸਲ ਰਕਮ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਪੈਸਾ ਮਿਲੇਗਾ?

7. ਕੁਝ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਚੌਢੀ ਘੰਟੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਬੱਸ ਦਿਨ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਜਾਂ ਪੱਟੀ ਕਰਵਾਉਣ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ. ਏਦਾਂ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈ ਲਵੋ. ਜਿਵੇਂ ਮੋਤੀਆ ਬਿੰਦ ਦਾ ਆਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਜਾਂ ਲਿਗਾਮਿੰਟ ਦਾ ਫਟ ਜਾਣਾ. ਅਜਿਹੀਆਂ 130 ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਕੰਪਨੀ ਕਵਰ ਕਰਦੀ ਹੈ. ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਲਵੋ ਕਿ ਕਿੰਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਪਨੀ ਕਿੰਨਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਦਿਨ ਰਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ.

8. ਬੀਮਾ ਫਾਰਮ ਵਿਚ ਇਕ 'ਨੋ-ਕਲੇਮ-ਬੋਨਸ' ਦੀ ਲਿਸਟ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ. ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪਰਖ ਲਵੋ.

ਜੇਕਰ ਇਕ ਸਾਲ ਤਕ ਤੁਸੀਂ ਕੰਪਨੀ ਤੋਂ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ. ਇਸ ਨੂੰ ਨੋ-ਕਲੇਮ ਬੋਨਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ. ਇਸ ਵਿਚ ਕੰਪਨੀ ਤੁਹਾਡੀ ਵਿੱਤੀ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰੀਮੀਅਮ ਦੇ ਨਾਲ 10% ਵਧਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ. ਮੰਨ ਲਵੋ, ਪੰਝੀ ਹਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰੀਮੀਅਮ 'ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਪੰਦਰਾਂ ਲੱਖ ਦਾ ਬੀਮਾ ਹੈ. ਇਕ ਸਾਲ ਤਕ ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਕਲੇਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਸੀ ਪ੍ਰੀਮੀਅਮ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡਾ ਬੀਮਾ ਕਵਰ ਸਾਢੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਲੱਖ ਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ.

ਦਾਅਵਾ

ਇਕ ਚੰਗੀ ਪਾਲਿਸੀ ਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਖੋਜ ਉਸ ਵਕਤ ਖਤਮ ਹੋਵੇਗੀ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸਮਝ ਲਵੋਗੇ ਕਿ ਕੰਪਨੀ ਕਲੇਮ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੂਰਸੰਚਾਰ ਕੰਪਨੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਖਰੀਦਦੇ ਹੋ, ਖਰੀਦਦੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਇਹ ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਕੰਪਨੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਿਹਤ ਪਾਲਿਸੀ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਉਦੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਲੇਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪੂਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕੱਟ-ਵੱਢ ਕੇ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਿਰਿਆ ਸੌਖੀ ਹੈ ਜਾਂ ਔਖੀ?

ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦਦੇ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਲਦੀ ਮਿਲਦੀ ਨਹੀਂ। ਰੈਗੂਲੇਟਰੀ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਬਣਾ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਕਿ ਖਪਤਕਾਰਾਂ ਲਈ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਬੀਮਾ ਖਰੀਦਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਏਜੰਟ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੇ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈ ਲੈਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

1. ਕੰਪਨੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਕਿੰਨੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦਾ ਸਹੀ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ?

ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਕੰਪਨੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ 100 ਦਾਅਵਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ 95 ਦਾਅਵਿਆਂ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਕੰਪਨੀ ਤੋਂ ਬੀਮਾ ਨਾ ਖਰੀਦੋ। ਦਾਅਵਿਆਂ ਦਾ ਖੇਡ ਬਹੁਤ ਜਟਿਲ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੰਪਨੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਗਰੁੱਪ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦਾਅਵਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਗਰੁੱਪ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦਾਅਵੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦਾਅਵਾ ਉਤਪਾਦ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ ਨਾ ਕਿ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

2. ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਕੋਲ ਦਾਅਵਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਲੱਭੋ। ਏਦਾਂ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਲੱਭੋ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾਅਵਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤੀਹ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹੋਣ।

ਜੇ ਕੰਪਨੀ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਵੇਚੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪਾਲਿਸੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਫੜਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹੋ। ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਇਹ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ

ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਹ ਮਿਲੇ ਕਿ ਕਿੰਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦੀ. ਕਿੰਨਿਆਂ ਨੇ ਦਾਅਵੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ. ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹੋ, ਦੇਖ ਲਵੋ ਉਸ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ ਹੋਵੇ.

ਓਹ! ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਲਈ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਕਮਾਲ ਦਾ ਸਬਰ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ. ਜੇਕਰ ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਿਰਿਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਤਾਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ 'ਮਿੰਟ' ਦੀ 'ਸਿਕਿਓਰ ਨਾਓ ਮੈਡੀਕਲ ਰੇਟਿੰਗ' ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਦੇਖ ਲਵੋ. ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਤੁਸੀਂ ਖਰੀਦਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਇਸ ਦੀ ਬਰੀਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਪੈਰਾਮੀਟਰ ਨੂੰ ਦੇਖੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਤਾਂ ਮਿਲ ਗੇ ਜਾਣਗੇ.

ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ.

ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੀਮਾ ਕਵਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?

ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਸਹਿਕਰਮੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਮੁਕਤ ਮਿਆਦ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬੀਮਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ. ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਏਦਾਂ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸਤਰੀ-ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਬੀਮਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਕਦੇ ਭੁਗਤਾਨ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣਾ ਦਾਅਵਾ ਪੇਸ਼ ਹੀ ਨਾ ਕਰਨ. ਕੁਝ ਕੰਪਨੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀ ਗ੍ਰਸਤ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਬੀਮਾ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀਆਂ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵਿਚਕਾਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਹਾਸੋ-ਹੀਣੀ ਮਿਆਦ ਤਕ ਲੰਮਾ ਖਿੱਚ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ. ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡੀ ਵੀ ਇਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬੀਮਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਠਹਿਰੋ, ਨਿਰਾਸ਼ ਨਾ ਹੋਵੋ. ਹੁਣ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਬਦਲ ਮੌਜੂਦ ਹਨ.

ਤੁਸੀਂ ਉਪ-ਮਿਆਦ, ਸਹਿ-ਭੁਗਤਾਨ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਰੱਖੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਬੇਦਖਲੀ ਮਿਆਦ ਦੇ ਨਾਲ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ. ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਉਪ-ਮਿਆਦ ਵਿਚ ਕੰਪਨੀ ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਲਈ ਹੀ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ. ਕਮਰੇ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਰ ਖਰਚੇ ਵੀ ਇਕ ਸੀਮਾ ਤਕ ਹੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ. ਸਹਿ-ਭੁਗਤਾਨ ਵਿਚ

ਤੁਸੀਂ ਖਰਚੇ ਨੂੰ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਵੰਡਣਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹੋ. ਇਕ ਬੇਦਖਲੀ ਦੀ ਮਿਆਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਕੰਪਨੀ ਆਪਣੇ ਦਾਅਵੇ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ.

ਇਹ ਸਾਰੇ ਤੱਥ ਸੀਮਤ ਹਨ, ਪਰ ਬੀਮਾ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਚੰਗੇ ਹੀ ਹਨ. ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਵਿਅਕਤੀ ਬੀਮਾ ਪਾਲਿਸੀ 'ਤੇ ਜੋ ਖਰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰੀਮੀਅਮ ਰਕਮ ਦੇਣੀ ਪਵੇਗੀ, ਪਰ ਕੁਝ ਤਾਂ ਮਿਲੇਗਾ ਹੀ.

ਆਪਣੇ ਸਹਿਕਰਮੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ— ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਲੈਣ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਹੋ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਲੰਮੀ ਮਿਆਦ ਦੇ ਉਤਪਾਦ— ਜਿਵੇਂ ਮਿਊਚਲ ਫੰਡ ਵਿਚ ਵਿਵਸਥਿਤ ਅਤੇ ਨਿਯਮਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੈਸਾ ਲਗਾਓ (ਮਿਊਚਲ ਫੰਡ ਦੇ ਬਾਰੇ ਨੌਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਆਪਾਂ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਬਿਠਾ ਲਵੋ ਕਿ ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਸਿਹਤ 'ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਨ ਦਾ ਪੈਸਾ ਹੈ. ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਪੰਜ ਲੱਖ ਦਾ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਦਸ ਲੱਖ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ. ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀ ਉੱਤੇ ਵੱਡਾ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਪੈਸਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰ ਦੇਣਾ.

ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਕੀ ਕਰਨ?

ਪੈਂਹਠ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਦੇ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਕ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਤਕ ਦਾ ਬੀਮਾ ਕਰਵਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਪਿਆ ਹੈ. ਇਹ ਬੀਮਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਦੋਂ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਇਲਾਜ ਏਨਾ ਮਹਿੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੰਜ ਸਿਤਾਰਾ ਹਸਪਤਾਲ ਸਨ. ਅੱਜ ਦੀ ਮੁਦਰਾ-ਸਫ਼ੀਤੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਸਾ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੈ. ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀਆਂ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬੀਮਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਝਿਜਕਦੀਆਂ ਹਨ. ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਕੀ ਕਰਨ? ਇਕ 'ਟਾਪ-ਅਪ' ਯੋਜਨਾ ਹੈ. ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਚੁਣ ਕੇ ਤੁਹਾਡਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਚੱਕਰ ਵੱਡਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ.

ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝੋ— ਇਹ ਅਜਿਹੀ ਪਾਲਿਸੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਲਾਭ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਪੈਸਾ ਚੁਕਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਿਲੇਗਾ. ਮੰਨ ਲਵੋ, ਤੁਹਾਡੀ ਮੌਜੂਦਾ ਪਾਲਿਸੀ ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਹੈ. ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ 'ਟਾਪ-ਅਪ' ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਪੰਜ ਲੱਖ ਦਾ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦ ਲੈਂਦੇ ਹੋ. ਇਹ ਪੰਜ ਲੱਖ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਖਰਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਮਿਲੇਗਾ. ਤੁਹਾਡਾ ਬਿੱਲ

ਚਾਰ ਲੱਖ ਦਾ ਹੈ, ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪਾਲਿਸੀ ਤੋਂ ਖਰਚ ਕਰੋਗੇ, ਇਕ ਲੱਖ ‘ਟਾਪ-ਅਪ’ ਪਾਲਿਸੀ ਤੋਂ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਏਗਾ.

ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋ ਵਾਰ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਵਾਰ ਦੋ-ਦੋ ਲੱਖ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਰਾ ਖਰਚ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿੱਕਲ ਜਾਵੇਗਾ. ਜੇਕਰ ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖਰਚ ਕੱਢੀ ਗਈ ਰਕਮ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਹੀ ਤੁਸੀਂ ‘ਟਾਪ ਆਪ’ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਦਾਅਵਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ. ਜਾਂਚ ਕਰਕੇ ਹੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ‘ਟਾਪ ਅਪ’ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦਣਾ. ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ‘ਟਾਪ ਅਪ’ ਬੀਮਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਫਿਰ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਹੀ ਫਰੋਲਣੀ ਪਵੇਗੀ. ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਏਨਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਦੇਖੋ. ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਦਫ਼ਤਰ ਦੇ ਗਰੁੱਪ ਬੀਮਾ ਯੋਜਨਾ ਵਿਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜੋੜ ਸਕਦੇ ਹਨ.

ਗੰਭੀਰ ਬਿਮਾਰੀ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦੁਰਘਟਨਾ

ਕੀ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦਦੇ ਸਮੇਂ ਗੰਭੀਰ ਬਿਮਾਰੀ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦੁਰਘਟਨਾ ਬੀਮਾ ਖਰੀਦਣਾ ਸਹੀ ਹੋਵੇਗਾ? ਹਾਂ, ਕੈਂਸਰ ਜਿਹੀ ਗੰਭੀਰ ਬਿਮਾਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿਨ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਪਰ ਉਸ ‘ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਖਰਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇਗਾ. ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾ ਰਹੇ. ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਵਿਚ “ਗੰਭੀਰ ਬਿਮਾਰੀ ਬੀਮਾ” ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ. ਤੁਹਾਡੇ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਵਿਚ ਦਰਜ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਾਲਿਸੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉੱਕਾ-ਪੁੱਕਾ ਪੈਸਾ ਦੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ.

ਕੁਝ ਪਾਲਿਸੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੰਭੀਰ ਵੀਹ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤਕ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ— ਜਿਵੇਂ ਕੈਂਸਰ, ਕਿਡਨੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ, ਕਿਸੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ, ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਲ ਜਾਣਾ, ਲੀਵਰ ਅਤੇ ਫੇਫੜਿਆਂ ਦੀ ਅਤਿ ਨਾਜ਼ੁਕ ਹਾਲਤ ਆਦਿ. ਦਸ ਲੱਖ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਤੇ ਲਗਭਗ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਤਕ ਦਾ ਖਰਚ ਆਵੇਗਾ. ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਕੰਪਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਹੋਵੇਗੀ. ਖਰੀਦਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸਿਹਤਮੰਦ ਹੈ ਜਾਂ ਬਿਮਾਰ, ਉਸ ਨੇ ਪਾਲਿਸੀ ਤੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਕੀਮਤ ਇਸ ਉੱਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰੇਗੀ.

ਮੌਜੂਦਾ ਪਾਲਿਸੀ ਦਾ ਨਵੀਨੀਕਰਨ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸ ਵਿਚ 'ਰਾਈਡਰ' ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ. 'ਰਾਈਡਰ' ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਮੌਜੂਦਾ ਪਾਲਿਸੀ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੋਰ ਖਰਚ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਚੱਕਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. 'ਰਾਈਡਰ' ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਸੁਝਾਅ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਆਮ ਬੀਮਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਸਿਰਫ ਦੁਰਘਟਨਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਾਲਿਸੀ ਹੀ ਖਰੀਦੋ. ਇਸ ਬੀਮੇ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਵੱਡਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਤੁਸੀਂ ਮੌਲਿਕ ਪਾਲਿਸੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਵੀ ਦਿਓ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ.

ਹੁਣ ਤਕ ਤੁਹਾਡੀ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਹਰ ਕੋਣ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦੁਰਘਟਨਾ ਪਾਲਿਸੀ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਵਚ ਪਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ. ਕਿਸੇ ਦੁਰਘਟਨਾ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੇ ਲਈ ਕਾਰਜ ਸ਼ਕਤੀ ਗਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਇਹ ਪਾਲਿਸੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਕਮੁਸ਼ਤ ਪੈਸਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦੁਰਘਟਨਾ ਪਾਲਿਸੀ ਚਾਰ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦੀ ਹੈ: ਮੌਤ, ਸਦਾ ਲਈ ਅਪੰਗ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਸਥਾਈ ਅੰਸ਼ਕ ਅਪੰਗਤਾ ਜਾਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲਈ ਪੂਰਾ ਅਪੰਗ ਹੋ ਜਾਣਾ.

ਮੌਤ ਜਾਂ ਸਥਾਈ ਅਪੰਗਤਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੂਰਾ ਪੈਸਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. ਸਥਾਈ ਅੰਸ਼ਕ ਅਪੰਗ ਹੋਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਬੀਮਾ ਰਕਮ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ, ਅਸਥਾਈ ਜਾਂ ਪੂਰੀ ਅਪੰਗਤਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਕ ਸੌ ਚਾਰ ਹਫ਼ਤੇ ਤਕ, ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੈਸਾ ਮਿਲੇਗਾ.

ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਮਹਿੰਗੀ ਪਾਲਿਸੀ ਖਰੀਦੋ, ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਲਈ ਕਿੰਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ? ਇਕ ਬੁੱਢੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿੰਨੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ? ਸੜਕ 'ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਲਈ ਹੈਲਮੇਟ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਏਗਾ ਜਾਂ ਸੀਟ ਬੈਲਟ ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਬਖਤਰਬੰਦ ਗੱਡੀ? ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰੇਗਾ. ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਹੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਖਤਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨਾ ਖਰਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ?

ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਰਹੀ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ-ਪੜ੍ਹਦੇ ਥੱਕ ਚੁੱਕੇ ਹੋ! ਓਹ ਭਾਈ! ਥੱਕ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਗਈ ਹਾਂ ਇਹ ਦੱਸਦੇ-ਦੱਸਦੇ ਕਿ ਇਕ ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਯੋਜਨਾ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਹਨ. ਇਹ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ. ਇਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹਿੱਸੇ ਹਨ. ਬੀਮਾ ਚੁਣਨ ਦੇ ਲਈ ਤੁਸੀਂ 'ਮਿੰਟ' ਸਿਕਿਓਰ-ਨਾਓ ਮੈਡੀਕਲ-ਰੇਟਿੰਗ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਚੰਗਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵਿੱਤੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਲਵੋ.

ਹੁਣ ਤਕ ਇਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜੋ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੁਸੀਂ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਹੈ. ਦੇਖੋ ਕਿ ਸਲਾਹਕਾਰ ਉਸ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ. ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਜੇਕਰ 'ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦ' 'ਉਪ ਸੀਮਾਵਾਂ', ਦਾਅਵੇ ਅਤੇ 'ਉਡੀਕ ਸਮਾਂ' ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਲਾਹਕਾਰ ਲੱਭੋ.

ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਲਹਿਜੇ ਤੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀਆਂ 'ਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵੀ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ. ਇਹ ਭਰੋਸਾ ਇੰਜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟਿਆ. ਕਈ ਸਾਲ ਮੈਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖੇ 'ਚ ਰੱਖ ਕੇ ਫਸਾਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬੇਈਮਾਨੀ 'ਤੇ ਉੱਤਰ ਆਈਆਂ. ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਇਹ ਸਮਝ ਲਵੋ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਵਿਚ ਸਚਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ.

ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਦੀ ਨੀਅਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੈਸਾ ਨਾ ਦੇਣਾ ਪਵੇ. ਇਕ ਚੰਗਾ ਸਲਾਹਕਾਰ ਜਾਂ ਬੀਮਾ ਏਜੰਟ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਹੀ ਰਾਹ ਦਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ. ਬੀਮੇ ਦੀਆਂ ਜਟਿਲ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਪਾਰ ਹੋਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਅਸੰਭਵ ਵੀ ਹੈ. ਸਾਡੀ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦੋਵੇਂ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕੇ ਹਨ. ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਦੀ ਯੋਗ ਦੇਖਭਾਲ ਦੇ ਲਈ, ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਲੋਕ ਪੂਰੇ ਭਰੋਸੇ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਵੱਲ ਦੌੜਦੇ ਹਨ. ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਕਿ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਅਤੇ ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਸਹੀ ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਵੱਲ ਧੱਕਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ.

ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਧਿਰਾਂ ਦਾ ਕੁਤਰਕ

ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ੌਂਕੀ

ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸੰਗਰੂਰ ਲੋਕ ਸਭਾ ਹਲਕਾ ਤੋਂ ਸਾਂਸਦ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਦੇ 'ਸ਼ਹੀਦ' ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਆਏ ਬਿਆਨ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗ਼ਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਭਾਰਿਆ ਗਿਆ) ਨੇ ਸ਼ੋਸਲ ਮੀਡੀਆ ਸਮੇਤ ਰਾਜਨੀਤਕ ਗਲਿਆਰਿਆਂ ਅੰਦਰ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਭਖਵੀਂ ਬਹਿਸ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸ. ਮਾਨ ਦਾ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਖ਼ਿਆਲ ਕਿਸੇ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 'ਅੱਤਵਾਦੀ' ਕਹਿਣ ਦੇ ਕਥਿਤ ਦੋਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਅਦਾਲਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਰੀ ਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਇਹ ਮੁਆਮਲਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਮ ਆਦਮੀ ਪਾਰਟੀ ਲਈ ਉਭਾਰਨਾ ਫ਼ਾਇਦੇਮੰਦ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਨੇ ਸ. ਮਾਨ ਉੱਪਰ ਨਿੱਜੀ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਬੱਝਵਾਂ ਹਮਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਪਿਛਲੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬੈਕਫੁੱਟ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਆਮ ਆਦਮੀ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਰਾਹਤ ਦਾ ਸਾਹ ਮਿਲਿਆ, ਬਲਕਿ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਨਜ਼ਲਾ ਝਾੜਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਸ. ਮਾਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਚੱਲੀ ਇਸ ਬਹਿਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਮਸਲਿਆਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਹਿੰਦੂਤਵੀ/ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਲਈ ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸਮੂਹ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਤੇ ਲਿਬਰਲ ਧਿਰਾਂ ਇਕ ਮੰਚ 'ਤੇ ਆ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਰਚੇ 'ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ' ਦੇ ਸ. ਮਾਨ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਲਏ ਗਏ ਪੈਂਤੜੇ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

'ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ' (ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਮਾਰਕਸੀ ਧਿਰ ਆਪਣੇ ਦੂਜੇ ਮੰਚ 'ਲਲਕਾਰ' ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਸ. ਮਾਨ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਅਭੱਦਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤ ਚੁੱਕੀ ਹੈ) ਨੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੁਆਮਲੇ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲਬਾਤ ਰੱਖਦਿਆਂ ਬੇਹੱਦ ਸਤਹੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਪਿਛਾਖੜੀ ਤਾਕਤਾਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤਾਂ ਵਲੋਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਇਸ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰਾਜਸੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਕਾਰਨ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਪੇਤਲੀ ਸਮਝ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਿਧਾਂਤਕ ਆਧਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਉਕਤ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ 'ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ' ਦੇ ਲੇਖਕ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ

ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਛਾਖੜੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ. ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਰਤਾਰੇ, ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮਝ ਦਾ ਬੇਹੱਦ ਨਿਮਨ ਕਿਸਮ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੀ ਸਮਝ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਕਦੀ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਵੰਦਵਾਦਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਨਹੀਂ ਪਹਿਨਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ. ਮਾਰਕਸ ਖੁਦ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਨਿਮਨ ਪੱਧਰ ਦੇ ਭੇਦਾਂ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮਝ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇੱਥੇ ਸਥਿਤੀ ਉਲਟ ਹੈ. ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਹੱਕੀ ਵਾਰਿਸ ‘ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ’ ਸਮੂਹ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਪਿਛਾਖੜੀ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਜੋ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ, ਉਹ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਹਨ. ਹਾਲਾਂਕਿ ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਆਖਣ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਤੋਂ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਜਾਣੂੰ ਹਾਂ, ਤੇ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੀਆਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣਾ ਇਹ ਬੇਤੁਕਾ ਤਰਕ ਛੱਡਣ ਲਈ ਕਦੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਰੇਤ ਦਾ ਮਹਿਲ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਮਹਿਜ਼ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਸ਼ਬਦ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ.

ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਜਾਂ ਸੋਵੀਅਤ ਸਮਾਜਵਾਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਏ ਹੋਏ ਭਾਰਤੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀ ਇਕ ਬੌਧਿਕ ਤਰੁੱਟੀ ਇਹ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਪੰਚ ਦੀਆਂ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ ਅਧੀਨ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਜਾਂ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਵਰਗ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ‘ਦੁਸ਼ਮਣ’ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮੂਹ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧਾਂ ਜਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਸਪਸ਼ਟ/ਅਸਪਸ਼ਟ ‘ਦੁਸ਼ਮਣ’ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਜਾਂ ਵਰਤਾਰਾ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ’ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ’ਕੁ ਅਪਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚੱਲਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ.

ਭਾਵੇਂਕਿ ਆਪਣੇ ਬੌਧਿਕ ਗਲਬੇ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਰੇਦਾਰੀ ਦੇ ਇਕ ਲੰਮੇ ਦੌਰ ’ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਸਿਰਜ ਲਿਆ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਉਕਤ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਤਥਾਕਥਿਤ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੜਾਈਆਂ, ਰਾਹਾਂ ਜਾਂ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਧਿਰਾਂ “ਫਿਰਕੂ” ਆਖਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਅਨੁਸਰਨ ਖੁਦ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਅੰਦਰ “ਲਾਜ਼ਮੀ” ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ.

“ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ” ਗਰੁੱਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਹੋਰਨਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਸਾਮਾਨ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਨੂੰ “ਫਿਰਕੂ” ਆਖਦੇ ਹੋਏ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਸੰਬੰਧੀ “ਦੋਸ਼ੀ” ਸਮਝਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਖੈਰ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰੇ ਹੀ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਤੇ ਦਿੱਖ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸਮਝ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਾਠਕ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣ ਲੈਣ ਕੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਜਿਸ “ਫਿਰਕੂ” ਲਕਬ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਭੰਡੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸੇ ਫਿਰਕੂਪਣ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸੀ ਚਿੰਤਕ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਆਏ ਹਨ. ਹਾਲਾਂਕਿ ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਤੇ ਮਾਰਕਸੀ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਵਖਰੇਵਾਂ ਹੋਣ ਬਾਬਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹਾਂ.

ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ” ਜਾਂ “ਅੱਤਵਾਦ” ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੋਸ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਾਮਰੇਡ ਧਿਰਾਂ ਬੜੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਨਾਲ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਜਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਸੇ ਅੱਤਵਾਦ ਦੇ ਇਕ ਸੰਗਠਿਤ ਤੇ ਵਡੇਰੇ ਸਰੂਪ ਬਾਰੇ ਲੈਨਿਨ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਹਿਤ ਅੱਤਵਾਦ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣਾ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ. ਇਹੀ ਨਹੀਂ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਲੈਨਿਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਬਾਲਸ਼ਵਿਕਾਂ ਨੇ “ਪੀਪਲਜ਼ ਵਿਲ” ਨਾਮ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਮੁਤਾਬਿਕ ਅੱਤਵਾਦ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਮੰਨਿਆ ਸੀ.

ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ “ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ” ਵਾਲੇ “ਬੌਧਿਕ” ਵੀਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨਾ 'ਕੁ ਗਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਹ ਜਿਸ ਫਾਸੀਵਾਦ ਤੇ ਨਾਜ਼ੀਵਾਦ ਦਾ ਡਮਰੂ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਸੇਕਣ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨਾਜ਼ੀਵਾਦ ਜਾਂ ਫਾਸੀਵਾਦ ਬਾਰੇ ਖੁਦ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀ ਕੀ ਸਮਝ ਸੀ, ਪਰ ਪਾਠਕ ਇਹ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਨੋਟ ਕਰ ਲੈਣ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਰਿਚਰਡ ਪਾਈਪਸ ਨੇ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਮੁਸੋਲਿਨੀ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਲੈਨਿਨ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸੀ.

ਏਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਹਿਟਲਰ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਆਖਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਤੰਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵਰਤਿਆ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੈ.

ਆਪਣੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਚ ਮੁਸੋਲਿਨੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਅਤੇ ਫਾਸੀਵਾਦੀਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਾਂਝ ਬੇਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਬੌਧਿਕ ਸਾਂਝ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ.

ਇਹ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਇਟਲੀ ਦੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਵਿਚਾਰਕ ਤਾਲਿਆਤੀ ਨੇ ਸਾਲ 1935 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਲੈਨਿਨ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਮੁਸੋਲਿਨੀ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮਾਨਤਾ ਹੈ. ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਲੋਕਤੰਤਰ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹਨ. ਇਸ ਲਈ ਮੁਸੋਲਿਨੀ ਦਾ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਬਿਲਕੁਲ ਸੱਚਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਲੈਨਿਨ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲੈ ਕੇ ਹੀ

ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਟ੍ਰਾਂਟਸਕੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੁਸੋਲਿਨੀ ਸਾਡਾ ਇਕ ਬਿਹਤਰੀਨ ਚੇਲਾ ਹੈ।

ਇਕ ਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਕੁਝ ਇਤਾਲਵੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਲੈਨਿਨ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਏ। ਉਸ ਵਕਤ ਲੈਨਿਨ ਨੇ ਚੱਲਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੁਸੋਲਿਨੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। (ਜੇ ਕੋਲ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਦੁਨੀਆ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਅਤੇ ਮਾਰਕਸੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਘਿਨਾਉਣਾ ਚਿਹਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਖ ਲੈਂਦੀ)।

ਇਸ ਲਈ ਪਾਠਕ ਉਪਰੋਕਤ ਹਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰ ਵਾਰ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਨਾਲ ਜੋੜਣ ਅਤੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਸੰਬੰਧੀ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਬਣਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਾਡੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸੱਜਣ ਦਰਅਸਲ ਬੁਨਿਆਦੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਖੁਦ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਕੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚੋਂ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

2

“ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ” ਦੀ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਸ. ਮਾਨ ਬਾਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਟਿੱਪਣੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਹਲਕੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਇਹ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਜਾਬਰਾਂ ਅਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਸੀ ਅਤੇ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ‘ਅੱਤਵਾਦੀ’ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸ. ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਨਾ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਖ਼ਰੀ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਮੂਹ ਹੈ, ਜੋ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੂਹ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਸਮੇਂ ਤੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਬੇਸ਼ੱਕ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਖੜਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸ. ਮਾਨ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਸ ਏਨੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਮਹਿਜ਼ ਇਸ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ਕਿ ਸ. ਮਾਨ ਨੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਜੁਆਬ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿ ਜਦੋਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਅਲੋਚਨਾ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਆਲ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਉਸ ਦੇ

ਨਾਨਾ ਜਾਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਕਿਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣਗੇ? ਕਿਉਂਕਿ ਭਗਤ ਸੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੱਤਵਾਦੀ ਤਾਂ ਮਾਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਡੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਤੇ ਲੇਖਕ ਵੀ ਸਵੀਕਾਰਦੇ ਹਨ.

ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ “ਇੰਡੀਆਜ਼ ਸਟ੍ਰਗਟਲ ਫਾਰ ਇੰਡੀਪੇਂਡੇਂਸ” ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਤੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਸਾਹਮਣੇ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਬਿਪਨ ਚੰਦਰਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਉਪਰੋਕਤ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚਲੇ ਇਕ ਲੇਖ “ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਸੂਰਯਾਸੇਨ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਅੱਤਵਾਦੀ” ਵਿਚ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੱਤਵਾਦੀ ਹੀ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਜਦੋਂ ਸਾਲ 1980 ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਯੂਪੀਐਸਈ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਹਿਤ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਿਤਾਬ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਛਾਪਿਆ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਇਸ ਦੀਆਂ ਲੱਖਾਂ ਕਾਪੀਆਂ ਵਿਕ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਬਿਪਨ ਚੰਦਰਾ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲੇਖ “ਮੈਂ ਨਾਸਤਿਕ ਕਿਉਂ ਹਾਂ” ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ।

ਇੱਥੇ ਇਕ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਸਹਿ ਲੇਖਕ ਅਦਿਤਯ ਮੁਖਰਜੀ ਤੋਂ ਜਦੋਂ ਇਕ ਵਾਰ ਇਹ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸਾਥੀ ਨਿੱਜੀ ਅੱਤਵਾਦੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮੁਖਰਜੀ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲਾਅ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕੁਝ ਹੀ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਇੱਥੇ ਇਕ ਵਿਚਾਰਨ ਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਹ ਹੋਛੀ ਮਾਰਕਸੀ ਪੱਧਤੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ. ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਕੋਈ ਇਕਲੌਤਾ ਸ਼ਹੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਿੱਧੇ/ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਹ ਮੁਲਕ ਹੀ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇੱਥੇ ਫ਼ਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਤਾਂ ਲਈ ਵਰਤ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਸਿਰਜਕ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਦੋਂਕਿ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੂਪ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਤੋਂ ਵੀ ਭੈੜਾ ਵੇਖਿਆ ਹੈ. ਖੁਦ ਰੂਸ ਦੇ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਦੋਸਤੋਏਵਸਕੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਸਮਾਜਵਾਦ!

ਬਿਲਕੁਲ ਬਕਵਾਸ !!

ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵਿਅਕਤੀਤਵ, ਬਲਕਿ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤੱਕ ਉਸ ਤੋਂ ਖੋਹ ਲਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਉਹ ਲੋਕ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਭਾਵ ਵੀ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦੇਣਗੇ, ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਬਣਾਉਣਗੇ।

ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਜਿਸ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖ ਜਿਉਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। (ਫਿਓਦੋਰ ਦੋਸਤੋਵਸਕੀ, ਲੇਖਕ ਦੀ ਡਾਇਰੀ, 1876 ਵਿਚੋਂ।)

ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਇਕ ਚੰਗਾ ਉੱਦਮ ਮੰਨ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸੱਜਣਾਂ ਕੋਲ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਜੁਆਬ ਹੋਏ ਕਿ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਦਰਸ਼ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਅੰਦਰ ਮਾਰਕਸੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕਿੰਨਾ 'ਕੁ ਮਾਦਾ ਸੀ? ਜਾਂ ਕੀ ਉਹ ਇਹ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸਮਾਜਵਾਦ ਇਕੱਲਾ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਮਾਜਵਾਦ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਬੇਤੁਕੇ ਜਿਹੇ ਕੇਸ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਜੇਲ੍ਹ ਜਾਣਾ ਕਿਉਂ ਸਹੀ ਸਮਝਿਆ? ਸ਼ਾਇਦ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਘੜੇ ਗਏ ਚੌਖਟੇ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਪੜਚੋਲ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਗੇ।

3

ਕਮਾਲ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਘ੍ਰਿਣਿਤ ਪੈਰਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ “ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ” ਸਮੂਹ ਸਿਧਾਂਤਕਤਾ ਦਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਸੀ। ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਚ ਕੋਈ ਗਾਹਲ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਇੱਕ ਸਿਆਸੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਟਰਮ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਚ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਧਾਰਾਵਾਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਧਾਰਾਵਾਂ ਸਮਾਜ ਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ, ਲਾਮਬੰਦ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਨ ਉੱਪਰ ਟੇਕ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀਆਂ। ਭਾਵ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜਨਤਕ ਲੀਹ ਉੱਪਰ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸਦੀ ਥਾਂ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸੂਰਮਗਤੀ ਨੂੰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਐਕਸ਼ਨ ਜਰੀਏ ਦੁਸ਼ਮਣ ਧਿਰ ਦੇ ਕੁਝ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਇਸ ਧਿਰ ਅੰਦਰ ਦਹਿਸ਼ਤ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਚ ਕਦੇ ਵੀ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਚਲ ਜਾਣਗੇ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਯਕੀਨ ਨੂੰ ਵੀ ਕਦੇ ਫਲ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਇਸ ਲੀਹ ਉੱਪਰ ਚੱਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੀਆਂ ਵੀ ਦੋ ਧਾਰਾਵਾਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪਿਛਾਖੜੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਚ ਸਰਗਰਮ ਲਸ਼ਕਰੇ ਤਾਇਬਾ ਜਿਹੀਆਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ , ਪੰਜਾਬ ਚ 1978-1992 ਤੱਕ ਸਰਗਰਮ ਰਹੀਆਂ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਇਸ ਪਿਛਾਖੜੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੇ ਜੁਮਰੇ ਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

“ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ” ਸਮੂਹ ਇੱਥੇ ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਇਕ ਸਿਆਸੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਆਪਹੁਦਰੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂਕਿ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਜੇਮਜ ਅਤੇ ਬ੍ਰੈਂਡਾ ਲੁਟਜ਼ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਦੇਸ਼ ਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਹਿੰਸਾ ਉੱਪਰ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਆਖਦੀ ਹੈ:

ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਸੰਗਠਨ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੇ ਵਿਚਾਰਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਆਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਪਰ ਇੱਥੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ “ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ” ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਇਸ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਤਾਂ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਅਧੀਨ ਇਸ ਦੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਮੁਤਾਬਿਕ ਵੰਡ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪਿਛਾਖੜੀ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤੇ ਗ਼ੈਰ ਮਾਰਕਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਪਿਛਾਖੜੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਰਾਜਸੀ ਟਰਮ ਦੀ ਇਸ ਤੋਂ ਘਟੀਆ ਵੰਡ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਦੋਂਕਿ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਨੂੰ ਗ਼ੈਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਅਰਥ ਅੱਤਵਾਦੀ, ਸੀਮਤ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਰਕਾਰੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਅਧੀਨ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਖੈਰ ਇਹ ਸਾਡੇ ਮਾਰਕਸੀ ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਫਿਲਹਾਲ ਇੱਥੇ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਇਸ ਵੰਡ ਅਧੀਨ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਇਕ ਗ਼ੈਰ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ “ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ” ਅਦਾਰਾ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇੱਥੇ ਇਕ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਜੋੜੀ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੀ, ਭਾਵੇਂਕਿ ਬੁਨਿਆਦੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹ ਹੈ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੀ ਹੈ? ਇਹ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ?

ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਕ ਅਰਾਜਕਤਾਵਾਦੀ ਵਜੋਂ ਵਧੇਰੇ ਠੋਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕਥਨ ਹੈ:

“ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਆਦਰਸ਼ ‘ਅਰਾਜਕਤਾਵਾਦ’ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ।”

ਉਸ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਡਾਇਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵ ਵਰਮਾ ਦੀ ਛਪੀ ਇਕ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ, “1928 ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਰਾਜਕਤਾਵਾਦ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਮਾਜਵਾਦ ਨੂੰ ਟੀਚੇ ਦੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ।”

ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਆਖ ਦੇਣਾ ਕਿ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੀ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਕਦੀ ਵੀ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨਕਲਾਬੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਕੋਈ ਉਸਾਰੂ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨਕਲਾਬੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ, (ਜੋ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਮਨ ਦੀ ਕਾਢ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ) ਸਾਧਾਰਨ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸੋਸ਼ਣ ਤੇ ਦਮਨ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ‘ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ’ ਦਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਵਿਚ ਹੈ।

4

ਆਪਣੇ ਉਕਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦਿਆਂ “ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ” ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤਾਂ ਵਲੋਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਲਿੱਪੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖੇ ਲੇਖ ਨੂੰ ਮੁੱਢਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ’ਚ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿੱਪੀ ’ਚ ਲਿਖਣ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਕੋਈ ਵੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਜਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਧਿਰ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਇੱਕ ਹੀ ਲਿੱਪੀ ’ਚ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਲਿੱਪੀ ’ਚ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

....ਜਦੋਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਉਦੋਂ ਅਜੇ ਭਾਰਤ ’ਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਰੂਪ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿੱਖਰਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਭਾਰਤ ’ਚ ਕੌਮੀ ਮਸਲੇ (ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਲਿੱਪੀ ਦਾ ਮਸਲਾ ਇਸੇ ਦਾ ਅੰਗ ਹੈ) ਉੱਪਰ ਦਰੁਸਤ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਆਪਣਾ ਸਕਦਾ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਕਾਸਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਚੋ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਖਾਰਜ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕੁੱਝ ਨਵੇਂ ਜੁੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਹੋਰ ਜਿਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਕੌਮੀ ਭਾਰਤ ’ਚ ਕੌਮੀ ਮਸਲੇ ਤੇ ਦਰੁਸਤ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਅਪਣਾਉਂਦਾ।

ਹੁਣ ਮਸਲਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਾਰੇ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚੋਂ “ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ” ਕਿੱਥੇ ’ਕੁ ਖੜੁਦਾ ਹੈ।

“ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ” ਦਾ ਦੋਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਲਿਪੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖੇ ਲੇਖ ਨੂੰ ਮੁੱਢਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਗ਼ੈਰ-ਮਾਰਕਸੀ ਬਿਆਨ ਹੈ। ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਉਮਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤਾਰਕਿਕ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ‘ਨੌਜਵਾਨ ਮਾਰਕਸ’ ਦਾ ਖਿਆਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰਕ ਨੇ ਅੱਜ ਤਕ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਖਿਆਲ ਮਹਿਜ਼ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਆਲੋਚਨਾ ਮੁਕਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਮਰ ਦੇ ਕੱਚੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਫਿਰ ਵੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਨਜ਼ਲਾ ਝਾੜਣ ਵਾਲੇ ਸਾਡੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਇਹ ‘ਤਰਕ’ ਹੀ ਕਸੌਟੀ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਕਿਸ ਪੜਾਅ ਨੂੰ ਠੋਸ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟੀਕਰਨ ਲਈ ਯੋਗ ਸਮਝਿਆ ਜਾਏ?

ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ, ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਉਮਰ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਨਿਰਨਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੋ ਮਾਰਕਸਵਾਦ, ਨਾਸਤਿਕਤਾ ਜਾਂ ਸਮਾਜਵਾਦ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਜੋ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਜੇਕਰ ਉਹ ਹੋਰ ਉਮਰ ਭੋਗ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਸਾਡੇ ਮਾਰਕਸੀ ਭਰਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੁਆਮਲੇ ਵਿਚ ਉਮੀਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜਿਊਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਰਤ ਵਿਚਲੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਸਮਾਜਵਾਦ ਅੰਦਰ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖੀ ਦਮਨ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਦ ਹੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦਾ, ਜਿਵੇਂਕਿ “ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ” ਆਪਣੀ ਉਮੀਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਲਿਪੀ ਦੇ ਮੁਆਮਲੇ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿਣਾ ਜਰੂਰੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਸ਼ੱਕ “ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ” ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਲਿਪੀ ਦੇ ਮਸਲੇ ਵਿਚ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਪਾਖੰਡ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਉਂ ਹੀ ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੈ:

ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਇੱਕ ਹੀ ਲਿੱਪੀ 'ਚ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਲਿੱਪੀ 'ਚ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਦੋਗਲਾ ਚਰਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਸ਼ੱਕ ਅਸੀਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਲਿਪੀ ਸੰਬੰਧੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਐਲਾਨੀਆ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਬਚਾਅ ਵਿਚ ਇਹ ਜਰੂਰ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਇਕ ਥਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਹੀ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਿਪੀਆਂ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਲਿਪੀ ਬਾਰੇ ਮਸਲੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਕੋਈ ਅਫਸੋਸ ਨਹੀਂ

ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਮੇਰਾ ਅਫਸੋਸ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਨ.

5

ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਸ਼ੱਕ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ/ਅੱਤਵਾਦੀ ਕਹਿਣ ਦਾ ਹਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਤਰਕ ਹੈ, ਪਰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਪੱਖੀਆਂ ਨੇ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਵਾਰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਦਲੀਲਾਂ/ਤਰਕ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਬੇਹੱਦ ਥੋਥੀਆਂ ਤੇ ਨਿਰਾਧਾਰ ਹਨ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਦਰਸ਼ ਮੰਨਣ ਜਾਂ ਨਾ ਮੰਨਣ ਲਈ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿਚ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ, ਪਰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ/ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਧਿਰਾਂ ਨੇ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਰ ਵਾਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਜਿਹੇ ਨੇਸ਼ਨ/ਸਟੇਟ ਦੇ ਘੜੇ ਬਿਰਤਾਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੋ ਕੇ ਨਜਿੱਠਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਹਾਰ ਦੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਹੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦਾ ਹੈ.

ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਸੀਂ ਉੱਪਰ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਸਾਰੀ ਬਹਿਸ ਨੂੰ ਸ. ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣਾ ਹੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮੂਰਖਤਾ ਇਸ ਨੂੰ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਦੀ ਵੀ ਲਕਬਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ. ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਦਾ ਗਵਾਹ ਹੈ.